NICOLAE STOICESCU

CONSTANTIN ȘERBAN

www.dacoromanica.ro

Editura Militară

CONSTANTIN
ŞERBAN

www.dacoromanica.ro

Dr. NICOLAE STOICESCU

CONSTANTIN ȘERBAN

EDITURA MILITARĂ, BUCUREȘTI, 1990

www.dacoromanica.ro

Coperta : FL. CREANGĂ

ISBN 973-32-0142-1

www.dacoromanica.ro

Constantin Șerban este o figură aparte în istoria românilor din secolul al XVII-lea atît prin numărul domniilor, cît și prin tenacitatea sa de luptător antiotoman, care i-a atras o lungă și tristă pribegie. Cel dintîi specialist care s-a ocupat mai mult de acest domnitor — N. C. Bejenaru — nu a reușit să adune rezultatele studiilor sale într-o monografie. Lungul exil al lui Constantin Șerban și încercările de a recupera unul din tronurile țărilor române au constituit obiectul unui amplu studiu datorat lui P. P. Panaitescu, care a pus în circulație și importante surse polone.

Utilizînd o largă informație, atît izvoare (documente interne și externe — unele inedite aflate în transcriere la Institutul de istorie „N. Iorga" —, cronici, relații de călătorie, inscripții și însemnări), cît și studiile predecesorilor, autorul s-a străduit să suplinească această lacună, prezentînd prima monografie despre viața, domniile și lunga pribegie ale lui Constantin Șerban. În mod firesc, autorul prezentei monografii a încadrat domniile și lupta dusă de acest voievod în încercarea de constituire a unei coaliții antiotomane a celor trei țări române din anii 1658-1662 în vederea organizării luptei comune, într-un moment greu al existenței lor. Întrucît obiectul monografiei noastre îl constituie Constantin Șerban, se înțelege că am acordat o mai mare atenție acțiunilor acestuia (de altfel, domniile lui Gh. Rákóczi al II-lea și Mihnea al III-lea au fost prezentate în două lucrări distincte apărute nu de mult la Editura Militară).

www.dacoromanica.ro

În intenția noastră a fost să punem în lumină atît succesele obținute în această luptă, cît și slăbiciunile coaliției decurgînd din lipsa unui conducător priceput și hotărît să organizeze acțiunile militare și să le conducă la victorie, dar și din slabul interes pe care l-au arătat puterile europene pentru contracararea ultimelor mari ofensive executate de Poartă în estul și centrul continentului. Momentul însă, ca și personajele sale, merită a fi cunoscute cît mai bine. Analizarea contextului intern și internațional de la mijlocul secolului XVII, reconstituirea războiului de apărare din 1658-1660 purtat împotriva Imperiului otoman, înțelegerea principalelor demersuri diplomatice și militare efectuate de Constantin Șerban, a concepțiilor sale despre stat, societate, armată, contribuie cu siguranță la adîncirea cunoașterii, la elucidarea unor aspecte importante ale evoluției societății și oștirii românești într-o frămîntată epocă istorică.

www.dacoromanica.ro

CONSTANTIN ŞERBAN ÎNAINTE DE DOMNIE. ALEGEREA CA DOMN

În documentele pe care le eliberează în timpul domniei, Constantin Şerban se intitulează : „Io Constantin voevod, fiul marelui şi preabunului, răposatului, Io Şerban voevod". Tatăl său a fost deci Radu Şerban, domnul Ţării Româneşti (1602-1611), care a murit pribeag la Viena, în 1620, după ce luptase cu mult curaj pentru asigurarea independenţei ţării sale, ca demn continuator al lui Mihai Viteazul [1].

Constantin nu a fost însă fiul legitim al domnului, ci rodul unei legături extraconjugale. După cum va mărturisi mai tîrziu doamna Elina, fiica legitimă a lui Radu Şerban, devenită soţia lui Constantin Cantacuzino postelnicul, Constantin, era şi el fiul lui Radu Şerban, fiind făcut însă cu o „posadnică", adică fiu nelegitim.[2]

Despre mama lui Constantin Şerban şi legăturile ei cu Radu Şerban aflăm unele ştiri din cîteva documente mai tîrzii relative la satul Tîntava din fostul judeţ Ilfov.[3] Satul fusese liber pînă în timpul domniei lui Mihai Viteazul, cînd „toţi moştenii satului" s-au vîndut rumâni lui Sîrbu mare stolnic. La moartea sa, boierul a dăruit satul mănăstirii Tismana, unde a fost înmormîntat. Cînd arhimandritul Serghie, egumenul mănăstirii, a fost dus de Mihai Viteazul la Munkacs (Mukacevo), ca episcop, acesta a luat cu el şi cărţile de danie a satului.[4]

Urmaşul său, Radu Şerban, crezînd că Tîntava este sat domnesc, l-a dăruit jupînesei Elina, fata popii Constantin din Bucureşti, soţia lui Neagoe logofăt din Tîrgovişte. Documentul său de danie nu ne este cunoscut;

www.dacoromanica.ro

el trebuie să fie posterior datei de 8 ianuarie 1603, cînd satul era încă al mănăstirii Tismana.[5]

Sub Alexandru Iliaș (1616-1618), mănăstirea Tismana își revendică drepturile asupra satului, care îi este înapoiat. În timpul domniei lui Alexandru Coconul (1626-1629), jupîneasa Elina cu soțul ei, Neagoe logofăt, și cu fiul său Constantin postelnic — *aceasta este prima mențiune documentară despre viitorul domn* — au revendicat din nou satul, dar au pierdut procesul deoarece Tîntava nu figura „în catastiful lui Mihai voevod, unde au fost satele domnești de cumpărătoare".[6]

Din acest document putem înțelege că Radu Șerban a dăruit satul Tîntava „țiitoarei" sale, probabil după nașterea fiului lor, care va fi crescut în acest sat, situat în apropiere de București. Într-un alt document se spune că „Șerban vodă fost-au ținut într-acest sat Tîntava o jupîneasă anume Elina, fata popii Costandin din oraș din București, ce au fost văduvă fără bărbat, de au șezut acolo în taină" [7].

Este greu de aflat data nașterii postelnicului Constantin, motiv pentru care s-au făcut diverse presupuneri cu privire la această problemă ; oricum, ea este anterioară anului 1610, cînd tatăl său era încă domn.

Cînd a ajuns domn, Constantin Șerban nu a uitat satul copilăriei sale, ci l-a luat de la mănăstirea Tismana și l-a dăruit lui Radu paharnicul, care-i era frate dinspre mamă [8]. Acest Radu se va numi apoi Tîntăveanu și va ajunge mare paharnic al fratelui său vitreg devenit domn [9].

Nu știm cît timp a posedat Constantin titlul de postelnic care se dădea „coconilor" de boieri și nici cum își va fi petrecut tinerețea. Din documente nu rezultă că s-ar fi amestecat în viața politică, nici că ar fi fost apropiatul vreunuia din domnii care duceau altă politică decît tatăl său.

Următorul titlu pe care l-a obținut a fost acela de clucer. La scurt timp după menționarea sa în documente ca postelnic, la 18 mai 1629, Constantin clucerul ajunsese într-o situație precară ; după cum mărturisește el însuși, căzuse „într-o datorie mare cu camătă", pentru care a fost silit să vîndă satul Vărăști lui Iane vistier, cu 450

www.dacoromanica.ro

de galbeni [10]. Documentul respectiv cuprinde două mărturii deosebit de prețioase : clucerul Constantin declară că moștenise satul de la tatăl său, Șerban voievod, și că, înainte de a-l vinde, își întrebase cumnatul, pe Constantin Cantacuzino, mare paharnic, dacă vrea să-l achiziționeze pe baza dreptului de protimisis. Între martorii actului — alături de diverși boieri mici — figurează și Partenie ieromonahul, fiul lui Petru Cercel voievod, ceea ce dovedește că cei doi fii de domni erau prieteni.

Deși Constantin clucerul declara că moștenise satul Vărăști de la tatăl său, mai tîrziu familia Cantacuzino îi va contesta acest drept, pe motiv că satul fusese de moștenire al strămoșilor Mariei din Coiani, mama lui Radu Șerban, „den descălecata țării". La 28 februarie 1665, Radu Leon restituie satele Vărăști și Dobreni — foste ale lui Constantin Șerban — postelnicesei Elina, fiica lui Radu Șerban, care a relatat domnului cum, la întoarcerea mamei sale din pribegie în 1620, în timpul domniei lui Radu Mihnea, „atunce s-au ivit unul ce i-au zis Constantin postelnic, zicînd că iaste și el fecior răposatului Șerban voevod, însă făcut cu o posadnică". În această calitate, „au fost căzut cu multă rugăciune la răposata doamna și s-au milostivit de i-au făcut bine și i-au dat aceste 2 sate, Dobrenii și Vărăștii, ca să se hrănească cu dînsele", cu condiția ca „pe urma lui" satele să rămînă urmașilor Elinei [11].

Postelniceasa Elina a prezentat domnului și un document de la Radu Șerban, din 1604, prin care acesta recunoștea că satele au fost ale mamei sale, care le-a hărăzit nepoatei sale Elina, și în care domnul prevedea : „cum dă se vor ivi vreodată niscari feciori făcuți dă dînsul afară den lege, adecă fără cununie, ce le zic copil, unii ca aceia să n-aibă treabă cu satele" [12].

Întrucît cuprinsul documentului din 1604 nu-l cunoaștem decît din acest rezumat, este greu să ne pronunțăm asupra autenticității lui. Oricum, din documente rezultă că tînărul Constantin nu se bucurase de o situație materială prea strălucită (ca proprietar a două sate, pînă la 1629, și, apoi, a unuia singur — Dobreni). Mai tîrziu, ca mare serdar, a avut posibilitatea să mai achiziționeze cîteva sate [13].

www.dacoromanica.ro

După ce Matei Basarab a ocupat tronul Țării Românești, la 1633, Constantin clucerul a devenit al doilea postelnic al domnului [14], ceea ce arată că era considerat ca o persoană apropiată a voievodului [15]. Cu acest nou titlu este menționat la 28 iulie 1639, cînd mare postelnic era cumnatul său, Constantin Cantacuzino [16]. Nu cunoaștem însă care au fost relațiile dintre cei doi.

În calitatea sa de tînăr postelnic, viitorul domn a întreprins în anul 1644 prima sa acțiune militară, fiind însărcinat de Matei Basarab cu comanda celor 1 000 de călăreți, „toți buni și frumoși și pe ales", care au fost trimiși în ajutorul principelui Gheorghe Rákóczi I în campania acestuia împotriva împăratului Ferdinand al III-lea în Ungaria Superioară habsburgică. Plecat din Tîrgoviște la 8 februarie, corpul expediționar a trecut prin Rupea și Bistrița-Năsăud, ajungînd apoi în comitatul Nytra, unde se desfășurau luptele [17].

Deși Ioan Kemeny — comandantul trupelor transilvănene — nu avea o opinie prea bună cu privire la postelnicul Constantin [18], despre care afirma că „se știe teme de pușcă", consideră că trupele de sub comanda sa au dat dovadă de o deosebită vitejie. După cum narează cronicarul Georg Kraus, curtenii români s-au remarcat la luptele de lîngă cetatea Jeszenö din 16 iulie 1644, cînd au atacat pe neașteptate trupele imperiale conduse de generalul Homonnay — „care avea o oaste aleasă" — le-au pus pe fugă, ucigînd 200 de oșteni și luînd mulți alții prizonieri, care au fost vînduți turcilor. „Cu acest prilej, curtenii s-au îmbogățit foarte mult", remarcă cronicarul [19].

După ce s-a întors în țară cu o experiență militară, pe care puțini boieri munteni o aveau, Matei Basarab l-a avansat pe fostul postelnic în funcția de serdar, dregătorie militară înființată de domn în anul 1646 și care avea în atribuțiile sale comanda boierilor mazili (fără funcții). *Constantin a fost primul serdar din istoria Țării Românești,* fiind amintit cu această funcție începînd de la 27 iulie 1646 pînă la 10 decembrie 1648 [20].

În această calitate el era subalternul marelui spătar, care comanda întreaga armată a țării. Funcția de mare

www.dacoromanica.ro

spătar era deținută în acea vreme de Diicu Buicescu, nepotul lui Matei Basarab [21]. Între spătar și subalternul său a izbucnit la scurtă vreme un conflict, relatat de Paul de Alep. Ca subaltern al marelui spătar, Constantin serdarul era obligat să-și scoată calpacul în fața acestuia, în semn de respect. „Dar Constantin stătea întotdeauna cu capul acoperit în fața [comandantului] său, marele serdar (adică spătar — *n.n.*). Într-o zi, acesta l-a dojenit, spunîndu-i : «De ce stai tu în fața mea cu capul acoperit ?» El i-a răspuns : «Eu sînt de neam domnesc, iar tu ești fiu de țăran, de aceea nu mă voi descoperi înaintea ta»".

Asemenea cuvinte au avut darul să-l înfurie pe Diicu, care — povestește mai departe Paul de Alep — „s-a dus la unchiul său și și-a aruncat armele înaintea lui". Luînd partea rudei, Matei Basarab l-a destituit pe Constantin din dregătoria de serdar, iar acesta s-a retras la curtea sa din Dobreni, așteptînd vremuri mai bune [22].

Este foarte probabil că, știindu-l fiu de domn și simțind în el un concurent periculos la tron, Matei Basarab a poruncit ca serdarul să fie însemnat la nas, ca unul ce umbla după domnie [23]. Așa se explică faptul că, după ocuparea tronului, Constantin Șerban va căpăta porecla de „Cîrnul". Deși era „obiceiul în această țară ca cel care este însemnat la nas să fie disprețuit și să nu poată domni", după cum aflase Paul de Alep, mutilarea nasului nu l-a putut împiedica pe ambițiosul serdar, fiu de domn, să ocupe mai tîrziu scaunul țării.

*

Pentru a înțelege modul cum a ajuns fostul serdar domnul Țării Românești, va trebui să evocăm pe scurt finalul domniei lui Matei Basarab și evenimentele ce au ușurat ascensiunea la tron a fiului lui Radu vodă Șerban [24]. Sfîrșitul domniei lui Matei vodă a fost întunecat de o serie de tulburări izbucnite în cadrul armatei sale, tulburări care au amărît mult pe bătrînul domn și i-au grăbit moartea.

Prima răzvrătire a izbucnit la scurtă vreme după lupta de la Finta, care a avut loc la 17 mai 1653 (stil vechi) [25].

www.dacoromanica.ro

Conform expunerii cronicarului, cauza nemijlocită a răzvrătirii oștirii muntene a fost neplata lefurilor după obținerea biruinței de la Finta. Înaintea bătăliei hotărîtoare, Matei Basarab promisese că va plăti slujitorilor leafa pe două luni dacă aceștia vor lupta cu vitejie și vor obține victoria. După bătălie, la îndemnul unor mari boieri, se pare că domnul nu și-a mai respectat promisiunea făcută, ceea ce a provocat nemulțumiri în rîndurile dorobanților și seimenilor, care avuseseră un rol decisiv în dobîndirea biruinței.

Din relatările păstrate rezultă că răsculații s-ar fi ridicat atît împotriva domnului, cît și a unora din marii săi dregători. Cronicarul Radu Popescu precizează chiar că oștenii răsculați „striga pen curtea domnească ca să le dea lefi, că ei au bătut războiul cu Vasile vodă și zicea lui Matei vodă să se ducă să se călugărească, că nu le mai trebuie să le fie domn, bătrîn fiind și bolnav" [26]. Era, fără îndoială, o insultă gravă la adresa domnului care zăcea pe patul de suferință.

Domnul și boierii săi priveau neputincioși la această mișcare de o rară violență, deoarece nu dispuneau de alte forțe care să înăbușe răscoala oștenilor răzvrătiți. Același Radu Popescu notează că bătrînul domn, „acestea văzînd și fiind bolnav, nu putea să facă alt, numai îi blestema (că neputincioșii au acest obicei de bleastemă)" [27].

Neputînd să lase desfășurarea evenimentelor la voia întîmplării, amenințat el însuși de slujitorii răsculați, pe care nu-i putea liniști, domnul a cerut ajutorul principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea pentru stăvilirea dezordinei. Acesta a răspuns prompt la solicitarea celui ce era amenințat de proprii săi oșteni, trimițînd în Țara Românească o oaste de „cîteva mii de oameni" care a potolit răscoala. Auzind că se apropie oastea transilvăneană, răsculații, „adunîndu-se după obiceiul lor în biserică și jurînd pe evanghelie, s-au legat din nou în credință față de voievod" [28].

Potolirea mișcării a fost doar vremelnică, pentru că în toamnă ea a izbucnit din nou. Cronicile descriu pe larg noile umilințe la care a fost supus voievodul țării de oștenii săi : „după ce s-au vindecat Matei vodă Basarab la picior, ești-au în preumblare către Argeș și, învîrte-

www.dacoromanica.ro

jindu-se (înapoindu-se — *n.n.*) de acolo, iar dorobanții și seimenii i-au închis porțile (de la Tîrgoviște — *n.n.*) și i-au ieșit înainte, la șanțul cel mare, cu toate tunurile, oprind pe domnul lor ca să nu mai intre în cetate, zicînd că de acum înainte nu le mai trebuie să le mai fie lor domn, ci, sau să iasă din țară, sau să se călugărească". Domnul a fost lăsat să intre în capitala țării numai după ce a promis că va da bani „din dăstul" oștenilor răsculați [29].

Cu toate acestea, slujitorii „nu să mai așăzară", „ci ca niște lupi flămînzi, și ziua și noaptea zbiera și umbla pre la casele boierilor, ca niște calici de-i pedepsea [...] Nimenilea nu le putea sta împotrivă" [30]. Răscoala a continuat toată iarna; după cum spune Radu Popescu, „cu necazuri ca acestea (cauzate de răscoală — *n.n.*) Matei Basarab a petrecut toată iarna" [31].

Domnul își manifesta neliniștea în legătură cu „turburarea" pe care răsculații o aduceau asupra sa și a țării și își exprima intenția că — dacă va avea zile — va chema „în primăvară 30 000 de tătari și pre craiu [Gheorghe Rákóczi al II-lea — *n.n.*] cu ungurii (transilvănenii — *n.n.*) să-i lovească fără veste de toate părțile și să să puie supt sabie toți cei mai mari, să piiară ca niște tîlhari" [32].

După opinia cronicarului transilvănean G. Kraus, ar exista o legătură între încercarea neizbutită de răscoală a seimenilor din Moldova, din primăvara lui 1654, și aceea din Muntenia. Izgoniți din Moldova de Gheorghe Ștefan, cele cîteva sute de seimeni au revenit în Țara Românească, unde au atîțat pe seimenii de aici împotriva „dragonilor nemți" din oastea lui Matei Basarab, urmărind să se răzbune astfel „pentru cele pătimite de seimeni în Moldova din pricina soldaților (germani — *n.n.*)". Cînd bătrînul domn a aflat de „gîndurile lor rele" și de „mișelia" seimenilor, a poruncit ca principalii vinovați să fie uciși, „iar un număr de peste 1 000 de oameni, care aveau femei și copii, să fie puși la bir, după ce li s-au luat toate libertățile și au trebuit să lase armele". Alți 500 de seimeni au fost trimiși lui Gheorghe Rákóczi al II-lea la Alba Iulia, unde vor provoca noi dezordini [33].

www.dacoromanica.ro

Măsurile luate de Matei Vodă au contribuit la creșterea nemulțumirii seimenilor și la întețirea mișcărilor de protest ale oștenilor.

Unii autori ca N. C. Bejenaru au considerat că „regizorul" mișcării slujitorilor împotriva lui Matei Basarab ar fi fost serdarul Constantin, care ar fi încurajat nemulțumirile pentru a-și netezi calea spre tron, fiind singurul fiu de domn existent în țară [34], susținînd chiar — cum face N. Iorga — că mișcarea ar fi inaugurat lupta pentru tron a serdarului din Dobreni. Dar, așa cum s-a arătat și cu alt prilej, nu există argumente că o asemenea mișcare putea fi „regizată", cîtă vreme exista primejdia ca ea să se îndrepte împotriva ordinei existente și a clasei conducătoare din acea vreme [35].

Singurul argument ce ar putea fi invocat este reîntronarea mitropolitului Ștefan — îndepărtat de Matei Basarab pe motiv că s-ar fi amestecat în răscoala din 1653 — de către Constantin Șerban după luarea domniei ; așa cum declara însuși bătrînul ierarh în testamentul său, la 15 aprilie 1668, domnul îi redase scaunul mitropolitan „știind că nimica vinovat n-am fost" [36].

Întrucît această măsură se încadrează într-o serie de alte asemenea acte întreprinse de noul domn pentru stingerea nemulțumirilor ce fuseseră create de Matei Basarab, nici acest argument nu poate constitui o dovadă despre o înțelegere între serdar și conducătorii mișcării. Dacă acesta ar fi fost amestecat în răscoală, este greu de crezut că autoritățile nu ar fi descoperit adevărul și nu l-ar fi întemnițat, de vreme ce cercetarea a fost atît de aspră. În plus, dacă serdarul ar fi fost „regizorul" mișcărilor soldățești din Țara Românească, atunci cum se explică acelea din Moldova, unde Constantin Șerban nu avea cum și de ce să intervină ?

Indiferent de faptul dacă fusese sau nu amestecat în răscoala slujitorilor de la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab, nu se poate nega faptul că *fostul serdar a fost principalul ei beneficiar*. În dezordinea ce stăpînea Capitala și țara, dezordine pe care bătrînul domn, bolnav și neputincios, nu o mai putea stăpîni, singura soluție pentru îndreptarea situației — acceptată și de boieri și,

www.dacoromanica.ro

mai ales, de slujitori — a fost alegerea ca domn a lui Constantin serdarul.

După opinia lui Paul de Alep, înainte ca Matei să-și fi dat sufletul, mitropolitul Ignatie și boierii țării au ținut sfat și au hotărît să-l aleagă domn „pe un boier numit Constantin, dintr-o familie domnească ; el era fiul lui [Radu] Șerban, fostul domn al Țării Românești". După ce s-au hotărît asupra alegerii, mitropolitul s-a urcat pe un loc înalt și a spus poporului : «Domnul vostru a murit ; pe cine doriți să alegem drept cîrmuitor în locul lui ?». Boierii, oștirea și tot norodul au strigat într-un glas : «Noi nu vrem decît pe Constantin, fiul lui Șerban vodă». Încă înainte ca poporul să-l aclame ca domn, Constantin Șerban se și instalase „în picioare, în biserică, în jilțul domnilor", ceea ce arată că era sigur de alegere [37].

Un rol de seamă în alegerea ca dom ' a fostului serdar l-au avut slujitorii ; „încă nu ieșise ufletul den Matei vodă deplin — spune Miron Costin — cînd săimenii și dărăbanții, carii la aceia simeție · suise den izbînde cu Matei vodă, cît nici domniia, ici pre boiari întru nemică nu băga de samă [...], au ădicat pre Constantin vodă domn și au dat cu pușcile și cu sinețele de veselie" [38].

Domnul și-a arătat recunoștința față de susținătorii săi ; după cum spune cronica țării, „au plătit pre slujitori cu un haraci deplin [...] și au ertat dorobanților și căl rașilor dijma și oieritul și au îmbrăcat pe toți cu pos av bun" [39]. Aceste împrejurări, care nu sînt îndeajuns de clare pentru noi, au îndreptățit pe unii autori să afirme că fostul serdar „a luat frînele țării printr-un complot, pe care boala lui Matei nu l-a curmat, ci l-a favorizat" [40].

Nu este, de asemenea, exclus ca — aflînd de tentativa de uzurpare și fiind bătrîn și bolnav — Matei Vodă să fi suferit un șoc puternic, care poate explica „boala fără leac" ce i-a curmat viața în cîteva zile. Este foarte posibil ca moartea să-i fi fost grăbită de alegerea noului domn, petrecută în timp ce el se afla pe patul de suferință.

Principalul oponent al lui Constantin serdarul la ocuparea tronului era fostul său rival, Diicu Buicescu, succesorul dorit de Matei Basarab [41]. După cum aflase

www.dacoromanica.ro

bine informatul Paul de Alep, „în mai multe rînduri Matei voievod a vrut să-l aşeze (pe Diicu — *n.n.*) domn în locul său şi a folosit [în acest scop] fel de fel de şiretlicuri, dar, din cauza trufiei lui, nimeni nu l-a vrut, nici dintre boierii ţării, nici dintre supuşi" [42]. Nu trebuie să omitem nici faptul că, în cursul luptelor din 1653, Diicu Buicescu nu vădise de fel calităţi de bun comandant militar; Miron Costin afirmă că „straja" trimisă de Matei Basarab în întîmpinarea oştilor moldo-cazace a fost risipită „mai mult den prostiia Diicului spătariului" [43]. Iar slujitorii nu aveau prea mult respect faţă de asemenea comandanţi.

Diicu a avut şi nenorocul ca, înainte de moartea ocrotitorului său, să fie silit să plece din Tîrgovişte, lipsind din oraş tocmai atunci cînd se hotăra soarta succesiunii; el s-a deplasat la moşia sa Buicești-Olt, deoarece aflase că un fiu al său era bolnav; „făcîndu-i veaste unii din prietenii lui că moare Matei vodă, au purces de olac de la Buicești de au venit la Tîrgovişte". Cînd a ajuns în cetatea de scaun, era însă prea tîrziu; rivalul său fusese ales domn, iar mîndrul spătar s-a văzut pus în situaţia umilitoare de a săruta mîna proaspătului stăpîn [44].

Nu trebuie să uităm că în această epocă, la alegerea domnilor, se respecta încă principiul ca cel ales să fie „os domnesc" sau cel puţin — ca în cazul lui Matei Basarab — înrudit cu familia domnitoare. În atare situaţie este de înţeles de ce a fost preferat fiul lui Radu Şerban unei rude a lui Matei Basarab. După cronica ţării, „curtea şi toţi slujitorii" au ales domn pe Constantin serdarul pentru „că îl ştiia *că iaste de neam mare, domnesc, şi iaste om bun şi înţelept şi blînd*" [45].

După ce mitropolitul i-a citit molifta şi l-a uns ca domn, Constantin Vodă a fost îmbrăcat cu straie domneşti, „alcătuite dintr-o haină subţire, dedesupt cămaşă de brocart de aur şi pe deasupra o haină asemănătoare de blană de samur şi un calpac de samur foarte scump, care avea deasupra surguciu de aur şi de nestemate de mare preţ, vrednice de un rege" [46].

După alegerea ca domn a lui Constantin Şerban, la 9 aprilie, a urmat sărutarea mîinii de către boierii şi comandanţii oastei ţării, ceremonie relatată pe larg de Paul

www.dacoromanica.ro

de Alep, aflat pe atunci la Tîrgoviște. Așezat pe tronul domnesc, „toți au venit să-i sărute mîna dreaptă, mai întîi mitropolitul, apoi preoții și egumenii ce erau de față, apoi dregătorii țării, unul după altul, apoi mai marii oștilor, cu toții" [47].

După acest omagiu adus noului suveran, a urmat depunerea jurămîntului de către toți marii dregători și căpeteniile o stei, prima ceremonie de acest fel cunoscută în amănunt din izvoare. În biserica mare domnească din Tîrgoviște au fost așezate două tetrapoade și pe fiecare dintre acestea o evanghelie aurită și o cruce de aur. „Grămăticii sau pisarii s-au așezat fiecare lîngă un tetrapod, ținînd în mînă o foaie scrisă. Îndată ce au intrat boierii din alaiul domnesc, și-au pus cu toții mîinile pe evanghelie și pe cruce, iar diacul a citit foaia pe care scria astfel : «jurați voi pe această sfîntă evanghelie și pe sfînta cruce să fiți într-un cuget și într-un gînd cu chir Constantin voievod, fiul lui Șerban voievod, să-l ascultați și să-i fiți credincioși, pe față și în taină, fără să-i ascundeți vreo taină, atîta timp cît va trăi el și veți trăi și voi și să nu-l trădați, nici să uneltiți împotriva lui»". La fiecare frază ei răspundeau «da». Diacul citea apoi un cumplit blestem îndreptat împotriva celor care nu-și vor respecta jurămîntul, la care boierii răspundeau «amin», adică așa să fie.

După ce au rostit jurămîntul, boierii au trecut pe rînd și au sărutat mîna dreaptă a patriarhului Macarie al Antiohiei, prezent la ceremonie, și a domnului, „care stătea în picioare la jilțul său".

Același jurămînt a fost depus de toți dregătorii curții și de copiii de casă, după care au urmat „mai marii oastei" ; marele spătar, aga, căpitanii și iuzbașii, „fiecare căpitan cu steagul lui și fiecare iuzbașă cu bulucul". Întrucît numărul acestora era foarte mare, jurămîntul lor a continuat și a doua zi și în zilele următoare ; „multă vreme ostașii au continuat să vină să presteze jurămîntul", ceea ce nu-i va împiedica ca, peste puțin timp, să se rascoale împotriva domnului.

„După înscăunarea noului domn, au trimis călărași, adică curieri, pentru a vesti în toată țara ridicarea sa în

www.dacoromanica.ro

scaun. Puteai să vezi alergînd în fiecare zi, timp de 40 de zile, mii de oameni. Toți egumenii, preoții, călugări și chiar doi episcopi (cel de Buzău și cel de Rîmnic — *n.n.)* au adus daruri noului domn, împreună cu urările lor" [48].

În felul acesta Constantin Șerban a fost ales și acceptat ca domn al Țării Românești. Recompensînd pe cei care l-au ales, noul voievod „a împărțit haine de cinste preoților", iar „dregătorilor țării le-a împărțit stofe de brocart de aur, de catifea, de mătase brodată cu aur și alte daruri" [49].

După alegerea țării, trebuia căpătată confirmarea Porții, în care scop — spune cronica — „gătiră boiari, egumeni, popi, căpitani, slujitori, de-i trimiseră la Țarigrad [50], cu cărți de la țară [...]; și spuseră că le-au murit domnul și se roagă să le dea (adică să confirme — *n.n.)* domn pe Constantin vodă, că iaste fecior de domn și toată țara îl poftește" [51].

Conform relatării lui Paul de Alep, noul domn a întocmit un arz, semnat de mitropolit, episcopi, egumeni și boieri, care declarau: „Ne place Constantin, fiul lui Șerban vodă, și l-am recunoscut drept domnul nostru" [52].

Sultanul Mehmed și marele vizir Derviș pașa au acceptat să-l recunoască ca domn pe Constantin Șerban, de la care au primit suma de 1 500 de pungi, ceea ce echivala cu 750 000 de piaștri. În schimbul acestei sume uriașe, capugiul Terzi Mustafa aga Tahalgiul a fost trimis cu steagul și caftanul de domnie, fiind primit la București cu semne de deosebită atenție: salve de tun și „mari petreceri". După cronica țării, „Costandin vodă, cu toți boiarii, cu toate oștile" l-au întîmpinat pe capugiul care aducea steagul de domnie la 1 iunie, la podul Plumbuitei [53]. *Confirmarea sa ca domn de către sultan era o recunoaștere a dreptului țării de a-și alege singură voievodul, pe baza autonomiei sale față de Poartă.*

În afară de banii plătiți Porții, Constantin voievod a trimis pașalei de Silistra și hanului tătarilor cadouri în valoare de 250 000 piaștri [54]. În total, *obținerea tronului l-a costat deci pe Constantin Șerban suma imensă de un milion de piaștri* [55], pe care i-a plătit din marile avuții

www.dacoromanica.ro

rămase de la predecesorul său, care lăsase „multe case de piatră pline pînă la acoperiș" de bani [56].

Principalul beneficiar al averilor strînse de bătrînul Matei Vodă prin fiscalitatea sa excesivă a fost deci urmașul său nedorit la tron, care „să veseliea în avuțiea cea multă ce rămăsese de la Matei vodă" [57].

NOTE

[1] Vezi mai nou C. Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa*, teză de doctorat în curs de publicare.

[2] Academia Română, ms. 5 152, folio 121 v. Vezi și Șt. D. Grecianu. *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, p. 294-301.

[3] Vezi N. Iorga, *Mama lui Constantin vodă Basarab* („Convorbiri literare", 1901, p. 810-812) și N. Stoicescu, *Satul Tîntava-Ilfov și biserica sa* („Glasul Bisericii", 1970, nr. 9-10, p. 994-1 000).

[4] *DRH*, B, vol. XI. p. 216 și 495.

[5] *DIR*, B, veac XVII, vol. I, p. 74-75.

[6] N. Stoicescu, *op. cit.*. p. 995-996.

[7] Șt. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 296-297 ; N. Iorga, *op. cit.*

[8] Doc. din 21 aprilie 1662 (Arh. St. Buc., Doc. istorice, CXXV/87).

[9] Vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 234.

[10] *DRH*, B, vol. XXII, p. 524-525.

[11] Sever Zotta, *Documente relative la Hrizea vistierul și la moșia Dobreni* („Arhiva genealogică", II, 1913, p. 190 sqq.).

[12] *Ibidem*.

[13] N. C. Bejenaru, *Constantin Șerban înainte de domnie* („Arhiva", 1924, nr. 1, p. 14-26).

[14] N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 158.

[15] Dovadă este și faptul că „a ținut de bir" județul Ilfov „în zilele lui Matei vodă pe vremea ce au fost postelnic al doilea mai înainte, pînă ce era pus talerul în țară". Cu acest prilej a plătit 300 galbeni pentru birul satului Frumușani, care apoi a intrat în posesia sa. Ulterior, ca domn, îl va dona Mitropoliei din București, ctitoria sa (Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, X/3).

[16] Arh. St. Buc., M-rea Radu vodă, CI/1.

[17] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, ed. G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza, București, 1965, p. 108. Kraus îi spune „Căpitanul Constantin".

[18] Neagoe Popea, *Memoriile lui Ioan Kemeny*, București, 1899, p. 46.

[19] G. Kraus, *op. cit.*, p. 111.

[20] N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 158.

[21] *Ibidem*, p. 129-130.

www.dacoromanica.ro

[22] *Călători străini despre țările române*, VI, p. 133.

[23] După opinia lui Paul de Alep, Matei Basarab „însemnase la nas pe Constantin voievod, cînd aceste era încă tînăr, pentru că era fiu de domn", dar nasul mutilat s-a vindecat la scurtă vreme (*Călatori straini*, VI, p. 145). Miron Costin — care l-a cunoscut pe Constantin Șerban — afirmă și el că domnul „la nas puțin lucru era însemnat", fără altă precizare (*Opere*, ed. P. P. Panaitescu, p. 168).

După cum remarca suedezul Paul Strassburg la 1631, „în Țara Românească este obiceiul, după o straveche datină, ca toți cei care rîvnesc la domnie să fie însemnați prin tăierea nării drepte, în semn de veșnică înfierare *(infamiae notam)* și din această cauză să nu mai fie volnici a căpăta domnia" (*Călători straini*, V, p. 66).

Obiceiul crestării la nas a pretendenților la domnie a fost moștenit de la Bizanț, unde nu era însă prea eficient; unul din pretendenții la tron, Iustinian al II-lea, a ajuns împărat, deși i se crestase nasul, motiv pentru care a fost supranumit „Rinotmetul", așa precum va fi numit „Cîrnul" și Constantin Șerban.

[24] Pentru amănunte vezi N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1982, p. 193-201 și W. Zekely, *Unele precizări privind mișcările social-politice desfășurate în ultimul an al domniei lui Matei Basarab* („Istros", 1981-1983, p. 299-330).

[25] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 184-187.

[26] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 108.

[27] *Ibidem*, p, 109.

[28] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 198.

[29] *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 115; cf. și Radu Popescu, *op. cit.*, p. 109.

[30] *Istoria Țării Românești*, p. 116.

[31] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 109.

[32] *Istoria Țării Românești*, p. 117.

[33] G. Kraus, *op. cit.*, p. 171-172.

[34] N. Bejenaru, *op. cit.*, p. 21-22.

[35] Lidia Demeny, L. Demeny, N. Stoicescu, *Răscoala slujitorilor sau răscoală populară? 1655 Țara Românească*, .București 1968, p. 15-16.

[36] Copie la Institutul de istorie „N. Iorga" (Colectivul „Documente").

[1] *Calatori straini*, VI, p. 132-133.

M. Costin, *Opere*, p. 168-169.

[9] *Istoria Țarii Românesti*, p. 119.

[40] W. Zekely, *op. cit.*

[41] Un alt candidat la tronul Țării Românești era Mihai, fiul lui Nicolae Pătrașcu și nepotul lui Mihai Viteazul; acesta se afla însa departe, la cazaci. Chiar în ziua în care Constantin Șerban era ales domn, la 9 aprilie, Gheorghe Ștefan scria lui Stanislas Potocki că Mihai se afla la Bogdan Hmelnițki, cu ajutorul căruia spera să ocupe domnia Țării Românești, pe care o considera

www.dacoromanica.ro

„a sa de moștenire" (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 234).

Tînărul Mihai a murit însă în anul următor, fiind îngropat la mănăstirea Comana, ctitoria lui Radu Șerban, tatăl lui Constantin voda Șerban și bunicul dinspre mamă al lui Mihai. Vezi Sergiu Iosipescu, *Note istorice asupra fortificației de la Comana*, în *Ilfov — File de istorie*, București, 1978, p. 203. Vezi și Șt. Andreescu, *Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul la mijlocul veacului XVII* („Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", Iași, XXII/2, 1985, p. 434–437).

[42] *Călători străini*, VI, p. 133.

[43] M. Costin, *Opere*, p. 137, 140.

[44] Radu Popescu, *Istoriile*, p. 110-111.

[45] *Istoria Țării Românești*, p. 117.

[46] *Calatori străini*, VI, p. 134.

[47] *Ibidem*.

[48] *Ibidem*, p. 135-137.

[49] *Ibidem*, p. 141.

[50] Într-o variantă a *Letopisețului Cantacuzinesc*, se precizează că delegația a fost formată din : Stroe Leurdeanu, Pană Filipescu, Gheorghe Băleanu, Drăghici Cantacuzino, Danciu Pîrîianu, Goran Olănescu, Negoiță Cîndescu, Preda Bucșănescu „și cu o seamă de roșii și de popi" (RIAF, 1910, p. 155).

[51] *Istoria Țării Românești*, p. 118.

[52] *Călători străini*, VI, p. 142.

[53] *Istoria Țarii Românești*, p. 118.

[54] *Călatori străini*, VI, p. 142.

[55] Separat de această sumă, la 29 iulie 1654, domnul Țării Românești a mai trimis la Poartă 450 000 de reali din comorile lăsate de Matei Basarab, din care 150 000 „în diverse provisioni per l'armata" (*Hurmuzaki*, V/2, p. 11). Pentru a potoli lăcomia dregătorilor Porții, doritori să intre în posesia marilor sume de bani ramase de la Matei Vodă, Constantin Șerban a trebuit să le trimită numeroase pungi de bani, între care 100 de pungi defterdarului (*ibidem*, p. 16).

[56] *Călători străini*, VI, p. 143.

[57] Radu Popescu, *Istoriile*, p. 111. Vezi și M. Costin, *Opere*, p. 179, 194.

www.dacoromanica.ro

POLITICA INTERNĂ

Ca urmaș al lui Matei Basarab, *Constantin Șerban a primit o grea moștenire : o țară răscolită atît de violența mișcărilor slujitorilor, cît și de nemulțumirile cauzate de fiscalitatea excesivă din ultimii ani ai domniei predecesorului său.* El a căutat să calmeze spiritele, mai întîi recompensînd pe slujitori, care au jucat un rol important în alegerea sa ca domn.

Totodată, au fost desființate *„năpăștile"* din vremea lui Matei Basarab. După cum mărturisește cronica țării, noul domn „au început a face milă mare țării, ertîndu-le toate năpăștile" ; mai mult încă, după același cronicar, Constantin Șerban „au ertat țara de bir trei luni" [2]. Desființarea „năpăștilor" este confirmată și de un document emis de cancelaria domnească la 21 aprilie 1655, unde domnul declară : „năpăștile di pri atuncea, din zilele lui Matei Vodă, toate le-au călcat domnia mea și le-au pus jos" [3]. În felul acesta, domnul căuta să stingă nemulțumirile contribuabililor, în majoritate țărani.

Constantin Vodă s-a străduit să liniștească spiritele din țară și pe altă cale : *a îngăduit satelor aservite de Matei Basarab să se răscumpere din „rumânie"*. Un document din 8 iunie 1654 — deci de la începutul domniei lui Constantin Șerban — precizează că în acea perioadă „au răscumpărat Constantin vodă satele lui Matei vodă" [4].

După cum rezultă dintr-un alt document mai tîrziu, din 30 august 1669, Constantin Vodă a dat voie „să se răscumpere satele lui Matei voievod, însă care le-au fost cumpărat cu banii țării în domnia lui" [5]. Nici chiar aceste

www.dacoromanica.ro

sate domnești nu s-au putut elibera decît în mică măsură, deoarece nu toate dispuneau de mijloace bănești să o facă, așa cum declarau sătenii din Seaca la 8 iunie 1654 [6].

Și alte sate și-au dobîndit libertatea, răscumpărîndu-se din rumânie, în documentele respective recunoscîndu-se că fuseseră aservite pe nedrept. Astfel, la 20 iunie 1654, mai mulți locuitori din Căzănești devin „slobozi de vecinie" și „oameni cnezi pe dedinele lor", pe motiv că, în timpul domniei lui Matei Basarab, Drăguşin Deleanu paharnicul, ruda domnului, „fiind puternic pe acea vreme, s-a pus în spatele acestor oameni cu năpăști de biruri", silindu-i în felul acesta „de s-au vîndut lui vecini fără voia lor [...] și le-a lepădat banii în silă" [7]. De asemenea abuzuri sînt acuzați și alți mari dregători ai lui Matei Basarab, precum : Radu Năsturel, mare logofăt, Radu Vărzaru mare armaș, Udrea Doicescu mare sluger [8] și alții.

Dezvoltarea economică și socială

Domnia lui Constantin Șerban poate fi considerată — cu puține excepții — ca o continuare a domniei precedente, în care țara a cunoscut o *dezvoltare economică* deosebită.

Ca și în vremea lui Matei Basarab, țara se înfățișa străinilor care o vizitau ca fiind „una din țările cele mai binecuvîntate din Europa. Pămîntul ei este atît de roditor, încît locuitorii n-au nevoie să-și dea multă osteneală pentru a-l cultiva ; este de ajuns ca bobul de grîu să fie acoperit de pămînt pentru a da un rod îmbelșugat". „În lungul Dunării se află pășuni grase ; este pește îndeajuns ; se găsește vin, miere, ceară și sare din belșug [...], țara este bogată în vînat și păsări" [9].

Dispunînd de asemenea condiții naturale favorabile, *agricultura și ramurile anexe cunoșteau* o *mare dezvoltare*.

Pentru prelucrarea cerealelor existau numeroase mori, îndeosebi pe moșiile boierilor și mănăstirilor. Una din cele mai mari mori se afla pe moșia Dobreni, aparținînd domnului ; după cum declara Paul de Alep, moara era „fără seamăn cu tot ce am văzut pînă acum. Are șase

www.dacoromanica.ro

roate pe dinafară și șase pietre de moară pe dinăuntru. Fiecare piatră este închisă într-o cutie ca un teasc de vin și cînd cade făina, ea este prinsă în saci, care atîrnă de fundul cutiei, fără să scape nici pulberea cea mai mărunță". „Lucrul cel mai minunat" îi apărea diaconului faptul că „făina cade de o parte și tărîțele de alta", datorită unei „născociri iscusite", care se afla înăuntru [10].

O atenție deosebită se acorda *viticulturii*. De un renume foarte bun se bucurau vinul dulce din regiunea Pitești — considerat „cel mai bun din toate vinurile făcute în Țara Românească" — ca și vinul de Drăgășani, apreciat ca fiind „de o bunătate deosebită și de o culoare aprinsă"[11].

Cantități mari de vin se consumau îndeosebi la ospețele domnești, ca și la mesele boierilor. Participant la asemenea ospețe îmbelșugate, Paul de Alep mărturisește că mesenii consumau fiecare pînă la 70 de cupe de vin la o singură masă ; mesele festive durau însă mult, uneori de la orele 10 dimineața pînă la 7 seara, după cum declara solul suedez Clas Ralamb, invitat la o asemenea masă domnească în 1657 [12].

Se cultivau, de asemenea, zarzavaturi, legume și numeroși pomi fructiferi. Același Paul de Alep — care a străbătut Țara Românească în această vreme — ne informează că a văzut pe moșia Mărgineni-Prahova, proprietatea postelnicului Constantin Cantacuzino, grădini de zarzavat și livezi frumoase, care erau udate cu apa scoasă din rîul apropiat de roți prevăzute cu găleți, sistem utilizat pînă tîrziu în agricultura românească la udatul grădinilor de zarzavat [13].

Creșterea animalelor ocupa o pondere deosebită în economia țării [14]. Cel mai bogat boier din această epocă, vornicul Preda Brâncoveanu, dispunea de un număr impresionant de vite mari și mici : 4 000 de capete de boi, 1 000 de bivoli, 4 000 de porci și 30 000 de oi, din care 11 000 le furaseră slujitorii răsculați în 1655. Din aceste vite multe erau destinate exportului ; același boier trimitea anual la Țarigrad cîte 1 000 de boi, din vînzarea cărora obținea aproximativ 10 000 de piaștri [15].

O deosebită dezvoltare cunoștea *apicultura*. După informațiile lui Paul de Alep, vornicul Preda Brâncoveanu

www.dacoromanica.ro

avea 300 de „șiruri de stupi", de la care obținea o cantitate mare de ceară și miere, pe care le vindea „în țara Turcului" [16].

Cît privește *pescuitul*, el se practica pe scară largă, îndeosebi în apele Dunării și în bălțile naturale alimentate de apele acesteia. Multe detalii despre bogăția în pește — îndeosebi morun și nisetru — ne sînt oferite de Evlia Celebi, impresionat de mărimea lor („fiecare pare că este un balaur"), ca și de cantitatea mare de icre, puse la sărat în butoaie speciale și expediate în Polonia, Rusia „și pînă în fundul Europei" [17].

Trebuie să amintim că domnitorul s-a ocupat personal de amenajarea de iazuri. Pe lîngă heleșteul făcut de el, ca boier, la Dobreni, cronica lui Radu Greceanu afirmă că tot lui i se datorează heleșteul cel mare de la Ilfov, lîngă Fîntîna Țiganului, care a funcționat numai pînă în vremea domniei lui Radu Leon (1664-1669) ; „deci acest Radul vodă au pus de l-au tăiat și apoi nu l-au mai dres, ci l-au lăsat de s-au stricat de tot". Heleșteul a rămas astfel pînă în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu, care, în vara anului 1696, „au pus de l-au făcut de iznoavă, lucru foarte frumos și minunat" [18]. Fîntîna Țiganului este un sat dispărut, probabil satul Țigănești, unde există și astăzi un heleșteu însemnat.

În *domeniul extragerii și prelucrării minereurilor*, s-a continuat activitatea la exploatările miniere de la Baia de Fier și Baia de Aramă, puse în funcțiune în vremea domniei lui Matei Basarab [19]. Tehnica extragerii și prelucrării minereurilor a fost descrisă foarte amănunțit de Paul de Alep, din relatarea căruia rezultă atît nivelul ridicat al operațiilor tehnice efectuate, cît și randamentul economic ridicat al exploatărilor în care se folosea forța hidraulică. Metalele obținute prin procesul de reducere a minereurilor de fier și aramă erau în parte exportate în Imperiul otoman, unde se vindeau la prețuri bune, iar parte erau prelucrate de meșterii locali.

Se exploata, după metode mai vechi, aurul, aflat în albiile unor rîuri din partea de nord a țării. Același Paul de Alep a văzut în regiunea Vîlcea „stăvilare mari ce opresc apa, [făcute] din rădăcinile unui copac ase-

www.dacoromanica.ro

mănător cu salcia. La deschiderea stăvilarelor, se dă la o parte mîlul şi se ia nisipul de aur din fund, şi aceasta este renumita baie de aur din Ţara Românească ce aparţine doamnei sau soţiei domnului aflat în scaun". Pentru dreptul de a exploata aurul, ţiganii rudari şi meşterii zlătari achitau domniei 1 000 de taleri anual [20].

Ar mai fi de menţionat aici *exploatarea,* în continuare, a *păcurei.* Relevant, în acest sens, este un act emis la 6 februarie 1660 de voievodul Gheorghe Ghica prin care întăreşte o danie mai veche făcută de domnul Constantin Şerban mănăstirii Pitrecea constînd din „fîntîni de păcură care sînt pe lîngă valea Puturosului, pentru că acele fîntîni de păcură — continuă documentul — fostu-l-au strîngînd schilerii de la Cîmpina pre seama domnească, iar Constantin vodă, văzîndu această sfîntă mănăstire săracă şi rămasă făr de nici un venit de nici o parte şi fiind aceste fîntîni aproape de această mănăstire, socotit-au de au miluit şi au adaos cu această milă fîntînile de păcură la această sfîntă mănăstire" [21].

Comerţul intern a cunoscut şi el o deosebită dezvoltare, bogăţia de produse alimentare aflate pe pieţele oraşelor fiind remarcată în mod deosebit de Evlia Celebi. El consemnează, de asemenea, mulţimea prăvăliilor şi dughenelor existente în marile oraşe ale ţării : Bucureştii, de pildă, numărau circa 1 000 de prăvălii, unde se vindeau alimente, pîine albă, „numită franzelă", şi diverse băuturi : vin, rachiu, mied, horilcă etc. ; la Buzău existau 100 de dughene ; Gherghiţa 50 ; Rîmnicu Sărat în jur de 500 etc. [22]. Chiar dacă cifrele indicate de călătorul turc ar putea părea exagerate, ele relevă totuşi numărul mare al prăvăliilor aflate în oraşe, ca şi bogăţia de produse, îndeosebi alimente.

Cît priveşte bîlciurile sau tîrgurile periodice, acelaşi călător remarcă bîlciul de la Focşani, care dura 40 de zile şi unde negustori veniţi din numeroase ţări îşi vindeau mărfurile, îndeosebi stofe de mătase, atlasuri şi pînzeturi.

Relaţiile sociale se pare că au fost ceva mai puţin încordate decît în vremea domniei lui Matei Basarab, cînd mulţi săteni au devenit „rumâni" din cauza exploa-

www.dacoromanica.ro

tării fiscale; așa cum am arătat la începutul acestui capitol, parte din satele aservite de Matei Basarab și de boierii săi au reușit să-și recîștige libertatea și pămîntul.

Se înțelege că exploatarea feudală a continuat să se exercite cu intensitate îndeosebi în satele de „rumâni" care nu au reușit să se răscumpere din starea de servitute și ai căror locuitori vor lua parte la răscoala din 1655. Dintre aceste așezări s-au remarcat satele Bărbătești și Dobriceni-Vîlcea ale mănăstirii Arnota, ai căror locuitori au încercat să prindă pe egumen și pe ceilalți călugări ca să-i ucidă și care „au luat toate cărțile (hrisoavele — n.n.) mănăstirii de toate moșiele, și de rumâni și de țigani" [23]. În numeroase alte sate aservite locuitorii au luat „cărțile și zapisele" boierilor „de le-au pus pe foc", considerînd că, în felul acesta, au desființat „dreptul" stăpînilor lor de a-i exploata. După înăbușirea răscoalei, unii săteni aserviți au venit la sfatul domnesc încercînd să obțină eliberarea din rumânie, „gîndind că le vor fi perit [boierilor] și cărțile cînd cu jahurile" [24].

Organizarea statului

Cu excepția organizării armatei, care a suferit unele modificări notabile, organizarea statului a rămas aceeași ca în timpul domniei lui Matei Basarab.

Statul era condus de domn, care întrunea în mîinile sale toate atributele suveranității atît în politica internă, cît și în cea externă.

Domnul era asistat la rezolvarea diverselor probleme de guvernămînt de sfatul domnesc, care și-a păstrat aceeași alcătuire (adică 12 dregători) din vremea domniei lui Matei Basarab.

Sfatul domnesc. La începutul domniei, Constantin Șerban a utilizat dregătorii moșteniți de la Matei Basarab, cu excepția lui Diicu Buicescu spătarul [25]: Spahiul din Vîlsănești mare ban, Preda Brâncoveanu mare vornic, Radu Cocorăscu mare logofăt, Bunea Grădișteanu mare vistier, Pană Filipescu mare stolnic, Radu Mihalcea-

www.dacoromanica.ro

Cîndescu mare comis, Radu al lui Staico (Popescu) mare paharnic și Constantin Cantacuzino mare postelnic [26]. Deși cumnat cu noul domn, acesta din urmă a fost schimbat din dregătorie la 25 aprilie 1654 [27], datorită relațiilor proaste existente între ei înainte de domnie, cînd postelnicul și soția sa, Elina, fiica legitimă a lui Radu Șerban, îl priviseră cu oarecare dispreț pe Constantin, pe motiv că este fiul unei „posadnice".

La aceeași dată, în locul lui Diicu Buicescu a fost avansat la rangul de mare spătar, comandantul oastei, Hrizea din Bogdănei, care, în 1655 va fi ales de slujitorii răsculați domn, așa cum vom arăta mai jos.

Peste o lună, la 30 mai 1654, a fost înlocuit și Radu Cocorăscu mare logofăt cu Stroe Leurdeanu, care a păstrat funcția pînă la fuga lui Constantin Șerban în Transilvania, unde și-a însoțit stăpînul.

Constantin Șerban a păstrat cîțiva din vechii dregători ai lui Matei Basarab, printre care : ruda acestuia, Preda Brâncoveanu, mare vornic pînă la răscoala slujitorilor din februarie 1655, cînd boierii îl doreau domn în locul lui Constantin Șerban ; Radu Mihalcea-Cîndescu a rămas mare comis pînă în 1658, cînd și-a urmat stăpînul în Transilvania ; Pană Filipescu a fost avansat mare paharnic (iunie-decembrie 1654) și apoi mare spătar (ianuarie 1655-ianuarie 1658) ; Bunea Grădișteanu a rămas vistier pînă în februarie 1655, cînd a fost înlocuit cu Pîrvu Vlădescu, care a deținut dregătoria pînă în 1658. Și-a păstrat funcția de logofăt al doilea chiar și învățatul Udriște Năsturel, deși fusese cumnatul lui Matei Basarab.

Pe lîngă aceștia, Constantin Șerban a rechemat în dregătoriile sfatului domnesc pe unii boierii îndepărtați din demnități de Matei Basarab; astfel Barbu Poenaru, care fusese mare ban (1644-1645) și apoi mare stolnic (1650-1652), a fost făcut din nou mare ban (martie 1655), fiind trecut în aceeași lună în funcția de mare clucer (pînă în iunie 1656), iar Stroe Leurdeanu, scos din dregătoria de mare vistier de Matei Basarab în februarie 1651, a fost avansat de noul domn mare logofăt, așa cum am arătat mai sus.

www.dacoromanica.ro

În afară de cei amintiți, Constantin Șerban a ridicat în dregătorii și alți mari boieri, cum ar fi :

— Gheorghe Băleanu, care-l sprijinise la luarea domniei, și care a fost mare clucer (iunie 1654-februarie 1655) și mare vornic (martie 1655-mai 1658) ;

— Chircă Rudeanu, mare stolnic (iunie 1654-februarie 1655), mare clucer (martie 1655) și mare ban (martie 1655-martie 1656) ;

— Radu Fărcășanu, mare agă (decembrie 1654) și mare stolnic (august 1655-decembrie 1657), care l-a însoțit pe domn în pribegia sa în Transilvania ;

— Danciu Pîrîianu-Milescu, mare sluger (iunie-august 1654) și mare postelnic (ianuarie 1655-iulie 1656) ;

— Neagoe Săcuianu, mare postelnic (august 1656-aprilie 1658) ;

— Măinea Popescu, mare sluger (ianuarie 1655-decembrie 1656) ;

— Ivașco Ceparul, mare armaș (aprilie 1654-octombrie 1657), care l-a însoțit pe Constantin Șerban în Transilvania.

Dintre puținele rude ale domnului promovate în sfatul domnesc, amintim pe Radu Mihail-Tîntăveanu, frate după mamă cu Constantin Șerban, mare paharnic (octombrie 1655-ianuarie 1658).

Aceștia au fost cei mai importanți dregători ai lui Constantin Șerban. Puțini dintre ei îi vor rămîne credincioși pînă la sfîrșit, așa cum a făcut Neagoe Săcuianu mare postelnic, însoțitorul său în pribegia din Polonia.

Domnul și sfatul său (alcătuit în principal din foștii dregători ai lui Matei Basarab !) nu se vor sfii să acuze pe bătrînul voievod dispărut de mari abuzuri. Acuzația cea mai gravă care i s-a adus la scurtă vreme după moarte a fost aceea că ar fi luat „*toate moșiile boiarilor țării*", acuzație modificată mai tîrziu astfel : „fiind un domn tare și puternic, [...] a cotropit multe sate cu silnicie și fără dreptate" [28]. Contrar acestor afirmații, cercetarea atentă a documentelor probează faptul că Matei Basarab a cumpărat puține moșii în timpul domniei lui, și anume 99 de sate, părți de sate, ocine, vii, bălți, vaduri de moara, în valoare de circa 20 000 de galbeni, adică prețul a

www.dacoromanica.ro

circa 43 de sate. Este de reținut apoi faptul că Matei Basarab nu a urmărit să-și constituie un domeniu personal, ci a dăruit majoritatea moșiilor, atît cele cumpărate, cît și cele confiscate pentru „hiclenie", făcînd 116 danii, din care majoritatea (87) lăcașurilor religioase [29].

Organizarea militară. Constantin Șerban a moștenit de la predecesorul său o oaste puternică, dar indisciplinată. Întrucît nu mai avea nevoie de toate efectivele rămase din vremea domniei lui Matei Basarab, la scurtă vreme după ocuparea tronului, el a încercat să le reducă, desființînd corpul seimenilor, oșteni viteji, dar turbulenți. Intenția sa a provocat solidarizarea celorlalte „cete" militare cu seimenii amenințați și a dus, în cele din urmă, la izbucnirea unei mari răscoale (1655), care a diminuat considerabil potențialul militar al țării mulți slujitori și seimeni fiind uciși în timpul luptei de la Șoplea și a represiunilor sîngeroase ce au urmat, iar corpurile de călărași și dorobanți au fost în mare parte desființate ; după înăbușirea răscoalei au mai rămas sub arme efective reduse de călărași și lefegii.

Deoarece nu mai avea încredere în puternica oaste de slujitori a țării, Constantin Șerban a apelat pe scară largă la lefegii, în mare parte transilvăneni, pe care i-a lăsat în slujba sa principele Gheorghe Rákóczi al II-lea. La 1656, înainte de campania nefericită din Polonia, unde i se solicita ajutorul, Constantin Șerban mărturisea principelui Transilvaniei „neputerea" sa în domeniul militar [30], deoarece nu avea mijloace materiale să țină „slugi" multe „că întrece cheltuiala pre venitu" [31].

Cu această ocazie, domnul făcea și o evaluare a efectivelor de lefegii de care dispunea, și anume :

— 7 steaguri de transilvăneni care fac „voinici" 700 ;
— 6 steaguri de sîrbi sau 400 de „voinici" ;
— 9 steaguri de levenți sau 800 de „voinici" ;
— un steag de poloni cu un efectiv de 130 de „voinici";
— un steag de dragoni avînd 110 „voinici" ;
— un steag de beșlii tătari cu un efectiv de 90 de „voinici" ;
— un steag de aprozi cu 100 de „voinici", deci *un total de 2 330 de oșteni,* în afară — spune domnul — de „curtea noastră" [32].

www.dacoromanica.ro

Toți oștenii erau înarmați cu sulițe și arme de foc (cele 33 de tunuri ale țării le luase Gheorghe Rákóczi după bătălia de la Șoplea). Separat, domnul intenționa să recruteze încă 100 de pușcași din „olatele" sale, „cărora nu li se va da leafă, numai să vor erta de alte lucruri", adică de unele dări. Considerînd că efectivele de lefegii sînt prea mici, domnul insistă ca principele să-i lase o „companie" de nemți, care avea 600 de oșteni, sau măcar jumătate din acest efectiv, să fie „lîngă noi, în sama noastră".

Din această scrisoare rezultă că, după 1655, *baza oștirii Țării Românești* o *formau mercenarii,* în mare parte transilvăneni, moldoveni (levenți), sîrbi sau poloni.

În scrisoarea din 1656, domnul nu amintește de oștenii de țară, în primul rînd de călărași, care au fost cruțați după răscoala din 1655. Trecînd prin țară la 1657, solul suedez Clas Ralamb aflase că existau încă peste 8 000 de călărași care-și aveau garnizoanele îndeosebi în localitățile de margine : Buzău, Odivoaia etc. Din aceste efective Constantin Șerban a trimis 2 000 de oșteni în campania întreprinsă de Gheorghe Rákóczi în Polonia, efective conduse de comandantul garnizoanei de la Odivoaia, căpitanul Odivoianu.

Întrucît nu au participat la răscoala din 1655, curtenii sau roșii nu au avut de suferit represiunea ce i-a lovit pe slujitori. Ei au continuat să existe în tot timpul domniei lui Constantin Șerban ; la 5 octombrie 1656, vodă Constantin scutea de dări doi „roșăi bătrîni", pe care-i obliga în schimb „cînd va fi vremea de oaste, să se afle cu cai buni, cu arme bune, să meargă unde va fi treaba țării și porînca domniei meale" [33]. Este singurul document ce ni s-a păstrat privind obligațiile militare ale curtenilor.

Mai trebuie să arătăm că, în caz de mare primejdie — ca aceea ivită la începutul anului 1658, cînd țara a trebuit să facă față unei mari expediții turco-tătare — domnul putea chema sub arme efective mai mari ; după opinia lui Paul de Alep, în decembrie 1657, „au fost înrolați peste zece mii de ostași cu plată", care au fost puși să presteze jurămînt „că nu vor fi haini față de domnul lor, ci vor fi toți cu toată inima pentru cauza lui" [34]. După alte informații, Constantin Șerban ar fi dispus în aceste împrejurări

www.dacoromanica.ro

de circa 25 000 de ostaşi, pe care nu i-a folosit cu prea multă pricepere.

Organizarea fiscală. La începutul domniei, exploatarea fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab a fost mult atenuată prin desfiinţarea „năpăştilor" şi prin faptul că noul voievod „au ertat ţara de bir 3 luni", după cum afirmă cronica ţării [35].

Despre cuantumul birului din această epocă ştirile sînt oarecum contradictorii. După opinia lui Paul de Alep, domnul lua „de la omul sărac numai trei dinari pe an, iar de la cel bogat şase" [36]. Aceste sume sînt mult prea mici faţă de cele din vremea domniei lui Matei Basarab, cînd cuantumul anual al dărilor de repartiţie pe o gospodărie ţărănească varia între 5 şi 27 de galbeni, avînd o medie anuală de 8 galbeni şi 82 de aspri [37].

Sumele indicate de Paul de Alep sînt mici şi în raport cu alte cifre cunoscute din izvoare sigure ; de pildă, la 19 iulie 1655 Constantin Şerban scria principelui Transilvaniei că impusese pe călăraşii care i se „închinaseră" la cîte 10 zloţi „ca să ne ajute şi ei la haraci" [38], iar dintr-un document din 29 ianuarie 1657 aflăm că doi locuitori din satul Negomireşti-Argeş erau scutiţi de dări deoarece erau înscrişi „la ceata puşcarilor, la 8 ughi", adică plăteau 8 galbeni pentru toate celelalte dări [39].

Datorită scăderii cuantumului birului au scăzut şi veniturile ţării ; în timp ce Matei Basarab dispunea de un venit anual de circa 600 000 de galbeni, urmaşul său „are un venit normal de 600 000—700 000 de taleri suedezi pe an", după informaţiile solului suedez Clas Ralamb, care aflase şi faptul că domnul „nu are dreptul de a pune biruri extraordinare fără învoirea supuşilor săi" [40]. Din compararea celor două cifre rezultă că noul domn realiza numai două treimi din veniturile anuale ale lui Matei Basarab (ţinînd seama de raportul de 1 la 1,50 dintre galbenul de aur şi talerul de argint).

Din suma totală a veniturilor, circa un sfert sau 150 000 de taleri erau trimişi la Poartă drept haraci, pe lîngă numeroase pungi de bani dăruite demnitarilor sultanului.

www.dacoromanica.ro

Răscoala din 1655 și urmările ei

Constituie cel mai însemnat eveniment intern din timpul domniei lui Constantin Șerban, fiind cea mai amplă răscoală cunoscută în evul mediu în Țara Românească; ea a avut importante implicații atît interne, cît și externe.

Am arătat în paragraful precedent că noul domn moștenise de la Matei Basarab o armată foarte puternică, dar nemulțumită și gata de răscoală. Măsurile luate de Constantin Șerban la începutul domniei, cînd „au plătit pe slujitori cu un haraci deplin [...] și au ertat dorobanților și călărașilor dijma și oieritul" [41], au avut darul să calmeze doar pentru puțin timp spiritele.

La scurtă vreme, Constantin Șerban a strîns pe comandanții slujitorilor și le-a cerut acordul pentru desființarea corpului seimenilor, „fiind pricină că să face cheltuială multă țării cu lefile lor". și că, domnul fiind în pace, „nu trebuie să se sărăcească țara cu atîtea lefi în deșert" [42].

Cu banii economisiți din leafa seimenilor, domnul intenționa — spune cronicarul — „să putem face bine și țăranilor, că sînt săraci și împresurați de bir și de năpăști" [43]. Era o recunoaștere a stării grele în care se găsea țărănimea, ca și a faptului că lefile mercenarilor constituiau o grea povară pentru țară.

Prin desființarea seimenilor — corp de mercenari înființat de Matei Basarab înainte de conflictele sale cu Vasile Lupu — Constantin Șerban considera că va reuși să pună capăt dezordinilor din oastea țării, alimentate de acești oșteni nedisciplinați. Motivele invocate de domn că țara este în pace cu vecinii și, deci, nu mai are nevoie de o oaste numeroasă și că, în plus, realizează și o economie importantă sînt fără îndoială plauzibile.

Deși răsplătiți de domn cu un ospăț mare și cu „postave, coftirii", dorobanții s-au solidarizat cu seimenii, amenințați cu desființarea, și s-au răsculat. După unii martori contemporani, seimenii s-au adresat celorlalți slujitori cu cuvinte patetice, avertizîndu-i că vor avea și ei aceeași soartă : „Iubiților frați, noi am trăit mulți ani împreună, am luptat alături și am apărat țara, iar acum — cu toate acestea — sîntem concediați. Băgați însă de

www.dacoromanica.ro

seamă! Nici faţă de voi nu se vor purta altfel şi în curînd, după noi, veţi veni voi înşivă la rînd" [44]. Asemenea cuvinte au avut desigur darul să incite la răscoală pe ceilalţi slujitori.

La motivul relatat de cronica ţării, unele cronici transilvănene mai adaugă şi un altul, şi anume intenţia domnului şi a marii boierimi de a aduce pe seimenii liberi în situaţia ţăranilor dependenţi; seimenii „n-au putut răbda aceasta şi s-au gîndit tot timpul cum ar putea să se răzbune pe boieri şi pe vodă însuşi" [45].

Tot din surse transilvănene aflăm şi alte detalii despre motivele de nemulţumire ale seimenilor, şi anume: domnul le-ar fi cerut acestora un impozit mare *(ein grosser zinse)* şi îndatoriri mai mari; seimenii refuzînd să se supună, domnul a hotărît să-i licenţieze. Întrucît comandantul lor a protestat cu vehemenţă, a fost închis în temniţă şi ucis în secret, fapt ce a declanşat reacţia violentă a seimenilor" [46].

Precum se vede, motivele răscoalei sînt prezentate în chip diferit de izvoarele vremii care sînt însă unanime în a recunoaşte că, ameninţaţi cu desfiinţarea, seimenii s-au răsculat, iar ceilalţi slujitori s-au solidarizat cu ei. Şi astfel, la 17 februarie (stil vechi) 1655, slujitorii şi seimenii „făr-nici o milostivire abătură în neamul rumânesc, în boieri, de-i ucidea ca pe nişte dobitoace, prepuindu-le că sînt hicleni şi că ei au sfătuit pre Constantin vodă să scoată pre siimeni" [47].

Cu privire la data izbucnirii răscoalei, 17 februarie 1655, la categoriile de oşteni care au participat la ea şi la obiectivele lor, există însăşi mărturia domnului ţării, care declara: *„cînd au fost în zilele domniei mele, în luna lui februarie în 17 zile, s-au sculat toţi slujitorii curţii, dorobanţi şi seimeni şi călăraşi, de au tăiat mulţi boieri şi au jefuit toate casele ale tuturor boierilor"* [48]. Într-un alt document, acelaşi domn evoca vremea „cănd s-au sculat dorobanţii şi siimeanii cu vrajbă, de au pierdut şi au tăiat boiarii ţării" [49]. Categoriile de slujitori participante la răscoală au fost deci: seimenii — ameninţaţi cu desfiinţarea — dorobanţii şi călăraşii, care s-au solidarizat cu aceştia [50].

www.dacoromanica.ro

La rîndu-i, cronicarul muntean notează că slujitorii răsculați „au dat jaf caselor boerești și [ale] negustătorilor și tuturor cîți știia ei că se biruesc și au bucate. Și au jăhuit toată țara, din cap pînă în cap, și cruciș și curmeziș, mai pre scurt să zicem, vecin pre vecin, fin pre naș, slugă pre stăpîn" [51].

Miron Costin, participant la înăbușirea răscoalei în oastea lui Gheorghe Ștefan, adaugă și alte elemente la acțiunea de jefuire și ucidere a boierilor : „s-au rădicat săimenii cu dărăbanții și toți, preste toată țara lor și au abătut la casele boierești, cu arme fărămăndu-i înaintea ochilor giupîneselor lor și cuconilor, făcînd rîs pre multe locuri de fămeile lor, jecuind casele și averea. Și nu numai în București, ce și la țară, la multe case, perit-au mulți boieri și negutitori jecuiți de dînșii" [52].

Afirmațiile cronicarilor sînt confirmate de numeroase documente în care se arată că răsculații *„au jăfuit toate casele boierești, și ale mari și ale mici"*, *„au jefuit toate casele, ale tuturor boierilor"* sau că slujitorii *„s-au sculat [...] pre boiari de i-au tăiat și au jăfuit casele și mănăstirile și bisericile și toată țara"* [53].

La 20 mai 1655, boierii refugiați în Transilvania relatau principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea că răsculații „începură a ne jăcui și a ne prăda casele și bucatele și avuțiile noastre, pîn-intrară și cu sabia în noi, în două, trei rîndure, de omorîră atîta seamă de boierime [...]; și pre cîți omorîră, nu dederă nici să-i îngroape, ce-i lepădară, de-i mîncară fiarele și cîinii" [54].

Chiar dacă documentele exagerează în parte lucrurile, sub impresia groazei produse de jafuri și măceluri, nu se poate nega faptul că au avut loc numeroase excese.

La orașe, îndeosebi, *mișcarea a căpătat un pronunțat caracter anticlerical,* răsculații atacînd și jefuind biserici și mănăstiri. După cum aflăm din cronica țării, răsculații din București jefuiau „odăjdiile, potirele, discosile, cărțile" din biserici, pe care „le vindea pen tîrg" ; „pe mulți preoți îi scotea de plete de unde făcea liturghie și-i bătea ; icoanele le ardea să scoată aurul și pen prestoale căută de găsia moaște sfinte și le lepăda, zicînd că sînt farmece". *„Tot ce au aflat în biserici au luat,* numai pietrile

www.dacoromanica.ro

goale au lăsat. Sfintele veşminte făcutu-le-au muierilor şi fetelor chinteşă"[55].

Jaful mănăstirilor este relatat de însuşi domnul ţării într-un document redactat mai tîrziu : „s-au sculat dorobanţii şi seimenii şi călăraşii acolo, la Bucureşti, asupra domniei mele şi asupra boierilor domniei mele şi au jefuit mănăstirile şi toate bisericile cîte erau în oraşul Bucureşti şi în alte părţi de au luat toate cîte se aflau în ele" [56].

Răscoala din februarie 1655 a izbucnit, deci, în cadrul oştirii care s-a ridicat împotriva domnului şi a marii boierimi; este vorba în primul rînd de o răscoală a oştenilor de profesie, al cărui teatru principal de desfăşurare au fost cele două capitale — Bucureşti şi Tîrgovişte — precum şi unele oraşe unde se găseau garnizoane ale slujitorilor : Ruşii de Vede, Tîrgşor, Ploieşti, Gherghiţa etc. Curtenii sau roşii — care alcătuiau o parte însemnată a oastei — nu s-au solidarizat, în general, cu slujitorii şi seimenii răsculaţi, fiind în majoritate români şi avînd o altă poziţie socială. După înăbuşirea răscoalei, alături de boieri, reprezentanţii curtenilor au condamnat cu asprime răscoala, susţinînd că slujitorii „să apucară de noi, de începură a ne jăcui şi a ne prăda casele" [57].

Ţărănimea aservită a profitat de faptul că domnul şi clasa conducătoare nu mai aveau la dispoziţie aparatul de represiune, format din slujitori şi seimeni, şi s-a ridicat la luptă împotriva stăpînilor de moşii, boieri [58] *sau mănăstiri.* În tot timpul desfăşurării răscoalei din anul 1655, *acţiunile ţărănimii muntene au rămas răzleţe şi din această pricină izolate de răscoala organizată a oştenilor.* Ţăranii s-au răfuit pe alocuri cu stăpînii lor, au refuzat să-şi îndeplinească obligaţiile feudale faţă de aceştia şi să plătească dările faţă de stat, au distrus mai multe curţi boiereşti şi au jefuit cîteva mănăstiri, de unde au luat actele de proprietate pe care le-au ars considerînd că în felul acesta au lichidat „dreptul" proprietarului de a-i exploata, credinţă naivă, proprie răscoalelor medievale.

Subliniem deci faptul că *au existat de fapt două mişcări, care nu au reuşit să se contopească într-una sin-*

www.dacoromanica.ro

gură deoarece urmăreau scopuri diferite : o răscoală militară, organizată, şi acţiunile răzlețe şi spontane ale ţărănimii, la adăpostul stării de nesiguranţă creată de răscoala propriu-zisă [59].

Pe de altă parte, *răscoala a fost slăbită şi de unele contradicţii ivite între slujitorii răsculaţi şi unii comandanţi ai lor, care se alăturaseră mişcării, dar care, în momentul bătăliei decisive, au trădat pe răsculaţi.* De pildă, cîţiva căpitani din regiunea Buzău-Rîmnicul Sărat, aflînd de venirea oştilor lui Gheorghe Ştefan s-au arătat dispuşi să treacă în Moldova dacă li se promite că nu vor avea nici o „nevoie". În rîndurile răsculaţilor existau şi unii care considerau că va fi mai bine pentru ei dacă vor preda oştilor conduse de Gheorghe Rákóczi pe cei vinovaţi „carii au făcut acele lucruri", pentru a fi numai aceştia pedepsiţi [60].

Participarea unor importante structuri ale armatei la răscoală a lipsit clasa conducătoare de forţa cu care reprima, de obicei, orice împotrivire internă, îndeosebi în rîndurile ţărănimii, astfel încît a devenit necesar apelul la forţele militare ale principatelor vecine Moldova şi Transilvania.

Vestea izbucnirii răscoalei din Ţara Românească a ajuns destul de repede în Transilvania, unde zilnic soseau soli sau corespondenţe speciale la curtea principelui [61]. Nobilimea maghiară era îngrijorată deoarece exemplul din ţara de peste munţi s-ar fi putut extinde şi în spaţiul transilvan. Această îngrijorare era transmisă de principesa Suzana Lórantfi fiului său, principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, într-o formă fără echivoc : „lucrurile din Ţara Românească sînt destul de periculoase prin ele însele şi sînt de temut şi pentru ţările vecine şi eu sînt suficient de îngrijorată" [62].

La rîndul său, Poarta otomană nu privea cu ochi buni mişcarea din Ţara Românească cu atît mai mult cu cît exemplul acesteia putea fi urmat şi de alte provincii. Erau aşadar, destule motive ca evoluţia răscoalei să fie urmărită şi la Istanbul cu multă atenţie şi chiar cu o anumită îngrijorare. După cum notează cronica ţării, „văzînd că nu va putea potoli acest lúcru într-un chip", domnul

www.dacoromanica.ro

„s-au sfătuit cu boiarii ca să aducă oşti striine asupra lor, să-i tae, să-i omoare, cu de tot fealiul de cazne, şi au trimis o seamă de boiari la Racoţi, craiul Ardealului [63], alţii la Ştefan vodă din Moldova (şi aşa au scos cuvînt că au fugit boiarii fără ştirea domnului !), carii, mergînd pe acolo, au rugat pe acei domni să vie cu oştile lor să bată pe acei făcători de rău. Şi le-au ascultat ruga şi s-au gătit cu oşti multe şi au purces să vie" [64].

Conform planului stabilit în secret de cei trei principi, Gheorghe Rákóczi al II-lea urma să intre în ţară cu un corp expediţionar de 30 000 de oşteni [65], iar Gheorghe Ştefan să aducă din Moldova alţi 5 000 [66]. Promiseseră participarea la campanie paşa de Silistra şi un detaşament tătar. Toate aceste corpuri de armată urmau să execute un atac concentric asupra oastei răsculate, concentrată la Bucureşti, unde deţinea ca ostateci pe domn şi o parte din dregătorii ţării care scăpaseră de la masacru. Ulterior, planul a fost modificat, deoarece trupele transilvănene au înfrînt singure pe răsculaţi, fără ajutorul oştilor otomane.

În timp ce se pregătea această acţiune militară, la începutul lunii iunie 1655 parte din boierimea ţării s-a desolidarizat de domn, pe care l-a acuzat de slăbiciune [67]; căpitanul Kelemen Mikes, care ne informează despre aceste evenimente, reproduce imputarea adusă lui Constantin Vodă pe un ton de o asprime neobişnuită : „tu niciodată nu ai pedepsit pe cel vinovat, n-ai pus să fie ucis nimeni şi toată primejdia ce va cădea pe noi de aceea este" [68]. Considerîndu-l prea slab pentru a putea stăpîni situaţia, unii boieri l-au ales ca domn pe Preda Brâncoveanu mare vornic [69]. Acesta s-a eschivat răspunzînd că nu poate primi tronul decît cu asentimentul paşei de Silistra.

Atitudinea boierimii faţă de domn a fost de natură să creeze slujitorilor impresia că acesta se găseşte pe aceeaşi poziţie cu răsculaţii, ceea ce i-a dat posibilitatea lui Constantin Şerban să manevreze cu multă dibăcie pentru înăbuşirea răscoalei, dînd dovadă de o remarcabilă capacitate de disimulare, în împrejurări atît de critice pentru el.

www.dacoromanica.ro

O mare greşeală a conducătorilor răscoalei a fost aceea că s-au lăsat convinşi de Constantin Şerban să trimită în Transilvania o delegaţie de „fruntaşi din toate categoriile de slujitori" ca să determine pe boierii fugiţi acolo să se întoarcă acasă, promiţînd „că niciodată nu vor mai săvîrşi asupra lor lucruri de acest fel", adică jafuri şi uciderи. Peste cîteva zile, la 8 iunie, principele declara că primise delegaţia, formată din „lotrul cel mai mare dintre seimeni şi căpitanul pedestrimii, împreună cu alţi 23 de inşi", pe care i-a „tras la răspundere", adică i-a pedepsit, lipsind deci răscoala de o parte din conducători [70].

După ce a fost sigur că oştile din Transilvania şi Moldova îi vin în ajutor, Constantin Şerban „au strîns căpeteniile slujitorilor şi le-au dat ştire de nepriietinşugul lui Racoţii, cum vine asupra scaunului lui". Prefăcîndu-se că nu are nici o legătură cu oştile chemate de el în ajutor, domnul a adresat un îndemn comandanţilor armatei : „să hiţi gata şi nespăimaţi, precum aţi fost la atîtea războaie, tot cu izbînde, ales aceia slujitori fiind cari vestite oşti în lume, [oştile] căzăceşti, au înfrînt" [71].

Îmbărbătaţi de îndemnul domnului şi considerînd că apără, alături de acesta, ţara ameninţată, slujitorii au răspuns într-un glas : „La ei, la ei, numai să ni-i arăţi !", după care trupele răzvrătite, în frunte cu domnul ţării, au plecat din Bucureşti spre judeţul Prahova, pe unde coborau oştile ce trebuiau înfruntate. La al doilea conac însă, domnul şi-a părăsit în taină oastea, fugind la Siavuş paşa de Silistra, cu care se „agiunsesă [. . .], dîndu-i ştire de toate acestea" [72].

Într-un mod asemănător relatează evenimentele şi cronicarul Radu Popescu : „Costandin vodă se făcea că nu-i este în ştire de venirea acelor oşti, ci au chemat căpitanii, iuzbaşii şi alţi slujitori, de le spunea, zicînd : «ficlenii boiari iar nu s-au lăsat de răotate, ci au fugit în alte ţări şi acum aduc oşti asupră-ne ; ce ziceţi să facem ?» Ei ziseră : «Să ne sculăm, doamne, cu toţii să le ieşim înainte şi nădăjduim că-i vom birui»". Constantin vodă a mers cu oştile sale pînă la Teleajen, pe unde ştia că vor coborî trupele transilvănene, „că aşa vrea

www.dacoromanica.ro

Costandin vodă să-i dea în gura ungurilor (transilvănenilor — *n.n.*) și a moldovenilor". La Gherghița, însă, domnul a fugit noaptea la pașa de Silistra, căruia i-a relatat cum a procedat „cu meșteșug" cu slujitorii răsculați [73].

Văzîndu-se înșelați de domn și neputînd acționa fără comandant, slujitorii răsculați au ales ca domn al lor pe boierul Hrizea (Hrizică) „și i-au pus surguci în cap" [74].

Domnul ales de răsculați era fiul lui Dumitrașco din Bogdănei, care fusese mare vistier între anii 1626 și 1632. Hrizea era rudă cu familiile Năsturel și Deleanu și, prin acestea, cu fostul domn Matei Basarab, care-l făcuse mare paharnic în februarie 1651, deținînd acest post pînă în iunie 1653 [75]. Considerîndu-l boier apropiat, chiar la începutul domniei, Constantin Șerban l-a avansat mare spătar în locul lui Diicu Buicescu, destituit. După spusa cronicarului, domnul „foarte îl iubea" pe Hrizea, motiv pentru care l-a făcut „boiarin de taină credincios [...], spătar mare preste toate oștile lui" [76].

Hrizea a fost comandantul armatei Țării Românești pînă la sfîrșitul anului 1654; cînd a izbucnit răscoala slujitorilor, ocupa din nou demnitatea de mare paharnic, din care a fost înlocuit cu fratele domnului. Slujitorii îl cunoșteau deci bine pe Hrizea de pe vremea cînd le fusese comandant, iar acesta nu i-a dezamăgit, luînd imediat măsuri pentru organizarea rezistenței.

„Îndată acel Hrizică vodă au răpezit cărți (porunci — n.n.) în toată Țara Muntenească, dînd știre că, den mila lui Dumnedzău, au stătut domnu Țării Românești; de sîrg să se strîngă la dînsul, la Teleajin" [77]. Aprozii lui Hrizea — primul domn ales de răsculați din istoria Țării Românești — cutreierau țara, chemînd toți slujitorii la război. Nu știm însă cîți din ei au răspuns la ordinele domnului răsculaților.

Hrizea își punea mari speranțe în forța seimenilor și dorobanților, despre care un cronicar contemporan afirmă că erau „oameni aleși, mari și tari, trecuți prin multe încercări și lupte și foarte instruiți" [78].

Pentru a nu fi silit să înfrunte oștile unite ale Transilvaniei și Moldovei, Hrizea a trimis o delegație de boieri

www.dacoromanica.ro

la Focșani, cu misiunea de a face pace cu domnul Moldovei, încercînd astfel să oprească înaintarea oastei sale.

Reprezentantul lui Gheorghe Ștefan a răspuns că delegația munteană trebuie să mai aștepte două-trei zile pînă ajung boierii moldoveni la tratative. Nu știm la ce rezultat vor fi ajuns aceste tratative sau dacă ele vor fi avut loc într-adevăr [79].

*

Bătălia decisivă s-a dat în ziua de 26 iunie „la Șoplea, pe Teleajen", sat dispărut, fost lîngă actuala localitate Corlătești, în apropiere de Ploiești [80].

Celor aproximativ 30 000 de oșteni, dotați cu 12 tunuri, cît număra oastea principelui Transilvaniei, li s-au opus circa 16 000 de seimeni, dorobanți și călărași, avînd 33 de tunuri. Raportul de forțe era, așadar, 2/1 la pedestrime și cavalerie în favoarea lui Rákóczi, în timp ce răsculații dispuneau de aproape trei ori mai multe tunuri.

Cunoscînd intenția trupelor lui Gheorghe Ștefan de a face joncțiunea cu oastea lui Rákóczi la 27 iunie lîngă satul Corlătești, căpeteniile răsculaților au hotărît să înainteze spre Ploiești și, urmînd cursul rîului Teleajen, să atace pe rînd cele două oști, înainte ca acestea să facă joncțiunea ; așa se explică faptul că Hrizea din Bogdănei a grăbit atacul împotriva oastei principelui Rákóczi și l-a silit pe acesta să primească bătălia în ziua de 26 iunie.

După cum declara Miron Costin, principele Transilvaniei căzuse „la mare turburare și spaimă" că va fi atacat de oastea „simață" a răsculaților înainte de a se fi „împreunat" cu oștile moldovene. „Să nu fie fost Gaudi căpitanul de nemți, a lui Racoții la cumpănă, era să hie făcut săimenii o poznă oștilor ungurești" (transilvănene — *n.n.*).

Plini de avînt și pregătindu-se de atac, răsculații înaintau strigînd „haida, haida, la ei, la ei !", fără să păstreze o anumită „tocmală [. . .], cum să cade unii pedestrime să margă", înaintînd „care cum putea, buluc după buluc", grăbiți să înceapă lupta. Oastea răsculaților părea tînărului cronicar — obișnuit cu o anumită disci-

www.dacoromanica.ro

plină militară — „ca un roi fără matcă“ [81], adică fără domn.

Către prînz, în timp ce trupele transilvănene făceau popas, cete răzleţe, trimise după pradă, au adus principelui vestea că au văzut „dincolo de apă un număr destul de mare de steaguri cu cruce la vîrf venind din pădure“ [82].

Între timp, seimenii înaintaseră în sus pe Teleajen, astfel încît bătălia a început la ora prînzului.

Tunurile răsculaţilor au deschis un foc puternic asupra forţelor principelui transilvan, care se găsea pe celălalt mal al rîului. Surprinse de atacul neaşteptat, trupele transilvane s-au grăbit să adopte un dispozitiv de luptă adecvat, primele intrînd în acţiune detaşamentele secuieşti şi cele de haiduci, conduse de Ioan Kemény. În ajutorul lor au venit apoi mercenarii principelui şi trabanţii oraşelor săseşti, în frunte cu Andrei Gaudi. Oastea răsculaţilor a atacat din trei direcţii, cu o vitejie unanim recunoscută de cronicari, fiind întîmpinată de gruparea lui Kemény şi de detaşamentele lui Gaudi.

După cum notează cronicarul braşovean Nekesch Schuller, „la prima vedere se părea că armata lui Rákóczi va fi învinsă“ [83]; în momentul hotărîtor al bătăliei, cînd balanţa victoriei înclina spre oastea munteană, a intervenit însă trădarea unor comandanţi ai răsculaţilor, fapt ce a provocat derută în rîndurile acestora. Într-una din variantele *Letopiseţului Cantacuzinesc* se aminteşte faptul că „Tănasi vel căpitan să închină la unguri (transilvăneni — n.n.), iar Radul vel paharnic şi alţi căpitani şi boieri au fugit la Constantin vodă“ [84].

Subminarea internă a răscoalei şi trădarea unor comandanţi a fost sesizată şi de cronicarul Radu Popescu, care spune : „mulţi căpitani, ce au avut înţelegere cu Costandin vodă şi cu pribegii, cu steagurile au plecat dă s-au dus în oastea ungurească (transilvăneană — n.n.), împreunîndu-se cu boierii pribegi“ [85]. Din această ştire rezultă că parte din boierii fugiţi în Transilvania au însoţit trupele principelui Gheorghe Rákóczi.

Cel mai mult au contribuit la schimbarea desfăşurării bătăliei şi la înfrîngerea răsculaţilor ineficacitatea artileriei şi trădarea agăi Buliga [86]. Iată cum descrie acest

www.dacoromanica.ro

moment cronicarul contemporan Georg Kraus : „au avut loc mai întîi cîteva hărțuieli pînă ce oastea ardeleană s-a apropiat cu încetul de tabăra seimenilor, apoi începe bătălia și siemènii deschid focul cu cele 30 de tunuri ; deoarece acestea erau instalate pe un deal destul de înalt [...], focul lor nu a pricinuit nici o pagubă, căci toate proiectilele au trecut pe deasupra trupelor. Profitînd de acestea, Gaudi atacă aceste tunuri cu soldații săi și cu trupele pedestre ale Universității săsești, străpunge oastea seimenilor și cucerește toate tunurile împreună cu munițiile lor ; tunurile au fost îndreptate apoi asupra seimenilor și întreaga tabără a acestora a fost bombardată, astfel încît cîteva mii de seimeni, roșii (curteni — n.n.) și alți ostași au rămas pe cîmpul de luptă" [87].

Ineficacitatea și apoi pierderea puternicei artilerii au constituit deci una din cauzele principale ale înfrîngerii forțelor slujitorimii răsculate. Același cronicar sas arată că „dacă seimenii [...] n-ar fi acționat într-un mod așa de nechibzuit și fără rațiune [...], fiind ostași antrenați și viguroși, ar fi putut face mult, iar pentru tabăra ardeleană bătălia nu s-ar fi terminat fără o mare vărsare de sînge" [88].

Se pare că la mijloc se află trădarea comandantului dorobanților, aga Buliga din Ciovîrnișani. După cronicarul Radu Popescu, obuzele tunurilor treceau pe deasupra trupelor transilvane din două motive : „sau denadins Buliga așa le îndrepta, au den greșeală", ceea ce pare puțin probabil la o oaste cu bogată experiență de luptă[89].

Este foarte posibil ca Buliga să fi acționat în înțelegere cu adversarii ; numai astfel se explică furia cu care Hrizea a pornit împotriva lui cînd i-au fost relatate cele întîmplate. Îndată ce Hrizea a aflat că „tunurile nu bat în oaste, ci pe d-asupra [...], aleargă cu calul, mănios, și, ajungînd la tunuri, scoase paloșul și lovi pă aga Buliga, de-l făcu în doao" [90]. Într-o variantă a *Letopisețului Cantacuzinesc* se afirmă însă că aga trădător ar fi fost ucis de oștenii răsculați : „pe Buliga agă l-au sfărmat oștile" [91], pedeapsă cumplită, dar care nu a putut înlătura urmările trădării.

• Din acest moment, bătălia a luat o cu totul altă întorsătură : atacul viguros al răsculaților a fost stăvilit,

www.dacoromanica.ro

iar inițiativa a trecut de partea forțelor comandate de generalul Ioan Kemény, care a pornit un contraatac susținut, obligînd pe seimeni, dorobanți și călărași să treacă în apărare.

Rămași fără artilerie, aflați fără acoperire sub focul nemilos al pușcașilor transilvăneni, „au și început a să mesteca săimenii și dărăbanții cu domnișorul lor", arată Miron Costin. Principele Rákóczi, „vădzînd turburarea lor și lucruri fără temei, au și început și pe den sus și pe den gios a trece oastea pen vaduri", ceea ce a provocat împrăștierea oastei răsculaților [92].

Superioritatea numerică, ca și avantajele de ordin tactic obținute de forțele principelui Rákóczi au avut ca rezultat înfrîngerea răsculaților. Seimenii și dorobanții scăpați din bătălie s-au retras spre Ploiești, urmăriți îndeaproape de călăreții lui Rákóczi, care s-au năpustit „ca niște lupi în niște oi, de-i tăea, îi împușca, de zăcea grămezi" [93].

Miron Costin înregistrează cu o anumită satisfacție măcelul ce a urmat : „nu era altă, fără direaptă osînda pentru faptele lor și nu război sau vreo apărare, ci direaptă meserniță (măcel — *n.n.*). Trupurile dzăcea polog pre șleah și spinii de pe laturi plini de trupuri omenești ; și multe bulucuri [erau] încă nesosite pe carii, cum și unde i-au întîmpinat, așea dzăcea, pănă în Ploiești" [94].

A urmat apoi o cruntă represiune : cei care reușiseră să scape din luptă și au fost prinși erau trași în țeapă, spînzurați sau tăiați în bucăți ; nu s-au putut salva decît cei care au fugit sau și-au schimbat hainele ostășești. Era „plin cîmpul și pre lîngă București și pe lîngă alte orașe de trupurilor lor înțăpate", notează cronicarul [95]. După cum declara Gheorghe Rákóczi mai tîrziu, el dăduse ordin să înceteze măcelul, la rugămintea domnului și boierilor, care-l asiguraseră că cei rămași se vor supune.

La 15 iulie, întors biruitor din expediție, principele Transilvaniei relata că bătălia fusese aprigă, soarta ei hotărîndu-se „după amiază, între ceasurile 2 și 3" ale zilei de 26 iunie ; „le-am cîștigat toate cele 33 de tunuri [96] și 45 de steaguri", își încheia principele buletinul despre victoria de la Șoplea [97].

www.dacoromanica.ro

De teama răzbunării domneşti, parte din slujitorii răsculaţi au fugit din ţară, motiv pentru care li s-au confiscat proprietăţile. Într-un interesant document din 27 februarie 1656 — prin care Constantin Şerban întăreşte lui Gheorghe Băleanu marel vornic proprietăţile lui Alexe dorobanţul din Săteni-Dîmboviţa — se spune astfel că acesta „sculatu-s-au şi el cu multe fapte rele şi hoţeşti, împreună şi cu alţi ai lui potrivnici hoţi asupra domniei mele şi a toată ţara de au tăiat boiarii ţării şi au jăcmănit toată ţara şi au călcat şi jurămîntul care l-au avut ei cu domnia mea. Într-ceea, Domnul Dumnezeu arătîndu-le şi aducîndu-le lor multă plată împotriva a multor răutăţi carele le-au făcut ei, fugit-au şi din ţara domniei mele afară", motiv pentru care şi-a pierdut moşia [98].

În acest document — pe lîngă uciderea şi jefuirea boierilor — slujitorii răsculaţi mai sînt acuzaţi şi de *călcarea jurămîntului de credinţă faţă de domn,* jurămînt depus — aşa cum am arătat — la începutul domniei lui Constantin Şerban.

Hrizea din Bogdănei, însoţit de cîţiva din conducătorii oastei, a reuşit să scape, îndreptîndu-se spre Brăila. Pe drum, însă, a fost capturat de detaşamentul paşei de Silistra (circa 2 500 de oameni), care însoţea pe Constanţin Şerban, pe care turcii îl readuceau în ţară ca domn.

Cronica ţării ne informează că domnul a trimis la beiul de Brăila „de i-au dat pe Hrizea spătarul şi i-au ieşit înainte Badea Bălăceanul şi cu Dima bărbiiarul şi l-au însemnat la nas" ca pe unul ce rîvnise la domnie [99].

Este interesant să amintim aici dragostea pe care şi-o cîştigase din partea poporului în scurta sa domnie spătarul Hrizea, voievodul ales de răsculaţi. „Cînd a ieşit din curtea domnească — scrie Ioan Boros, rămas în Ţara Românească după înăbuşirea răscoalei — îl plîngeau oamenii, se plecau înaintea lui şi-l sărutau ; bine că l-a prins paşa şi l-a trimis în mîinile noastre, căci zău că toată ţara s-ar fi sculat lîngă dînsul şi l-ar fi privit ca pe voievodul ei şi ar fi murit lîngă el" [100]. Ulterior, fostul domn al răsculaţilor a fost dus în Transilvania şi păstrat la Alba Iulia, unde „i-au dat craiul gazdă bună" [101]. El va fi executat însă în 1657, cînd a încercat să revină în ţară pentru a reaprinde răscoala [102].

www.dacoromanica.ro

A doua zi după luptă, la 27 iunie, forțele principelui Transilvaniei s-au unit cu trupele lui Gheorghe Ștefan ; în timpul acesta, Constantin Șerban se găsea refugiat undeva în regiunea Dunării de Jos, unde aștepta desfășurarea evenimentelor ; „dacă înțelese că s-au spart slujitorii", a anunțat pe pașa de Silistra, care „îndată trecu Dunărea și să împreună (întîlni — *n.n.*) cu Costandin vodă la vadul Dîrstorului, la Strîmba, că acolo era cortul întins. Și căzu Costandin vodă împreună cu toți boierii cu mare jalbă înaintea pașii, jăluindu-se de toate necazurile cîte i-au făcut slujitorii. Și pașa îndată înbrăca pe Costandin vodă cu caftan ca să meargă să fie iar domn și-i dete un steag de beșlii" [103].

Avînd confirmarea în domnie a reprezentantului Porții, domnul s-a îndreptat spre tabăra aliaților săi pentru a sărbători împreună victoria la care el nu participase. După cum remarca Nicolae Iorga, nu știm cît de bucuros putea fi un stăpînitor care-și vedea oastea distrusă de un prieten [104].

Peste cîteva zile, la 1 iulie, în tabăra de la Gherghița, cei trei principi ai țărilor române au sărbătorit victoria asupra răsculaților ; „acolo au șăzut trei zile de s-au ospătat și [Constantin Șerban] au dăruit pă crai cum s-au căzut, mulțămind și pentru osteneala ce au făcut de au spart oștile vrăjmașilor". Cu același prilej, cei trei principi au făcut între ei „frăție și legătură cu jurămînt", după care „s-au dus fieștecare la țara lui" [105].

După înăbușirea răscoalei, principele Transilvaniei a trimis o solie la Poartă pentru a explica motivele expediției sale în Țara Românească ; marele vizir „a aprobat expediția și a recunoscut-o ca fiind un serviciu folositor puternicului împărat" [106]. După cum remarca Miron Costin — fin observator al oamenilor — de acum înainte Rákóczi va nutri „mari și înalte gînduri", văzîndu-se ajuns „domn preste domni", în timp ce turcii „privea cu coada ochiului aceste tovărășii [ale] țărilor acestora" [107].

Înăbușirea răscoalei din Țara Românească de trupele transilvănene — va observa și G. Kraus — a contribuit la creșterea prestigiului principelui Transilvaniei, care a prins mult curaj și a devenit foarte încrezut după această biruință asupra oștirii Țării Românești.

www.dacoromanica.ro

Răscoala nu s-a terminat însă imediat după bătălia de la Șoplea ; centre ale rezistenței, organizate îndeosebi de călărași, au continuat să existe la Rușii de Vede, Craiova și în alte părți, dar ele au fost lichidate cu sprijinul lefegiilor transilvăneni și moldoveni, rămași în slujba lui Constantin Șerban, care nu mai avea încredere în oștile sale ; „și pre seimeni ori unde îi prindea făcînd nebunii, acolo îi spînzura", notează cronica țării. Ca pedeapsă, domnul „puse pe seimeni și pe dorobanți de da de om cîte 11 galbeni", bani folosiți pentru plata mercenarilor transilvăneni, care au săvîrșit unele excese [108].

După lichidarea răscoalei, slujitorii rămași în viață au depus un nou jurămînt [109] — de data aceasta atît față de principele Transilvaniei, cît și de domnul Țării Românești, promițînd să asculte de voievod și să nu mai umble „după cuvîntul și învățătura altora din boieri sau din lăcuitorii țării" ; cei dovediți „arătîndu ceva hiclenie și necredință" urmau a fi pedepsiți „cu groaznică moarte" împreună cu femeile și copiii „făr-de toată cruțarea". Slujitorii mai promiteau să stea „cu toată virtutea" împotriva dușmanilor pînă la moarte [110], ceea ce nu vor face însă în împrejurările grele din 1658.

*

Înfrîngerea răscoalei slujitorilor munteni din 1655, cu sprijinul oștirii transilvănene, a avut urmări importante atît pe plan politic, cît și militar. Pe plan politic, ea a dus la slăbirea poziției lui Constantin Șerban în relațiile cu otomanii și față de principele Transilvaniei, salvatorul său. Pe plan militar, înăbușirea răscoalei și represiunile sîngeroase ce au urmat au contribuit la diminuarea forței puternicei armate a Țării Românești [111] care-i asigurase independența în vremea domniei lui Matei Basarab. Slăbind această puternică oaste, coaliția antiotomană a celor trei principi a fost lipsită de forța necesară pentru asigurarea succesului.

www.dacoromanica.ro

Realizări artistice și culturale

Înainte de a încheia acest capitol privind politica internă a lui Constantin Șerban, se cuvine să arătăm că domnul a fost și un mare ctitor. Pe cînd era vel serdar, în 1646, a construit — împreună cu soția sa Bălașa — biserica de la Dobreni, unde-și avea o frumoasă reședință — descrisă de Paul de Alep. Ea se înscrie în categoria bisericilor-paraclis de curte boierească cu plan dreptunghiular, turn clopotniță și pronaos. Pictura, ante 1656, ne transmite peste timp chipurile ctitorilor.

Ca domn, a zidit Mitropolia din București și biserica Sf. Gheorghe din Pitești, iar ca pribeag a ctitorit alte trei biserici : la Tinăud în Transilvania, pe domeniul său de la Aleșd-Piatra Șoimului, a doua la mănăstirea Cernagora de la Munkács (1661) și a treia în aceeași regiune, la Msticiov, în locul unui așezămînt vechi din lemn, construit de cneazul Teodor Koriatovici.

Biserica de la Tinăud, hramul Sfîntul Dumitru, a fost construită de Constantin Șerban în 1658. Avînd un plan specific arhitecturii muntenești, ea este primul lăcaș ortodox de zid cunoscut din valea Crișului Repede.

Tradiția arată că în urma victoriei obținute la Șoplea, Constantin Șerban și doamna Bălașa s-au hotărît să construiască o mănăstire, menită a deveni, mai apoi, catedrala mitropolitană a țării. Pe dealul ce domina Bucureștii se aflase mai înainte un schit din lemn numit „schitul lui Oprea iuzbașa". Lucrările au început în 1656, avînd ca ispravnici pe Radu Dudescu logofătul și Gheorghe șufarul din Tîrgoviște.

Biserica mitropoliei, cu hramul Sf. Împărați impresiona prin mărimea sa pe contemporani, Paul din Alep o considera „măreață și prea strălucită" ; era construită după modelul aceleia de la Curtea de Argeș, avînd patru turle mari, naosul în formă de treflă, pronaosul supralărgit, și, spre deosebire de modelul argeșean, un pridvor larg deschis la intrare și un acoperiș de plumb, despre care se spunea că avea greutatea de 40 000 de ocale. Constantin voievod nu apucă să-și vadă ctitoria terminată. În timpul domniei succesorului său, Mihnea al

www.dacoromanica.ro

III-lea, edificiul a fost inaugurat, la 6 mai 1658, de patriarhul Macarie al Antiohiei.

După cum rezultă și dintr-un document de la Radu Leon din 8 iunie 1668, Constantin Șerban nu reușise să picteze biserica mitropoliei, ceea ce l-a determinat pe Radu Vodă, sfătuit și sprijinit de mitropolitul Ștefan, să zugrăvească și să înfrumusețeze „cu toată podoaba" noul lăcaș. Totodată, împreună cu sfatul său, domnul hotărăște să fie „mitropolie țării, cum iaste și aceea din Tîrgoviște" [112].

Cea de-a doua ctitorie este biserica domnească din Pitești, cu hramul Sf. Gheorghe, pe care cronica țării o atribuie lui Matei Basarab. După cum rezultă dintr-un document din 5 aprilie 1666, construcția veche fiind stricată, Matei Basarab „s-au sculat de au făcut-o cu temelia de piatră și în sus de lemn"; după aceea, fiind răotăți, au ars" [113] (foarte probabil în timpul răscoalei din 1655). Biserica, ce preia modelul de la Dealu, a fost reclădită de Constantin Șerban și soția sa, Bălașa, „din temelie pînă în sfîrșit", fiind gata la 13 mai 1656 (data pisaniei).

La acest lăcaș demn de remarcat este pridvorul suprainălțat de un foișor pe coloane de cărămidă, soluție constructivă utilizată pentru prima dată în Țara Românească. Modelul va fi preluat, cu unele modificări planimetrice, la biserica Trei Ierarhi din Filipești de Pădure (1688).

Prima soție a lui Constantin Șerban, Bălașa, a fost ctitoră la biserica Sf. Vineri sau biserica mică a curții domnești din Tîrgoviște, căreia i-a adăugat pridvorul; tot ea a ctitorit, în aceeași curte, o casă destinată adăpostirii săracilor și bolnavilor, după cum consemnează pisania aflată pe fațada de sud a acesteia, unde se spune: „Aceste chilii făcutu-le-au doamna Bălașa a lui Io Constantin Basarab voievod [...], ca să fie de odihnă creștinilor care cad în nevoie". În secolul XVIII și începutul sec. XIX, această clădire a adăpostit o școală.

Casa este alcătuită din patru încăperi, dispuse în șir, pe un singur nivel, acoperite cu bolți de tipul „în cruce", despărțite prin două săli ce înlesneau ieșirea spre curtea bisericii. Casa și biserica au fost restaurate în 1969-1974,

www.dacoromanica.ro

constituind două din monumentele cele mai valoroase ale curții domnești din Tîrgoviște [114].

Mai complicată este problema mănăstirii Jitianu, cu hramul Sf. Dumitru, închinată ca metoh la mănăstirea Sf. Pavel de la Muntele Athos. Ctitorită, pare-se, de boierii Craioveşti din secolul al XVI-lea, mănăstirea era deja închinată în 1612. Înrudirea lui Constantin Şerban cu puternicii boieri olteni ar explica grija pe care a manifestat-o față de această ctitorie a înaintașilor săi. Cronica țării o atribuie însă doamnei Bălașa. La rîndul său, diaconul Paul de Alep, care a vizitat lăcașul după moartea Bălașei, afirmă că „răposata doamnă a lăsat, prin diată, o sumă de bani pentru ridicarea unei noi biserici [la Jitianu] și ei o clădesc cu cinci turle" [115]. Din această relatare rezultă că doamna este doar ctitora bisericii. Dintr-un document din același an, 1658, aflăm că mănăstirea a fost clădită din piatră de Ghinea Brătășanu vistier și de Udriște vistier. (Este foarte posibil ca cei doi să fi ridicat biserica cu banii lăsați de doamna Bălașa).

O mărturie elocventă a nivelului înalt atins de arta de epocă este „sicriul mare de argint poleit" de la mănăstirea Bistrița, conținînd moaștele Sfîntului Grigore Decapolitul, precum și „alte multe bunătăți și odoare scumpe", împărțite pe la muntele Athos și prin alte părți. Racla de la Bistrița l-a impresionat profund pe Paul de Alep, care a văzut-o cînd era nouă și care afirmă : „dacă te uiți la ea, îți ia ochii" ; cei care o vedeau erau „minunați de înfățișarea ei" [116].

În afară de ctitoriile familiei domnești, a continuat activitatea constructivă a familiilor boierești. Dintre ctitoriile acestei epoci amintim : schitul Ciutura-Dolj, refăcut de postelnicul Istratie între 1654-1658 ; biserica din Săcuiani-Dîmbovița a lui Neagoe Săcuianu, 1655 ; biserica și casa boierească construite de Bunea Grădișteanu mare vistier la 1657, la Grădiștea, județul Giurgiu ; despre ultimul lăcaș Paul de Alep declară că era „falnică și măreață".

Demn de reținut este și faptul că domnul Constantin Şerban, continuînd acțiunea începută sub Matei voievod, decide la 14 mai 1657 scoaterea de sub închinare a

www.dacoromanica.ro

mănăstirilor românești care fuseseră închinate unor mănăstiri de la Sfîntul Munte nu de către ctitorii lor, ci datorită mitelor și corupției călugărilor „străini noă, nu cu legea sfîntă, ci cu neamul lor, cu limba și cu năravurile cele rele, adică greci“ [117]. În concluzie, putem afirma că scurta perioadă de patru ani cît a durat domnia lui Constantin Șerban în Țara Românească a însemnat o epocă de progres, în care s-au realizat numeroase construcții laice și bisericești, epocă ce a continuat marile realizări din domnia lui Matei Basarab.

NOTE

[1] „Năpasta“ se numea în secolele XVI-XVII obligația contribuabililor dintr-un sat de a plăti dările fugarilor de bir, pe baza răspunderii solidare la plata dărilor ; de aici vine expresia „i-a căzut năpasta pe cap“.

[2] *Istoria Țării Românești*, p. 119.

[3] Arh. St. București, Episcopia Argeș, IX/7 (copie la Institutul de istorie „N. Iorga“). Întrucît Matei Basarab declara el însuși la 21 februarie 1654 — deci spre sfîrșitul domniei — că desființase „năpăștile“ (*ibidem*, II/39) este probabil ca noul domn a reînnoit măsura luată de predecesorul său și a generalizat-o după moartea acestuia.

[4] Arh. St. Buc., M-rea Dintr-un lemn, X/5 (Copie la Institutul „N. Iorga“).

[5] Muzeul de istorie București, nr. 26 911. Vezi și doc. din 2 ianuarie 1656, în care se spune că domnul a dat „slobozenie să se răscumpere de vecinicie“ satele rămase de la Matei Basarab (Arh. St. Buc., AN, CVII/6).

[6] Idem. M-rea Dintr-un lemn, X/5).

[7] Academia Română, ms. 5 151, f. 267.

[8] Documente din : 5 și 10 octombrie 1656, 21 iunie 1657, 30 aprilie 1658 etc. (Arh. St. Buc., ms. 255, f. 123 ; ms. 723, f. 473 ; M-rea Bistrița, XXIV/14 ; Biblioteca Centrală de Stat, VI/10).

[9] *Călători străini*, V, p. 184, 612 și VI, p. 106, 164. Vezi și N. Stoicescu, *Dezvoltarea economică a Țării Românești în vremea domniei lui Matei Basarab*, în vol. *Matei Basarab și București*, București, 1983, p. 13-14.

[10] *Călători străini*, VI, p. 230.

[11] *Ibidem*, p. 164, 183.

[12] *Ibidem*, V, p. 611.

[13] *Ibidem*, VI, p. 149.

[14] După cum remarca Evlia Celebi în graiul său atît de pitoresc, „numărul cailor, vitelor, bivolilor și oilor din acest vilaiet

www.dacoromanica.ro

îl poate şti doar Allah cel atotştiutor [...]. Se întîlnesc pretutindeni capre" (*Călători străini*, VI, p. 714).

[15] *Ibidem*, p. 215-216.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*.

[18] Radu Iogofăt Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, ed. Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 156.

[19] Vezi N. Maghiar şi Şt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Bucureşti, 1970, p. 156.

[20] *Călători străini*, VI, p. 187.

[21] Arh. Şt. Buc., Mitropolia Ţării Româneşti, LIII 4.

[22] *Călători străini*, VI, p. 716, 727-728.

[23] Lidia Demeny, L. Demeny, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 63, 78, 79.

[24] *Ibidem*, p. 80.

[25] După marturia lui Paul de Alep — favorabilă în general lui Constantin Şerban, de la care primise mari daruri, după cum recunoaşte el însuşi — la început, domnul l-a întărit pe Diicu Buicescu în dregatoria sa şi s-a purtat cu el „cu multă cinste". Curînd după aceea, „aflînd că rostise cuvinte (nepotrivite), după obiceiul lui, din îngîmfare şi trufie, l-a chemat şi l-a scos din dregătorie [...]. A vrut chiar să-l osîndească la moarte dar unii au pus o vorbă bună pentru el şi a poruncit să i se taie vîrful nasului", aşa cum îi făcuse noului domn predecesorul său, Matei Basarab (*Călători străini*, VI, p. 144-145). Mai tîrziu, domnul se va împăca cu fostul mare spătar, pe care îl va face mare clucer (iunie 1656-august 1657).

Diicu Buicescu întreţinea relaţii bune cu Gheorghe Rákóczi al II-lea, un fiu al său fiind căsătorit cu o nobilă din Transilvania din familia Szalanczi.

[26] Despre toţi aceşti dregători vezi N. Stoicescu, *Dicţionar*, sub voce.

[27] Bătrînul postelnic declara el însuşi că, după moartea lui Matei Basarab, „nepohtind nici o boerie", rămăsese „mazil", adică lipsit de dregatorie (N. Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 32). Îi va fi venit greu lui Constantin Cantacuzino să fie postelnicul cumnatului său. Noul domn i-a făcut însă un mare serviciu intervenind pe lîngă Gheorghe Ştefan, voievodul Moldovei şi ruda sa, pentru salvarea vieţii lui Toma şi Iordache Cantacuzino, fraţii postelnicului (M. Costin, *Opere*, p. 169). Vezi amănunte la C. Rezachevici, *Un alt „cuvînt" al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea şi cîteva relatări în legătura cu „Istoriile" sale* („Revista de istorie", 1974, nr. 4, p. 567-584).

[28] O acuzaţie similara va aduce fostului domn, la 1 august 1660, Radu Năsturel, fiul lui Udrişte şi nepotul doamnei Elina, soţia lui Matei Basarab; în documentul respectiv se afirmă că voievodul ar fi luat pe seama sa nu numai satele domneşti —

www.dacoromanica.ro

după cum era obiceiul — dar și „toate alalte moșii cîte fură ale doamnei Eline", printre care se afla și satul Pietrile-Vlașca, dăruit de fosta doamnă fratelui său, Udriște (Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni, III/3 ; copie la Institutul de istorie „N. Iorga").

[29] Vezi Iolanda Micu și Radu Lungu, *Domeniul lui Matei* Basarab („Revista de istorie", 1982, nr. 12, p. 1 313-1 329) ; idem, *Date noi privind domeniul lui Matei Basarab din Țara Românească (ibidem*, 1983, nr. 10, p. 1 028-1 033).

[30] Este foarte posibil ca domnul sa fi exagerat în parte „neputerea" sa pentru a justifica efectivele mici pe care le trimitea în ajutorul aliatului sau în campania pe care acesta o întreprindea în Polonia, unde știa că nu are șanse de izbîndă.

[31] După înăbușirea rascoalei din 1655, Gheorghe Rákóczi lăsase la dispoziția lui Constantin Șerban un corp de circa 3 000 de ostași transilvaneni, pe care domnul îi plătea cu cîte 3 taleri lunar pedestrașul și patru taleri călărețul, deci circa 14 000 de taleri lunar, o sumă destul de mare pentru veniturile țării. Vezi amănunte la Lidia Demeny, L. Demeny, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoală populară ?*, p. 157-158.

[32] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 48.

[33] „Miron Costin", III, 1915, nr. 10, p. 144 ; cf. N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, București, 1968, p. 292.

[34] *Călători străini*, VI, p. 316.

[35] În schimb, Paul de Alep aflase că domnul „a scutit pe toți supușii săi de dări și de bir pe șase luni" *(Călători străini*, VI, p. 143). O scutire asemănătoare de dări ar fi acordat domnul locuitorilor și în iarna anului 1657-1658 pentru a-i atrage de partea sa.

[36] *Ibidem*, p. 148.

[37] D. Mioc, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab* („Studii", 1959, nr. 2, p. 53-83).

[38] *Călători străini*, V, p. 527.

[39] Arh. St. Buc., Doc. istorice, MCDLX/222.

[40] *Călători străini*, V, p. 612.

[41] *Istoria Țării Românești*, p. 119.

[42] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 112.

[43] *Istoria Țării Românești, p.* 120.

[44] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.* p. 71.

[45] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, p. 177.*

[46] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 126.

[47] *Istoria Țării Românești*, p. 121. Dintre boierii uciși cronica țării amintește pe : Ghiorma Alexeanu mare ban, Gheorghe Carida (Karidys) vistier, Udrea Doicescu slugerul, Drăghici, fiul lui Papa Greceanu vistier, Papa, fiul lui Preda Brâncoveanu mare vornic și tatăl viitorului domn Constantin Brâncoveanu, Cîrstea, fiul lui Socol Cornățeanu clucerul, care fusese ucis în

www.dacoromanica.ro

răscoala din 1653, Dumitru, fiul lui Mitrea pitarul din Stăneşti şi alţii ; printre cei ucişi se aflau şi 4 căpitani *(Istoria Ţării Româneşti*, p. 122). Pentru detalii vezi Lidia Demény, Ludovic Demény şi N. Stoicescu, *op. cit.*

[48] Ştefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti*, I. Bucureşti, 1913, p. 106.

[49] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 75.

[50] În scrisorile de credinţă pe care le-au dat după înăbuşirea rascoalei, slujitorii scăpaţi de măcel şi iertaţi de domn declarau că existase chiar un jurămînt încheiat în timpul răscoalei între dorobanţi, călăraşi „şi alte ceate ale ţarăi" (N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 38). Nu ştim însă în ce a constat jurămîntul, care a fost „călcat şi pus jos" după înăbuşirea răscoalei.

[51] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 123.

[52] Miron Costin, *Opere*, p. 170.

[53] Citate apud Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 75.

[54] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 34.

[55] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 122-123 ; cf. G. Kraus, *op. cit.*, p. 177 ; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 113.

[56] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Apostoli, I/1 (copie la Institutul de istorie „N. Iorga").

[57] N. Iorga, *op. cit.*, p. 33.

[58] De aceea, în unele relatări străine, răscoala apare ca fiind îndreptată de „plebe contra nobililor" *(tumulto fatto de la plebe contra gli Baroni)*. Vezi Fr. Eusebius Fermendzin, *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, XVIII, Zagreb, 1887, p. 248-249.

[59] Mare parte din populaţia ţării — care nu a luat parte la răscoală — s-a refugiat în timpul luptelor în locuri adăpostite, îndeosebi în partea de sud a Munteniei ; la 19 iulie 1655, Ioan Boroş, comandantul trupelor transilvănene rămas în ţară pentru a înăbuşi focarele de răscoală, scria principelui că „poporul de rînd, iobăgimea, a început ieri din toate părţile să vină acasă" *(Călători străini*, V, p. 527).

[60] În perioada de pregătire a acţiunii de înăbuşire a răscoalei, în iunie, un curtean din Muntenia a cerut domnului Moldovei să-i împace pe răsculaţi cu principele Transilvaniei, promiţînd că „ei (s-ar înţelege parte din răsculaţi, probabil curtenii — n.n.) vor preda în mîna măriei tale pe fruntaşii acelor lotri şi pe iniţiatorii acestui lucru", al căror nume nu ni se divulgă însă (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 231).

La rîndul său, Gheorghe Rákóczi al II-lea vorbeşte despre unul din conducătorii răscoalei căruia îi spune „lotrul cel mai mare dintre seimeni", dar nu-i indică numele *(ibidem*, p. 223). Alţi conducători ai răscoalei au fost : aga Vasile — căruia i s-a tăiat nasul din porunca lui Constantin Şerban — şi căpitanii de

www.dacoromanica.ro

slujitori din principalele garnizoane ale țării : Gherghița, Târgșor, Ploiești și Rușii de Vede *(ibidem*, p. 263).

[61] După opinia cronicarului I. Szalárdi, problema acordării ajutorului cerut principelui Transilvaniei s-a discutat în dieta întrunită la 20 februarie (stil nou), deci la circa două săptămîni după izbucnirea răscoalei *(ibidem*, p. 195).

Citînd știri germane din Constantinopol și o scrisoare de a lui Rákóczi, N. Iorga *(Studii și documente*, IV, p. CCLXV) susține că declararea acțiunii a fost amînată deoarece principele plănuia să facă domn pe un fiu al lui Diicu Buicescu, adversarul lui Constantin Șerban.

La 20 mai mitropolitul și boierii trimiși de domn în Transilvania declarau că mulți alții de-ai lor își căutaseră scăparea „în pămîntul cinstitului împărat, la poala măriei sale Siavuș pașa al Dîrstorului, alții la pașa de la Temeșvar, alții prin Moldova", unde au povestit, desigur, cele întîmplate (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 34).

La 13 mai vestea răscoalei ajunsese la Bratislava, transmisă „per via di confidenti, in Transilvania" (Hurmuzaki, IX/1, p. 62).

[62] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 101.

[63] La 7 mai 1655 Constantin Șerban scria principelui Transilvaniei că-i trimite o mare solie, formată din : „vlădica țării noastre", marele vornic Gheorghe Băleanu, marele logofăt Preda Brâncoveanu, marele postelnic Danciu Pîrîianu, marele armaș Ivașco Ceparu și din „mai mulți dregători ai țării", care urmau să trateze „foarte tainic" problema ajutorului (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 203). La 17 mai (stil nou) principele aștepta solia formată din „oameni de vază" *(ibidem*, p. 206). La 20 mai marea solie se afla la Iernut, cerînd intervenția principelui (N. Iorga, *op. cit.*, p. 34-35). Domnul recunoaște el însuși că l-a chemat în ajutor pe principele Transilvaniei în textul săpat pe crucea de piatră ridicată pe locul bătăliei cu slujitorii răsculați, unde se spune că Rákóczi a venit cu oștile „văzînd măriia sa jaloba noastră" (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 244).

[64] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 113-114.

[65] N. Bejenaru greșește cînd afirmă că ajutorul dat de Gheorghe Rákóczi al II-lea în Bătălia de la Șoplea „a fost mai mult o operă de răzbunare" a principelui contra domnului, care ar fi fost repus, oricum, pe tron de turci, (*Domnia lui Constantin Vodă Șerban de la stabilirea supremației lui Rákóczy asupra Țării Românești pînă la mazilirea lui*, în „Arhiva", 1925, nr. 3-4, p. 196). În realitate, principele Transilvaniei nu avea interesul ca vecinul său de la sud de Carpați să se înfeudeze Porții, dacă aceasta l-ar fi reîntronat. Un raport venețian din 13 mai 1655 afirmă că Rákóczi era nemulțumit de faptul că unii refugiați munteni se adresaseră pașei de Silistra (Hurmuzaki, IX/1, p. 62), iar G. Kraus aflase și el că principele dorea să înăbușe răscoala „fără ca pașa din Silistra și alți turci să tragă din aceasta

www.dacoromanica.ro

foloasele cele mai mari" (*Cronica Transilvaniei*, p. 179). Trupele lui Rákóczi au intrat în țară cu acordul lui Siavuș pașa de Silistra, care a grăbit intervenția principelui (S. Szilágyi, *Transylvania et bellum boreo-orientale*, I, p. 395). Vezi și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 102-105, 206, 223.

La rîndul lor, boierii munteni veniți în Transilvania pentru a cere ajutorul principelui declarau că — prin înăbușirea răscoalei — acesta făcea un serviciu sultanului, „ca să fie țara iarăși supusă și plecată prealuminatului împărat", motiv pentru care promiteau principelui că vor da ei seamă la Poartă dacă va fi vreo „împutăciune" (imputare) „iar măriia sa nici o samă să n-aibă a da" (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 35). G. Rákóczi avea deci temeiuri să justifice intervenția împotriva răsculaților.

Nu trebuie să uităm că Poarta otomană nu avea posibilitatea să intervină cu forțe armate pentru a restabili ordinea în Țara Românească. În martie 1655 Veneția pornește o puternică ofensivă împotriva Imperiului otoman reușind să-i distrugă flota în strîmtoarea Dardanele. După dezastru a izbucnit o puternică răscoală în cadrul armatei otomane, în timpul căreia vizirul și muftiul au fost decapitați. În asemenea condiții, Poarta nu putea întreprinde nici o acțiune militară în Țara Românească. Vezi amănunte la Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, *București*, 1978, p. 407-409.

[66] Înaintarea oastei lui Gheorghe Ștefan spre Țara Românească este descrisă în scrisorile lui Keleman (Coloman) Mikes, care însoțea pe domn și care se afla într-o legătură aproape permanentă cu Gheorghe Rákóczi al II-lea pentru coordonarea acțiunilor celor două forțe militare. Vezi *Călători străini*, V, p. 516-522 și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 207-236.

[67] Probabil ca să stingă nemulțumirea boierilor, în aceeași lună iunie Constantin Șerban a trimis un număr mare dintre ei (235) „cu momeli ademenitoare și viclenie" la Gheorghe Rákóczi, care s-a oferit „să-i împace el, ca bun vecin și judecător mijlocitor". Cei mai mulți boieri au fost închiși, după ce „punga lor a fost destul de mult golită". Între timp domnul a transmis principelui știrea că arestarea boierilor pricinuise „o zarvă și mai mare" în țară (G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 180).

Evenimentele tulburi din această epocă agitată sînt greu de reconstituit cu precizie ; după cum spunea N. Iorga, „ce s-a petrecut în acest răstimp la munteni nu putem ști bine" (*Studii și documente*, IV, p. CCLXVI).

[68] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, X, p. 292.

O opinie asemănătoare exprima și domnul Moldovei „Gheorghe Ștefan, care scria principelui Transilvaniei, la 13 iunie, că voievodul muntean cedase „fără minte" și că „acele lucruri tulburi s-au întîmplat în cea mai mare parte din lipsa de grijă

www.dacoromanica.ro

și răutatea lui" (MHHD, XXIII, p. 194-196 și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 230 și 233).

[69] A. Veress, *op. cit.*, p. 294 ; N. Iorga, *op. cit.*, p. 127. Preda Brâncoveanu avea motive personale de răzbunare împotriva slujitorilor răsculați, care-i uciseseră fiul, pe Papa postelnicul, tatăl lui Constantin Brâncoveanu ; în același timp, ca nepot al lui Matei Basarab, el putea emite pretenții la tron. Este foarte posibil că pretendența sa la scaunul domnesc din vara anului 1655 să fi constituit motivul mazilirii din dregătoria de mare vornic pe care a deținut-o pînă la izbucnirea răscoalei. Oricum, la 28 august 1655, domnul Constantin Șerban îl ruga pe Preda să se întoarcă din Transilvania, asigurîndu-l că „nu va avea nimic de suferit" *(Călători străini*, V, p. 537). După cum mărturisea domnul mai tîrziu : „Dumnezeu știe în ce primejdii am fost, din care nu mai aveam nădejde să scăpăm" ; ostașii răsculați „au cutezat să-l atace în loc și în timp neașteptat" (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLXXIV).

[70] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 223.

[71] Miron Costin, *Opere*, p. 171.

[72] *Ibidem.* După opinia lui N. Iorga, fugind la pașa de Silistra, Constantin Șerban „voia să arate că n-a chemat pe năvălitori și nu înțelege a lua parte la campania lor" (*Istoria românilor*, VI, p. 213). La 13 iunie, Gheorghe Ștefan își exprima temerea că Siavuș pașa l-a chemat la el pe voievodul muntean „pentru a-l trimite legat la Poartă". (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 231).

[73] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 114.

[74] G. Kraus plasează greșit alegerea ca domn a lui Hrizea înainte de fuga lui Constantin Șerban, cînd afirmă că răsculații „luară calpacul (care nici nu e semn de domnie — *n.n.*) de pe capul lui vodă și-l puseră boierului numit Hrizea, pe care-l numiră domn" (*Cronica Transilvaniei*, p. 180).

[75] Nu se cunosc motivele scoaterii din funcție a lui Hrizea paharnicul de către Matei Basarab ; nu există dovezi că el ar fi participat la răscoala slujitorilor, izbucnită după lupta de la Finta, așa cum au susținut unii istorici.

[76] *Istoria Țării Românești*, p. 125.

[77] Miron Costin, *Opere*, p. 171.

[78] I. Szalardi, *Siralmas magyar krónikaja kilene könyvei* [Cele nouă cărți ale cronicii maghiare de jale], Budapesta, 1853, p. 284. Vezi și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 196.

[79] Primirea soliei de pace a răsculaților de către domnul Moldovei este amintită și de Kelemen Mikes în scrisoarea sa din 10 iunie, unde se arată că Gheorghe Ștefan urma să o rețină pînă cînd vor sosi oștile transilvănene (*Călători străini*, V, p. 518). Tot acolo știri despre tema ce domnea în tabăra voievodului moldovean.

www.dacoromanica.ro

[80] Vezi detalii la Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 134-146.

[81] Miron Costin, *Opere*, p. 172.

[82] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 127-129.

[83] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, IV, p. 240-241.

[84] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 125, nota.

[85] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 115.

[86] Radu Creţeanu, *Cine era Lupu Buliga, ctitorul schitului Topolniţa, şi ceva despre sfîrşitul lui* (MO, 1969, nr. 11-12, p. 913-947 + 2 pl.).

[87] G. Kraus, *op. cit.*, p. 181.

[88] *Ibidem*, p. 181-182.

[89] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 115. Miron Costin — tînăr participant la luptă, în oastea lui Gheorghe Ştefan — oferă şi o altă explicaţie, şi anume că, fiind cald, bivolii înjugaţi la tunuri, cînd am ajuns la Teleajen, „cum au văzut apa, cum au năvălit într-acea apă, preste oameni şi au băgat puşcile (= tunurile — *n.n.*) în apă după sine" (*Opere*, p. 172).

[90] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 115.

[91] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 125, note.

[92] Miron Costin, *op. cit.*, p. 172.

[93] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 115.

[94] Miron Costin, *op. cit.*, p. 172.

[95] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 126.

[96] Întrucît tunurile erau ale ţării, nu ale răsculaţilor, gestul principelui de a le aduce în Transilvania nu are nici o justificare. Constantin Şerban a încercat să le recupereze, făcînd apel chiar la marele vizir (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 247, 253).

[97] *Ibidem*, p. 240-241 ; N. Iorga, *op. cit* ; p. 242.

[98] Arh. St. Buc., Documente istorice, CLVIII/26 ; vezi şi Mihail-Gabriel Popescu, *Satul Săteni — Dîmboviţa în lumina documentelor. File de monografie* („Valachica", 1974, p. 169-176).

[99] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 127.

[100] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 245 ; MHHD, XXIII, p. 206.

[101] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 127.

[102] Vezi amănunte la Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 178-183.

[103] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 126.

[104] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCLXXI. După înăbuşirea răscoalei, principele Transilvaniei mărturisea el în-

www.dacoromanica.ro

susi : „*e păcat de pieirea atîtor oameni viteji*", iar reprezentanții hatmanului cazacilor la Poartă se plîngeau și ei de „marea pagubă" cauzată țării de pierderea „atîtor viteji", uciși de trupele principelui (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 253, 254).

[105] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 115.

[106] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 241.

[107] Miron Costin, *Opere*, p. 173.

[108] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 116; Miron Costin, *op. cit.*, p. 174. Referindu-se la aceste excese, căpitanul de Buzău scria : „Noi stăm rău ; ungurii (mercenarii din Transilvania — *n.n.*) ne biruiesc, ne pîngăresc bisericile, ne ard icoanele și le rup" (MHHD, XXIII, p. 230 și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 172). Despre greutatea plății soldelor mercenarilor, vezi *Călători străini*, V, p. 525 și urm.

[109] Amănunte despre modul cum a fost depus acest jurămînt se află în scrisorile lui Ioan Boroș, comandantul trupelor transilvănene rămase în Muntenia după înfrîngerea răscoalei, în *Călători străini*, V, p. 527, 528-530. La 19 iulie Constantin Șerban scria principelui Transilvaniei : „*Călărașii de țară toți s-au închinat nouă*, noi nu îi vom înstrăina. Am pus asupra lor cîte 10 zloți, pentru ca să ne ajute și ei la haraci" (L. Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 250).

[110] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 36-38.

[111] Unii autori au exagerat urmările răscoalei, susținînd că aceasta ar fi dus chiar la desființarea oastei țării (Vezi N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. II, ed. a II-a, București, 1930, cap. V, intitulat *Desfacerea oștilor românești, 1665-1691).* Că nu este așa o dovedește posibilitatea pe care a avut-o Mihnea al III-lea — urmașul lui Constantin Șerban — de a reface corpurile de dorobanți și călărași în vederea luptei antiotomane. După cum arată cronica țării, domnul a strîns „neamul dorăbănțesc", existent încă, și l-a reorganizat „cine-și la steagul lui și la ceată-și" *(Istoria Țării Românești*, p. 132), iar Radu Popescu afirmă că domnul „făcea steaguri de slujitori, tunuri, erbării și dorobanții, seimenii cei stricați de Constantin vodă [...] îi îndrepta pe la steaguri, făcînd căutări tuturor slujitorilor țării" *(Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 119).

[112] Pentru istoricul mitropoliei vezi : P. E. Miclescu, *Monumentele de pe dealul Patriarhiei*, București, 1967 și N. Șerbănescu, *Scurt istoric al Catedralei Patriarhiei* române (BOR, 1958, nr. 9, p. 827-842). Ctitoria lui Constantin Șerban voievod pare să fi fost mitropolie și înainte de 1668, după cum reiese din vechiul ei pomelnic în care se menționează : „Iar după aceia, cînd au

www.dacoromanica.ro

fost anii din începutul lumii 7170, iar de la naşterea lui Hristos 1661, domnind bunul creştin Io Grigore voievod, fiind [...] mitropolit a toată ţara Ungrovlahiei chir Ştefan, s-au făcut a fi mitropolie" (*ibidem*, p. 831).

[113] Arh. St. Buc., ms. 479, f. 183 v.

[114] Cristian Moisescu, *Tîrgovişte. Monumente istorice şi de artă*, Bucureşti, 1979, p. 58.

[115] *Călători străini*, VI, p. 214.

[116] Racla a fost executată de meşterul argintar Martinus Weiss cel Bătrîn de la Braşov. Vezi descrierea ei la Teodora Voinescu, *Din legăturile artistice ale Ţării Româneşti cu Transilvania* („Studii şi cercetări de istoria artei", 1956, nr. 1-2, p. 85).

[117] Arh. St. Buc., Documente istorice, XI/239.

www.dacoromanica.ro

POLITICA EXTERNĂ. MAZILIREA DOMNULUI

Caracterizînd politica externă a lui Constantin Șerban la începutul domniei, cronica țării sublinia „buna pace" ce exista în relațiile noului domn „dăspre turci și dăspre hanul și dăspre Racoți Gheorghie, craiul Ardealului, și dăspre Ștefan vodă al Moldovei", adică cu toți vecinii și, în primul rînd, cu principele Transilvaniei și cu domnul Moldovei care era ruda sa [1], fapt mai puțin pus în lumină pînă acum.

Spre deosebire de Gheorghe Ștefan — instaurat la domnie cu sprijinul oștilor transilvănene ale lui Gheorghe Rákóczi al II-lea și de cele muntene ale lui Matei Basarab, care urmăreau refacerea coaliției celor trei țări române, amenințată de Vasile Lupu — Constantin Șerban nu avea nici un fel de obligații față de principele Transilvaniei, deoarece ocupase tronul fără ajutorul său. El moștenise însă de la Matei Basarab relații foarte bune cu principele Rákóczi, relații pe care le va păstra și consolida, simțindu-se — cum spune N. Iorga — „continuatorul tradiției de solidaritate politică a lui Matei Basarab".

Spre deosebire de Matei Basarab, care dusese o politică proprie în relațiile cu cei doi principi Rákóczi, datorită unor împrejurări mai complicate, *Constantin Șerban a ajuns la scurtă vreme după ocuparea tronului în dependență față de principele Transilvaniei,* ale cărui oștiri l-au salvat din marea primejdie pe care a constituit-o pentru el răscoala din 1655. După această dată,

www.dacoromanica.ro

fiind obligat față de salvatorul său, domnul Țării Românești va urma cu obediență politica externă promovată de principele Transilvaniei, împărtășind pînă la urmă soarta acestuia, aceea de a-și pierde tronul [2].

Anii 1654-1655 nu au înregistrat momente deosebite în politica externă a lui Constantin Șerban, cu excepția evenimentelor din vara anului 1655 care au provocat intervenția forțelor militare transilvănene și moldovene pentru salvarea domnului Țării Românești și a boierimii muntene, amenințați deopotrivă de răscoala slujitorilor.

Pînă atunci însă, domnul avea să facă față unui concurent primejdios, Vasile Lupu, aflat la Istanbul, unde aștepta prilejul să se întoarcă pe unul din tronurile țărilor române, fie al Moldovei — pe care îl deținuse aproape 20 de ani — fie al Țării Românești, la care rîvnise tot timpul.

Știind că vodă Constantin Șerban ocupase tronul fără voia lui Matei Basarab, dușmanul său, la 20 iunie 1654, fostul domn al Moldovei, Vasile Lupu, scria fratelui său, Gheorghe Coci hatmanul, că a cerut lui Gheorghe Rákóczi al II-lea să-l elibereze din prinsoare ca să poată veni la Constantinopol. În drum, hatmanul era sfătuit să treacă prin „Țara Muntenească, la dumnealui, la Costandin vodă, că dumnealui ne iaste ca un fiiu" [3]. Numai că domnul nu avea nici un interes să sprijine planurile lui Vasile Lupu, care vizau, în primul rînd, tronul Moldovei, ocupat de ruda sa Gheorghe Ștefan.

La 12 iulie, Constantin Șerban comunica principelui Transilvaniei că primise două rînduri de scrisori de la acesta și-l asigura că va ține „cu sfințenie buna vecinătate și legătura" cu el. Domnul comunica lui Rákóczi că a cerut capuchehaielelor sale de la Poartă „să fie cu foarte mare băgare de seamă" pentru a dejuca planurile lui Vasile Lupu, susținut de grecii care erau preocupați numai de intrigi [4].

Dovezi de bune relații există și după această dată ; la 4 septembrie, vodă Constantin își arăta recunoștința față de principele Transilvaniei, care poruncise agentului său la Poartă să aibă grijă și de interesele domnului Țării Românești [5].

www.dacoromanica.ro

La 1 ianuarie 1655 postelnicul Constantin Cantacuzino arăta într-o scrisoare că voievodul „iaste cu jurământ întărit spre vecinătască prietenie către măria sa craiu, care şi de Dumnezeu iaste plăcută şi de oameni priimită"; ţinînd seamă de această prietenie, bătrînul postelnic se jură că va fi „slugă dreaptă" principelui, „cum şi mării sale domnu nostru", promiţînd, totodată, că şi cei doi fraţi ai săi din Moldova, Toma şi Iordache Cantacuzino, vor sluji cu credinţă, ca „direapte slugi" atît pe domnul Moldovei, Gheorghe Ştefan, cît şi pe principe [6], care apare aici ca fiind protectorul celor doi domni români.

Aceste bune relaţii explică ajutorul pe care l-au dat principele Transilvaniei, ca şi domnul Moldovei, lui Constantin Şerban pentru înfrîngerea răscoalei din 1655.

După înăbuşirea răscoalei, la începutul lui august 1655, a avut loc o încordare a relaţiilor lui Gheorghe Ştefan cu Constantin Şerban, acesta din urmă susţinînd la tronul Moldovei pe Mihai Pătraşcu, fiul lui Nicolae Pătraşcu şi nepotul lui Mihai Viteazul [7]; Mihai Pătraşcu era rudă cu Constantin Şerban, a cărui soră, Ancuţa, fiica lui Radu Şerban, era mama pretendentului. Întrucît Mihai vizase întîi tronul Ţării Româneşti, este posibil ca unchiul său, Constantin Şerban, ameninţat direct, să-i fi canalizat intenţia spre tronul Moldovei, situată mai aproape de cazaci, unde se găsea pretendentul.

Cînd Constantin Şerban a trimis o solie la domnul Moldovei, acesta i-a reproşat că — deşi „nu de mult am încheiat o bună înţelegere şi am jurat" prietenie — „din pricina uneltirilor lui Constantin vodă, Mihai vine asupra mea cu cazacii să mă alunge din ţara mea" [8].

La scurtă vreme, Mihai a fost ucis, probabil în cursul expediţiei din Moldova, deoarece în textul de pe piatra sa de mormînt (păstrat incomplet) se spune că tînărul a fost „tăiat de moldoveani" [9].

În acelaşi timp aveau loc tratative între o solie cazacă, sosită la Tîrgovişte, şi Constantin Şerban, prilej cu care aflăm unele ştiri despre dependenţa domnului faţă de principele Transilvaniei. Cînd s-a pus problema ce răspuns să se dea soliei cazace, domnul împreună cu

www.dacoromanica.ro

boierii şi cu Ioan Boros, comandantul oştilor transilvănene din ţară, au hotărît că răspunsul să fie următorul : întrucît principele înăbuşise răscoala slujitorilor şi-l reinstaurase pe tron pe Constantin Şerban, acesta jurase „că orice ne va porunci măria sa [principele], în toate ne vom ţine de aceste [porunci] şi le vom îndeplini".

Ţinînd seama de această situaţie, Hmelniţki trebuia „să trimită [solie] acolo la principele Transilvaniei şi, dacă măria sa principele Transilvaniei va jura (prietenie cazacilor — n.n.), atunci şi noi vom face jurămînt, dar noi *fără ştirea principelui Transilvaniei zău că nu facem nimic*" [10]. Era o recunoaştere deschisă a faptului că *domnul nu mai ducea o politică externă proprie, pentru orice act de acest gen trebuind să aibă aprobarea principelui Transilvaniei.*

De altfel, în tratatul încheiat cu principele Rákóczi, la scurtă vreme după înăbuşirea răscoalei, Constantin Şerban se obligase faţă de acesta să-i fie întru totul „binevoitor deplin, duşman duşmanilor şi răuvoitorilor" şi, în plus, „nu facem nici un fel de învoire cu nimeni spre paguba măriei sale şi, dacă e nevoie să trimitem [solii] la popoare străine sau dacă se întîmplă să vină la noi solie din astfel de locuri, nu vom lăsa să nu vestim pe măria sa şi *vom urma în toate lucrurile care privesc cele trei ţări [române] cu ştirea şi pe placul măriei sale*" [11].

În acelaşi timp, domnul se angaja să oblige „la slujbă şi înţelegere dreaptă faţă de măria sa" principele „atît pe soldaţii ţării, cît şi pe aceia ai cinurilor vitejeşti de orice fel", să nu numească „în slujbele înalte" decît persoane „care să corespundă cu dreptate obligaţiei datorită măriei sale", toate acestea dovedind înfeudarea domnului Ţării Româneşti faţă de principele Transilvaniei.

Răscoala slujitorilor a determinat Poarta să fie mai circumspectă faţă de domnul Ţării Româneşti, care nu se dovedise capabil să ţină în frîu pe răsculaţi. La 19 august Gheorghe Ştefan scria lui Gheorghe Rákóczi că domnul va fi scos din domnie, căci „Poarta este supărată pe el [...], spunîndu-se la adresa lui : «ce fel de om poate fi

www.dacoromanica.ro

el, dacă așa își strică și își ruinează țara»[12]. Peste cîteva zile, Constantin Șerban aflase prin „binevoitorii" săi că vizirul „este foarte supărat pe aceste două sărmane țări", intenționînd să-l readucă pe Vasile Lupu în Moldova și pe Djiven bei — viitorul domn Mihnea al III-lea — în Țara Românească. Preocupată de greul război cu Veneția, Poarta a trebuit să-și amîne realizarea intențiilor. De altfel, și Constantin Șerban a continuat să-și achite cu regularitate haraciul, care se cifra pe acea vreme la 300 de pungi sau 150 000 de taleri[13].

*

După cum arată Miron Costin, „Racoți, om tînăr, în bine și în multă avere, zbura cu gîndul în toate părțile să-și facă ceva veste"[14]. Prilejul s-a ivit în 1656, cînd s-a pus la cale o coaliție împotriva Poloniei, țară slăbită de neînțelegerile interne, de luptele cu cnezatul Moscovei, ca și de atacurile cazacilor. După lungi tratative și discuții, la 6 decembrie principele a încheiat o înțelegere cu regele Carol Gustav al Suediei, prin care i se promitea cea mai mare parte din teritoriul Poloniei, precum și coroana acestei țări[15].

Gheorghe Rákóczi, arată cronicarul otoman Hasan Vegihi, contemporan cu evenimentele, socotind „că este cu putință să ocupe împrejurimile sale (Polonia — n.n.) pentru a fi independent, a cerut ajutor de la regele Suediei, apoi a încheiat înțelegere și s-a unit cu voievozii Țării Românești și Moldovei. Apoi, la reședința stăpînirii sale, (strîngînd) șaizeci de mii de ostași ghiauri renumiți au pornit împotriva țărilor polone"[46]. Principele Transilvaniei conta, așadar, nu numai pe forțele proprii, dar și pe sprijinul aliaților săi din celelalte țări române extracarpatice, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban.

Sultanul — care dezaproba expediția lui Gheorghe Rákóczi în Polonia[17] — îi amenința pe cei doi domni că: „*dacă veți îndrăzni să trimiteți ajutoare lui Rákóczi împotriva regelui Poloniei, veți fi nimiciți de armatele mele*"[18]. O amenințare similară trimisese și hanul tătarilor: „nam et nos ad Valachos et Moldavos misimus, cum ea denunciatione quod, si vel decem viros e medio

www.dacoromanica.ro

vestri în subsidium Rakocio submiseritis, contra vos tanquam hostes eo impetu et fervore provolabimus, ac si nullos alios, exceptis vobis, haberemus“ [19].

Era vorba de două amenințări grave, de care cei doi domni nu au ținut seama decît în parte ; ele i-au determinat probabil să dea un ajutor mult mai modest decît cel așteptat de aliatul lor. Astfel, domnul Moldovei — c re se jurase că pentru craiul Transilvaniei își va da la nevoie „nu numai bani și oaste, ci și sîngele și viața noastră“ — i-a trimis un contingent de 2 000 de oșteni. Este posibil ca cei doi domni să se fi sfătuit și înțeles asupra efectivelor restrînse pe care le vor trimite, deoarece Constantin Șerban a pus la dispoziția principelui același număr de oșteni, condus de căpitanul Odivoianu (după numele satului Odivoaia — Vlașca, unde era sediul unei garnizoane de călărași).

Este bine să amintim aici faptul că — înțelegînd primejdia la care se expunea principele Transilvaniei prin aventura sa în Polonia — la 7 decembrie 1656 domnul îl avertiza pe acesta că războiul în care pornește va aduce ruina celor trei țări din cauza tătarilor ; deși își dădea prea bine seama de pericolul ce amenință țara sa, din recunoștință pentru Rákóczi, Constantin Șerban nu i-a putut refuza ajutorul solicitat, ajutor care îl va costa foarte scump [20].

Nu vom povesti aici această nefericită expediție *care a constituit o mare greșeală a principelui Transilvaniei ;* ea s-a terminat lamentabil prin capitularea de la Czerny Ostrow din 22 iulie 1657 și apoi prin capturarea unei mari părți din oastea transilvăneană de către tătari. După cum relata un contemporan, între prizonieri se găseau atît de mulți nobili, încît hanul ar fi putut să prezideze, în Crimeea, o adevărată dietă ardeleană ! [21]

Expediția din Polonia va avea urmări grave și pe alt plan : cei trei principi își vor pierde toți tronurile deoarece înfruntaseră porunca puternicului sultan. Mazilirea lor și încercările de a opune rezistență trupelor turco-tătare au cauzat apoi mari pierderi umane și materiale celor trei țări române.

Mazilirea fusese hotărîtă încă din primăvara anului 1657. „Chiar de la începutul războiului, capuchehaialele

www.dacoromanica.ro

lor fuseseră chemate și mustrate de vizir pentru aceasta [22] și, neputînd să ascundă realitatea, nu știuseră să se apere altfel decît declarînd că acei care au plecat să dea ajutor principelui ardelean nu sînt decît niște rebeli plecați fără voia domnului lor [23]. Dar adevărul era prea evident și pedeapsa dată unuia trebuia să ajungă și pe ceilalți"; „pentru că domnii din Muntenia și Moldova s-au amestecat în răscoală aceia, am fost nevoiți să-i schimbăm", va recunoaște mai tîrziu marele vizir, Ahmed Köprülü, dușmanul ireductibil al celor trei principi, considerați „haini" față de Poartă.

Pentru a evita mazilirea la care se așteptau, Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan au recurs mai întîi la daruri și bani; cînd și-au dat seama că prin astfel de mijloace nu vor reuși, „pașnicii domni fură apucați deodată de o înfrigurare războinică și visară să-și apere stăpînirea cu arma ... Deși nici unul dintre ei nu fusese făcut pentru război, ... amîndoi se apucară de războinice pregătiri" [24].

În iunie 1657 Constantin Șerban a încheiat o înțelegere cu hatmanul cazacilor, care s-a obligat să-i împiedice pe tătari să năvălească în Țara Românească, înțelegere rămasă însă fără urmări.

În aceeași lună, boierii munteni și moldoveni aflați la Poartă primeau porunca ca domnii lor să se ridice în persoană în ajutorul hanului și să-l urmeze pe acesta unde îi va duce. Auzind porunca, boierii au protestat, arătînd că „Poarta nu trebuie să ne silească la așa ceva și noi nu putem face acest lucru în nici un caz, fiindcă n-a fost obiceiul în aceste țări niciodată ca voievozii să meargă în persoană la oaste alături cu hanul" [25]. Atunci li s-a poruncit să trimită cîte un corp de oaste în tabăra acestuia.

Amenințați deopotrivă, cei doi voievozi s-au sfătuit prin solii ce atitudine să ia, iar Constantin Șerban a trimis un sol și la principele Transilvaniei ca să-l întrebe „cum ar fi spre binele acestei țări".

În scrisoarea sa către Gheorghe Rákóczi, Gheorghe Ștefan își exprima opinia că „păgînii nesățioși" puteau fi mulcomiți cu bani și cu știrea falsă că toți „bărbații

www.dacoromanica.ro

purtători de arme din ţara noastră s-au băjenit, au fugit în codri la munte şi în ţări străine“ [26].

Domnul Moldovei ştia că ţinta tătarilor era Transilvania ; el ştia, de asemenea, că, dacă oastea moldoveană s-ar masa la Trotuş sau la trecătoarea Oituzului, iar cea munteană la gura Teleajenului, hanul tătarilor s-ar supăra pe cei doi domni care nu aveau mijloace să se opună: „dacă vine asupra noastră, avem noi, fără cazaci, atîta putere ca să-i stăm împotrivă şi să rămînem acolo ? Sau Constantin vodă poate să ne vină în ajutor la o întîmplare ca aceea ?“ De aceea domnul Moldovei considera că e mai bine ca cei doi voievozi să stea de o parte [26bis]. Apelul la unirea celor trei suverani pe care-l făcea G. Ştefan nu avea nici un sens, ţinînd seama de imposibilitatea coordonării eforturilor lor în vederea apărării comune. Scrisoarea este deosebit de interesantă pentru starea de derută în care se găseau cei doi voievozi ameninţaţi.

În vara anului 1657 marele vizir a cerut lui Constantin Şerban şi Gheorghe Ştefan o contribuţie excepţională de cîte 1 000 de pungi (500 000 de taleri), precum şi cîte 500 000 de oi şi 300 de cai. [27] Domnul Moldovei a intervenit la hanul tătarilor Mohamed Ghirai, care l-a sfătuit „să nu cumva să dăm ceva, măcar [vizirul] să şi închiză pre boiari şi să facă ce or vrea [. . .] pînă or merge şi cărţile lui la veziriul“. [28]

Comunicînd aceste ştiri lui Constantin Vodă — pe care-l numeşte „iubite frate“ — domnul Moldovei îl sfătuia să nu se sperie de „atătea fealiuri de amestecături“ pe care le urzea „cîinele de vizir“ împotriva lor şi să aibă încredere în bunăvoinţa pe care le-o arăta hanul : „de vreame ce hanul vedem că arată cătră noi voe şi cuvînt bun, ne trebuieşte să ne apucăm tare de poalele hanului, cu amăndoao mănule, că fără de voia lui într-aceste părţi nemic nu vor face turcii. Adevăr, şi cu cheltuială de va fi, iară tot ne are hi mai sprejenială multă cuvîntul hanului“. [29]

Considerînd că turcii erau prea slabi pentru a acţiona împotriva lor fără sprijinul tătarilor, Gheorghe Ştefan îl încuraja pe domnul Munteniei la rezistenţă în faţa paşei de Silistra. *„Mai bine să ne mănînce căinii pămîn-*

www.dacoromanica.ro

tului nostru decît pre alte locuri streine să izidim“ [30]. Cuvinte frumoase dar care nu au folosit la nimic ; nu știau atunci bieții voievozi că vor avea trista soartă de a-și termina viața prin „alte locuri streine“.

În această vreme, otomanii erau ocupați de războiul cu venețienii, astfel încît nu mai doreau alte tulburări. Cînd cei doi domni au trimis împreună un arz sultanului — mărturisește Paul de Alep — contribuția lor a fost scăzută la cîte 5 000 de taleri, „care au fost folosiți în taină de fiecare din capuchehaielele lor pentru atingerea scopului dorit, făcînd ca arzurile lor să ajungă în mîinile împăratului“. După opinia aceluiași Paul de Alep — aflat în Țara Românească în această vreme — faptul l-a îndîrjit pe marele vizir împotriva domnilor români ; „el și-a împlinit în cele din urmă răzbunarea atît împotriva domnilor, cît și împotriva celor două principate“ [31].

Primul care a plătit a fost principele Transilvaniei. Dieta întrunită la Alba Iulia, la 25 octombrie 1657, a ascultat cu tristețe scrisoarea venită de la Poartă pentru destituirea lui Gheorghe Rákóczi și porunca de a fi ales un nou principe al Transilvaniei. Era prima dată cînd turcii își arogau dreptul de a destitui un principe. Primejdia era prea mare pentru ca nobilii să nu se supună ; ținînd seama de această primejdie, I. Kemeny însuși sfătuia pe Gheorghe Rákóczi — pe care-l slujise cu credință — să abdice fără nici o întîrziere, pentru a salva țara [32].

Ascultînd porunca, în noiembrie 1657, dieta a ales ca principe un om slab și lipsit de autoritate, pe Francisc Rhédei, care — neavînd ambiția să fie principe în momente atît de grele — a promis că va abdica de bună voie de îndată ce Rákóczi se va împăca cu Poarta [33].

Acesta din urmă — retras pe moșiile sale din părțile Tokayului — se pregătea pentru confruntarea cu forțele otomane, strîngînd în jurul său circa 10 000 de oameni înarmați. În curînd împrejurările îl vor chema din nou pe scena politică, deoarece Poarta l-a anunțat pe Rhedei că a mărit tributul și a poruncit să i se cedeze puternica cetate a Ineului, de unde să poată supraveghea Transilvania. Aceste cereri au provocat mari nemulțumiri, de care a știut să profite principele destituit, care a cerut

www.dacoromanica.ro

nobililor să i se supună din nou și să se pregătească de luptă împotriva otomanilor [34].

În acest timp Poarta pregătea o mare expediție împotriva lui Gheorghe Rákóczi. Știind că Ștefan Vodă și Constantin Vodă „sînt la sfat cu Racoții una și cum i-au dat asupra leșilor oaste", marele vizir s-a arătat dispus să-i ierte dacă vor participa la expediția proiectată împotriva lui Rákóczi, în felul acesta urmînd „să se curățască de faptele sale cu amestecăturile" ce avuseseră cu principele Transilvaniei [35].

După ce a aflat porunca Porții, Ștefan Vodă l-a trimis pe Miron Costin la Constantin Șerban să se sfătuiască „ce răspuns vor da, viindu-le amîndorura o poruncă și la un prepus fiind amîndoi la împărăție și amîndooă domniile atocma într-un chip de primejdie aproape".

Constantin Șerban — temîndu-se ca Gheorghe Ștefan să nu „vădească ceva la împărăție" — a fost circumspect, spunînd că domnul Moldovei să răspundă „cum ar socoti mai bine [...] și să ne facă știre, pre aceia cale să răspundem și noi". Pricepînd „îndoita inema lui Constantin vodă și meșterșugul", Gheorghe Ștefan a scris la Poartă „cum el este gata pre toată porunca împărătească, unde va hi voia măriei sale veziriului, acolo va merge cu toată oastea sa", dar aceasta împotriva voinței sale, notează cronicarul.

În schimb, Constantin Vodă „s-au apucat îndată de pungi să-și tocmească domniia cu banii, că era avuția lui Matei Vodă neclătită încă". După opinia lui Miron Costin — care este probabil subiectiv, întrucît îi era foarte obligat lui Gheorghe Ștefan [36] — domnul Țării Românești s-a scuzat la Poartă susținînd că a participat la expediția din Polonia „de mare silă a lui Racoție și a lui Ștefan vodă, temîndu-se de dînșii" și că „au dat puțină oaste, carii nici [nu] era munteni, ce mărgineni de Moldova, cît să hălăduiască de la scîrba lor. Și cu de acestea siliia să-și tocmească domnia" [37].

Înțelegînd vizirul că cei doi domni „nu să apucă să să sfădească cu Racoții", le-a cerut „să vie să sărute poala împărăției de domnie și să-și meargă iar la domnii (...) Și, de vor veni, iară domni vor fi" [38].

www.dacoromanica.ro

Cînd Gheorghe Ştefan a promis „toată avuţia sa, numai să-l ierte vezirul a venit la Ţarigrad", acesta le-a răspuns domnilor „că de ar împle unul cîte o casă de galbeni, nu poate acest lucru să nu vie aicea". Fiind siguri că vor fi maziliţi şi temîndu-se de a merge la Poartă, cei doi domni s-au văzut nevoiţi să-şi pună din nou speranţele în Gheorghe Rákóczi, care reocupase tronul [39].

La 14 decembrie 1657 domnul arăta lui Rákóczi că pentru rezolvarea conflictului cu Poarta există două posibilităţi : banii sau armele. Întrucît considera că mijloacele paşnice nu mai pot duce la nici un rezultat, Constantin Şerban îl sfătuia pe principe să se pregătească de luptă, declarînd că nu-l aştepta decît pe el şi pe domnul Moldovei pentru a ridica steagul răscoalei. „Urmăriţi de acelaşi destin — scrie Al. Ciorănescu —, dar mînaţi în primul rînd de interesele personale [40], cei trei principi nu ştiură însă să-şi pună silinţele de acord" [41]. Dacă ar fi luptat împreună — aşa cum propunea Constantin Şerban — soarta lor ar fi fost foarte probabil alta.

Între timp, Constantin Şerban intervenea la Poartă în favoarea lui Gheorghe Rákóczi ; la 15 decembrie 1657 domnul scria principelui : „precum pînă acum, după toată puterea noastră, n-am încetat [să intervenim] la această Poartă [...] în potrivirea la locul său a cauzei măriei sale [...]. Am trimis iarăşi pentru cauza măriei sale şi pe [Radu] Creţulescu, dar pînă nu va fi sosit vizirul în Adrianopol, de bună seamă nu putem afla nimic de la el ; după ce va sosi acesta (vizirul — *n.n.*), vom da de ştire măriei sale cum va fi acel lucru" [42].

După ce vizirul a venit la Adrianopol — ne spune Paul de Alep —, acesta s-a învoit cu sultanul să ceară de la fiecare din cei trei principi cîte 1 500 de pungi, „aceasta numai ca să stîrnească un prilej de ceartă cu ei, căci vizirul ştia bine că ei nu vor da bani, nici măcar 500 de pungi" [43].

La cererea principelui, Constantin Şerban s-a adresat dietei ce trebuia să hotărască din nou soarta Transilvaniei, susţinînd realegerea lui Gheorghe Rákóczi şi mustrînd nobilimea că l-a părăsit pe principe. La 24

www.dacoromanica.ro

decembrie domnul anunța pe Rákóczi că trimisese o scrisoare dietei „după pofta măriei tale [...] printr-un credincios al nostru [...]; iar omul nostru, care este și om de încredere și deștept, va merge întîi la măria ta și va lucra după cum va fi învățat de domnia ta". Totodată, principele era anunțat că — văzînd că nobilimea transilvăneană a trecut din nou de partea lui Rákóczi — vizirul se arăta dispus să-l accepte din nou ca principe : „după cum scriu și de la Poartă, au început să se mai înmoaie din spre partea măriei tale, nu mai sînt chiar atît de draci ca mai înainte" [44].

În același timp, la 28 decembrie, pentru a-și dovedi recunoștința față de principele Transilvaniei — al cărui „fiu" se considera — domnul se arăta dispus să lase toată averea sa fiului principelui, în afară de bunurile ce se cuveneau soției sale și de o cetate ce urma să cumpere în Transilvania, unde avea deci intenția să se refugieze [45]. Acest prematur testament îl va îndreptăți pe Gheorghe Rákóczi al II-lea să apeleze adeseori la fondurile lui Constantin Șerban, după ce acesta se va refugia în Transilvania.

În curînd evenimentele se vor precipita, iar alianța celor trei principi ai țărilor române se va prăbuși datorită lipsei unei organizări temeinice a apărării lor comune.

În ianuarie 1658 solii lui Constantin Șerban și cei ai lui Gheorghe Ștefan se aflau la curtea principelui Transilvaniei pentru a-l asigura de sprijinul lor și a-i comunica faptul că oștile lor sînt masate la hotarul cu Transilvania „ca oamenii să-și dea seama că sîntem aliați" [46], simplă declarație care nu a impresionat pe otomani.

Mazilirea lui Constantin Șerban. Încercări de organizare a rezistenței. Fuga domnului în Transilvania

După cum aflase Paul de Alep, știrea despre mazilirea lui Constantin Șerban a sosit la Tîrgoviște la 5 ianuarie (stil vechi, deci 15 ianuarie stil nou), o dată cu vestea că fusese numit domn Mihai Radu (Mihnea al

www.dacoromanica.ro

III-lea). „Îndată ce românii au aflat în mod sigur despre acest lucru, ei au protestat cu tărie, iar domnul s-a supărat rău". Se aflase, de asemenea, că tătarii primiseră poruncă să atace Moldova și Muntenia [47].

Ținînd seama de lipsa mijloacelor de apărare, Constantin Șerban a trimis călărași în toată țara „să dea de știre populației să-și părăsească îndeletnicirile și să fugă în munți din fața tătarilor". Prin aceste porunci „întreaga țară a fost aruncată în cea mai mare turburare ; gospodăriile și satele s-au golit de nenorociții lor de locuitori în toiul gerului cumplit ce domnea și a unor zăpezi mari așternute pretutindeni pe pămînt", situație care — spune diaconul sirian, martor al evenimentelor — „storcea lacrimi și tînguiri celui care îi vedea" [48].

Domnul a întrunit divanul boierilor și, după sfatul acestora, a trimis un arz vizirului, cerînd îndurare [49]. Vizirul însă stăruia „cu mai mare înfocare în înverșunarea și dușmănia lui", trimițînd un capugiu după altul să vadă ce se petrece în țară [50].

Cînd vedeau capugiul, boierii îl rugau să intervină la Poartă ca domnul să nu fie mazilit, „deoarece tot poporul era mulțumit de el ; chiar și poporul pe ulițe ridica glasul și striga capugiului în față că dorința sa era să nu aibă alt domn decît pe Constantin" [51].

Întrucît boierii își arătau nemulțumirea „față de tirania turcilor și față de călcarea sfruntată a legilor bine stabilite din vechime", „au ajuns la hotărîrea ca mai degrabă să înceapă un război cu turcii decît să-și părăsească domnul" și au început să înroleze „lefegii cu solda regulată" [25].

Ca să-și atragă simpatia locuitorilor și ținînd seama de situația grea în care se aflau aceștia, domnul a iertat de haraci întreaga țară, ceea ce a determinat pe locuitori să se strîngă în jurul voievodului care dădea impresia că organizează rezistența. Constantin Șerban a împărțit steaguri și flamuri la căpitani și iuzbași, înrolînd peste 10 000 de ostași cu plată ; după ce au depus jurămîntul că nu-l vor trăda pe domn [53], li s-au împărțit muschete, arme albe și muniții. Voievodul a trimis apoi căpitani cu slujitori să facă de pază la Dunăre.

www.dacoromanica.ro

Între timp, la 27 ianuarie, dieta ardeleană a oferit din nou coroana lui Gheorghe Rákóczi. Acesta trimite, la rîndu-i, ajutor lui Constantin Șerban; la 18 februarie principele scria mamei sale — exagerînd în mod vădit — că turcii nu au îndrăznit încă să pornească nici o acțiune „fiind deja și oștile noastre acolo" [54]. Tătarii se aflau la hotarul Țării Românești, la Brăila, de unde pregăteau atacul.

În acest timp, Gheorghe Rákóczi făcea încercări disperate de a obține recunoașterea de către Poartă a alegerii sale ca principe al Transilvaniei, dar fără succes. Știind că Rákóczi putea primi sprijin din partea domnilor Moldovei și Țării Românești, sultanul a hotărît să-i taie cele două aripi, cum se spunea la Istanbul.

În timp ce Rákóczi se pregătea de luptă, la 31 ianuarie, Mihnea al III-lea plecase deja în Valahia cu mare pompă din Istanbul pentru a lua în stăpînire acest principat *(con gran pompa [...] in Vallachia per pigliar il possesso din questo principato)* [55]. Se spune că plecarea noului voievod se făcuse cu atîta grabă încît acesta nu avusese nici timpul necesar să-și potcovească caii pentru lungul drum la care pornea în vreme de iarnă, drum pe care au pierit de ger o parte din însoțitorii săi [56].

Situația era deosebit de gravă pentru domnul Țării Românești. Sultanul expediase grabnică poruncă hanului tătarilor „să trimită un serdar renumit cu 30-40 000 de ostași tătari", iar lui Fazîl (Fasli) pașa de Silistra „să se pregătească cu oastea de serhat pe care o avea". Tătarii au primit dezlegare „să devasteze acele părți și să pricinuiască stricăciuni" [57].

Lui Fazîl pașa „i se emisese o scrisoare imperială severă, spunîndu-i-se: «Cu orice preț, să pui mîna pe afurisitul de Constantin, voievodul Țării Românești»" [58].

Deși porunca era ca oștile turco-tătare să atace simultan pe Constantin Șerban, Fazîl pașa a întîrziat să intre în acțiune deoarece ar fi primit 20 000 de galbeni „ca să întîrzie cu oastea sa pînă ce Constantin va fugi cu averea și cu familia sa" [59]. Aflînd de purtarea pașei, sultanul l-a condamnat apoi la moarte, fiind sugrumat în palatul imperial, la 13 iunie 1658 [60].

www.dacoromanica.ro

A doua zi după plecarea noului domn desemnat de Poartă, o delegație de boieri venită din Țara Românească a protestat în fața vizirului împotriva numirii lui Mihnea al III-lea, arătînd că, dacă nu-l mai lasă pe tron pe domnul dorit de țară, să nu-l trimită pe Mihnea, care era sărac și avea să ruineze pe locuitori pentru a-și putea plăti datoriile contractate la Poartă și a-și agonisi și unele rezerve [61]. „Țara aceasta, încercată de lăcomia altor domni și boieri căpătuiți pe seama ei și mulțumită de domnia milostivă și îmbelșugată a lui Constantin, îi era împotrivă (lui Mihnea — n.n.) și dacă de data aceasta intervenția de la Poartă nu putu să aibă urmare, această dușmănie avea să lucreze și să se învedereze și mai tîrziu" [62]

Spre sfîrșitul lui februarie tătarii au intrat în Muntenia ; la 24 februarie Gheorghe Ștefan anunța pătrunderea lor [63]. După Paul de Alep, ar fi fost 16 000 ; alte izvoare indică 20 000 sau chiar 40 000 [64]. În același timp, Mihnea al III-lea trecuse Dunărea însoțit de turci [65].

Amenințat pe două fronturi — la sud de otomani, iar la nord-est de tătari —, domnul se găsea într-o situație asemănătoare aceleia a lui Ștefan cel Mare la 1 476 sau a lui Petru Rareș la 1 538, atacați și ei simultan pe două fronturi. Aceste amenințări explică în bună măsură schimbarea planului de luptă al lui Constantin Șerban, care, trebuie să o recunoaștem, nu s-a dovedit la înălțimea gravității momentului.

Mai întîi a pus să se sape un șanț adînc pe drumul spre Cîmpulung, „pentru ca, la vreo nenorocire și înfrîngere, să se poată retrage într-acolo spre a se apăra" [66], iar de acolo să treacă în Transilvania, precum a și făcut pînă la urmă.

După aceea și-a schimbat planul : „s-a hotărît să nu iasă din Tîrgoviște, ci să dea lupta cu dușmanii săi acolo, ceea ce nu era o hotărîre vrednică de laudă". Cînd a aflat că oștile turcești se apropiau de București, a dat ordin trupelor staționate acolo să dea foc întregului oraș, „ceea ce a fost, de asemenea, o hotărîre grăbită" [67].

Apoi și-a modificat din nou planul, îndreptîndu-se spre București ca să dea lupta cu turcii. În timp ce se

www.dacoromanica.ro

afla la Dobreni, unde-și avusese curțile ca boier, a aflat că marele spătar Pană Filipescu, „pe care-l trimisese să poarte lupta cu turcii la București, fugise [...] fără să fi tras un foc de pușcă, deoarece căpitanii nu au luptat“ [68]. „Oștirea de lefegii, învățată mai mult cu leafa decît cu războiul și înțelegînd că de data aceasta nu mai era vorba de o glumă, refuză să se lupte și se întoarse fără ispravă la domn“, observă cu oarecare ironie Al. Ciorănescu [69]. Lipsa de hotărîre a domnului ne face să-i dăm dreptate lui G. Rákóczi al II-lea, bunul său prieten, care afirma că acesta nu moștenise : „nici priceperea militară, nici înțelepciunea și prudența lui Matei vodă“, care nu și-ar fi lăsat țara pradă năvălitorilor.

Cuprins de teamă, domnul s-a înapoiat la Tîrgoviște, „unde a săpat un șanț în afara zidurilor, ca să-și întărească apărarea“. Nici aici nu a rămas prea mult și s-a retras spre șanțul pe care îl făcuse pe drumul spre Cîmpulung „fără să fi încercat să dea măcar o singură bătălie“. Între timp, tătarii înaintau dinspre Buzău, fără să întîmpine nici o rezistență [70].

Forțele rămase la București, sub comanda spătarului Pană Filipescu, au fost risipite de tătari [71], care le-au urmărit pînă la șanțul săpat pe drumul spre Cîmpulung, unde au fost respinși de seimeni cu puștile lor. Întorși la Tîrgoviște, tătarii au continuat masacrul și jafurile și au dat foc orașului ; singura rezistență ce li s-a opus a fost aceea a unui detașament închiși în mănăstirea Stelea. Între timp, otomanii „și-au grăbit marșul spre capitală“, însoțiți de noul domn [72].

Tîrgoviștea — lipsită de apărare — a fost incendiată de tătari, care au profanat mormintele din biserica curții domnești și „au trimis în robie o mare mulțime dintre cei tineri și zdraveni“. Acțiunile de pradă s-au extins apoi în toată țara, de unde tătarii „au tîrît după ei mari mulțimi“ de robi, „mai ales din orașele așezate pe vestitul rîu Ialomița“. Nu s-au salvat de la robie decît locuitorii care s-au adăpostit în locuri ferite, ale căror suferințe ne sînt povestite în cuvinte mișcătoare de Paul de Alep [73].

Prin lefegiii străini care trecuseră de partea lui Mihnea al III-lea, tătarii au aflat de existența unui drum

www.dacoromanica.ro

prin care puteau cădea în spatele taberei lui Constantin Vodă. Simțindu-se amenințat, domnul s-a retras în grabă peste munții în Transilvania, pe la Rucăr, unde s-a oprit — spune Paul de Alep — cîteva zile [74]. În acest timp, la 5 martie, Mihnea al III-lea intra, fără prea mult fast, în Tîrgoviștea pustiită [75].

La 11 martie, fostul domn „cu toată casa" se afla în Țara Bîrsei, unde găsise refugiu și adăpost [76]. El era însoțit de numeroși din foștii săi dregători [77], precum și de circa 2 000 de oșteni [78]. Cei mai mulți dintre boieri îl vor părăsi și se vor întoarce la noul domn, Mihnea al III-lea [79]. Cît privește pe oșteni, mare parte au cerut și ei voie domnului, să se înapoieze în țară, promițînd că se vor întoarce la prima chemare sub steagurile sale, ceea ce se va întîmpla de abia peste doi ani.

NOTE

[1] Constantin Șerban a fost căsătorit prima oară cu doamna Bălașa, fiica stolnicului Nicolachi Ralli și a Maricăi, fiica lui Toader Boul vistierul din Moldova și sora Saftei, soția lui Gheorghe Ștefan voievod. Soția lui Constantin Șerban era deci nepoata soției voievodului Moldovei. Vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 158 (cu bibliografia respectivă).

[2] Vezi și N. Bejenaru, *Domnia lui Constantin vodă Șerban de la stabilirea supremației lui Rákóczy asupra Țării Românești pînă la mazilirea lui* („Arhiva", 1925, nr. 3-4, p. 196-221).

[3] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 31.

[4] În 1655 — cînd Vasile Lupu spera să ocupe tronul Țării Românești, amenințînd direct pe Constantin Șerban — acesta comunica reprezentanților săi la Poartă: „Lupu să nu se mîngîie cu speranțe, căci țara aceasta nu-l va primi în nici un caz și nu-l va recunoaște. El să fie deci pregătit că Valahia i se va opune pînă la extrem cu banii și cu puterea, prin negocieri și cu armele" (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 270).

[5] Ținînd seama de aceste bune relații de la începutul domniei, este greu de plasat în timp incidentul dintre cei doi principi, relatat de unii contemporani care susțineau că domnul Constantin Șerban i-ar fi cerut lu Gheorghe Rákóczi restituirea sumei de 80 000 de galbeni pe care i-ar fi împrumutat principelui Matei Basarab; cînd Rákóczi l-a invitat în Transilvania să cheltuiască banii împreună, Constantin Șerban i-ar fi răspuns că, dacă trebuie să vină în Transilvania, se va duce ca tatăl său, Șerban Vodă, cu ani în urmă, adică cu arma în mînă (*ibidem*, p. 278).

[6] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 32.

www.dacoromanica.ro

[7] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *Răscoala slujitorilor*, p. 269-270. Vezi și Ștefan Andreescu, *Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul la mijlocul veacului XVII* (AIIAI, 1985/2, p. 436-440).

[8] Era vorba, foarte probabil, de răzbunarea cazacilor împotriva domnului Moldovei, care — susținut de oștile polone și transilvănene — asediase pe cazaci în cetatea Suceava, unde fusese ucis Timuș Hmelnițki ; în plus, Gheorghe Ștefan se situase de partea Poloniei în conflictul acesteia cu cazacii. În schimb, Constantin Șerban a primit mulțumiri de la solia căzăcească „că n-a dat ajutor leșilor împotriva cazacilor" (*Călători străini*, V, p. 536).

[9] Piatra de mormînt a fost descoperită la mănăstirea Comana, ctitoria lui Radu Șerban, unde trupul tînărului ucis a fost îngropat de Constantin Șerban. Vezi Sergiu Iosipescu, *Note istorice asupra fortificației de la Comana*, în *Ilfov. File de istorie*, București, 1978, p. 203.

[10] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 277.

[11] A. Veress, *Documente*, X, p. 324-326 ; I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I, *1599-1699*, Cluj, 1940, p. 268-270 ; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLXXIV-CCLXXV ; Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 148-150.

[12] *Ibidem*, p. 276.

[13] M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX* (SMIM, II, 1957, p. 39) consideră că haraciul a rămas același din vremea domniei lui Matei Basarab. După opinia lui Paul de Alep — prezent la ceremonia predării tributului în timpul domniei lui Constantin Șerban — haraciul s-ar fi cifrat la 144 500 reali (*Călători străini*, VI, p. 240).

[14] Miron Costin, *Opere*, p. 175.

[15] G. Rákóczi al II-lea considera că are drepturi asupra coroanei Poloniei deoarece era căsătorit cu o nepoată de frate a lui Ștefan Báthory, fostul rege al Poloniei. Despre această nefericită expediție din Polonia, care a avut urmări nefaste pentru cele trei țări române, vezi Al. Szilagyi, *Transilvanya et bellum boreo-orientale. Acta et documenta*, Budapesta, 1890 ; Carol Göllner, *Gheorghe Rákoczi II*, București, 1977, p. 74-89. O interesantă descriere a campaniei, datorată lui Ioan Kemény — luat rob de tătari —, este publicată în Hurmuzaki, XV/2, p. 1 266-1 274.

[16] M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române*, vol. II, București, 1974, p. 172.

[17] În scrisoarea adresată lui G. Rákóczi al II-lea, aflat la Cracovia, sultanul declara : „Transilvania era între statele creștine o țară invidiată de regi, dar tu, nesocotind valoarea principatului, te-ai sustras de a ne servi și dorești să devii rege în altă țară, fapt cu care nu sîntem de acord". (Carol Göllner, *op. cit.*, p. 83). Despre cererile repetate ale Porții adresate principilor țărilor române de a nu participa la campania din Polonia vezi *Hurmuzaki*, IX/1, p. 80, 84.

[18] Alex. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658-1659* (BCI, XIV, 1935, p. 61).

www.dacoromanica.ro

[19] Era vorba în a doua amenințare a hanului că dacă muntenii și moldovenii vor trimite zece oameni în ajutorul lui Rákóczi, hanul nu va avea alți dușmani mai mari ca pe ei. Scrisoarea hanului la Pierre de Noyers, *Lettres pour servir à l'histoire de la Pologne* (1655-1659), Berlin, 1859, p. 313. Vezi și I. Nistor, *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina* (AARMSI, s. III, t. 13, 1932-1933, p. 26).

[20] MHHD, XXIII, p. 500-506; E. Pavlesco, *Georges II Rákóczy*, Iași, 1924, p. 86.

[21] Carol Göllner, *op. cit.*, p. 89. Vezi lista nobililor prinși la G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 228-229. Merită să amintim aici că unii dintre nobilii ajunși robi la tătari au fost eliberați în urma intervenției lui Mihnea al III-lea. Vezi Ladislau Makkai, *Intervenția domnilor români pentru scăparea lui Ioan Kemeny din robia tătarilor*, în vol. *Omagiu fraților Lapedatu*, București, 1936, p. 429-433.

[22] La 13 februarie 1657 se comunica din Praga la Veneția că sultanul chemase la Poartă pe cei doi domni, care refuzaseră să vină, invocînd diverse scuze și pretexte (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 82). În luna următoare, G. Kraus notează că cei doi domni — văzînd „supărarea, dușmănia și gîndurile rele pe care le aveau turcii și tătarii din pricina războiului polonez al lui Rákóczi" — s-au pregătit de război (*Cronica Transilvaniei*, p. 201).

[23] „Valachi et Bugdani sese purgaturi affirmarunt consensu principum nullum omnino militem ibi fuisse collectum; illos qui transeunti exercitui se adiunxissent, factiosos et refractorios fuisse, qui in disciplina contineri non potuerint" (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLXXXI).

[24] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 72.

[25] RI, 1926, p. 318-319. Vezi și MHHD, XXIII, p. 533.

[26] N. Iorga, *Acte românești din Ardeal* (BCI, II, 1916, p. 220).

[26bis] Victor Motagna, *Două scrisori ale lui Gheorghe Ștefan* (RI, 1926, p. 319-320).

[27] Cifrele indicate de Paul de Alep par a fi puțin cam exagerate; în martie 1657 se știa că Poarta a cerut celor doi domni 350 de cai (*Hurmuzaki*, V/2, p. 33). Vezi și Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 70.

[28] BCI, II, 1916, p. 221.

[29] *Ibidem*, p. 222.

[30] N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 54; idem, *Acte românești*, p. 222.

[31] *Călători străini*, VI, p. 245.

[32] MCRT, XI, p. 309; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 66-67.

[33] MCRT, XI, p. 292 și urm.; G. Kraus, *op. cit.*, p. 252.

[34] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 296; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 67-68.

[35] Miron Costin, *Opere*, p. 178. Dușmanul implacabil al lui Gheorghe Rákóczi era marele vizir, care afirma: „mai curînd va ploua iarăși către cer decît să fie iertat acel ce a ridicat arma împotriva poruncilor primite" (N. Iorga, *Studii și docu-*

www.dacoromanica.ro

mente, IV, p. CCLXXXII şi CCLXXXVI). Vezi şi *Hurmuzaki*, V 1, p. 43. IX/1, p. 124, 141.

[36] Miron Costin, Opere. p. 179. După cum declara cronicarul însuşi, el se simţea „dator cu pomenire lăudată mai mult lui Ştefan vodă, de la carele multă milă am avut" (*ibidem*, p. 157).

[37] Opinia lui Miron Costin despre „lucrăturile" lui Constantin Şerban este contrazisă de afirmaţia cronicarului otoman Mustafa Naima, care susţine că voievodul muntean a refuzat să vină la Poartă şi că, mai mult încă, „ghiaurul fricos [...] s-a agitat nebuneşte, aruncînd cuvinte ca: „*dacă mă duc, mă duc cu sabia mea*", ceea ce pune în cu totul altă lumină atitudinea domnului (*Cronici turceşti*, III, p. 113; *Hurmuzaki*, V/2, p. 38 şi J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III, p. 485–486). Vezi şi *Hurmuzaki*, V/2, p. 36.

La 21 noiembrie 1657 fostul principe al Transilvaniei scria mamei sale că are promisiunea celor doi domni români că-l vor sprijini la Poartă să-şi recapete tronul (S Szilágyi, *A két Rakóczi György fejedelem levelezése* [Corespondenţa celor doi principi G.R.], Budapesta, 1875, p. 531).

[38] Miron Costin, *Opere*, p. 179. Despre scopul chemării la Poartă a celor doi domni, părerile erau împărţite: în timp ce rezidentul imperial Reniger — ostil oricăror mişcări împotriva Porţii Otomane — considera că vizirul nu urmărea să obţină decît această dovadă de supunere, după care cei doi voievozi ar fi fost liberi să se întoarcă la scaunele lor (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 240; vezi şi MHHD, XXIII, p. 585), secretarul veneţian Bellarino aflase că această chemare era o cursă şi că cei doi principi urmau a fi ucişi dacă ar fi venit la Poartă (*Hurmuzaki*, V 2, p. 40). Aceasta era şi părerea celor doi domni, care au refuzat să dea curs invitaţiei de a se prezenta la Istanbul. Dealtfel autorităţi din Veneţia, care purta de mai multă vreme un război ruinător cu Imperiul otoman, au comunicat ambasadorului său la Viena să vestească pe cei doi domni de primejdia ce-i aşteaptă (BCI, 1934, p. 123 şi 1935, p. 74).

[39] La 10 decembrie 1657, din Iaşi, Daniel Olivenberg comunică regelui Suediei intenţia lui Gheorghe Ştefan de a se refugia în Suedia de teama otomanilor; domnul se simţea „atît de încercat de silnicia duşmanilor", încît nu mai îndrăznea „să rămînă mai mult prin aceste meleaguri" (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 90).

[40] De pildă, cînd a fost înştiinţat că bătrînul Vasile Lupu — aflat la Istanbul — a renunţat la pretenţiile sale asupra tronului Moldovei şi şi-a îndreptat privirile asupra celui muntean, la care rîvnise încă din 1637, Gheorghe Ştefan i-a scris dragomanului Porţii să nu se mai amestece în competiţia pentru tronuri, deoarece „dacă Lupu poate să cîştige domnia Munteniei, s-o cîştige, că a lui e rudenia dreaptă" (BCI, XIV, 1935, p. 75 şi Al. Szilagyi, *Transilvanya et bellum boreo-orientale*, II, p. 464).

În curînd însă Constantin Şerban s-a înţeles cu Vasile Lupu, făgăduindu-i fostului voievod al Moldovei o sumă de bani pentru ca acesta să renunţe la intenţiile sale (Al. Szilágyi, *op. cit.*,

www.dacoromanica.ro

p. 460). Aceasta explică răceala intervenită în relaţiile dintre cei doi domni prieteni în toamna anului 1657, cînd fiecare încerca să-şi salveze tronul, fără a mai ţine seama de interesele celuilalt. Vezi şi N. Bejenaru, *Domnia lui Constantin vodă Şerban*, p. 213.

[41] Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III*, p. 73.

[42] MHHD, XXIII, p. 585 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 66

[43] *Călători străini*, VI, p. 238-239 şi 242.

[44] MHHD, XXIII, p. 590-591 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 68.

[45] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 54-55.

[46] S. Szilagyi, *A két Rákóczi György fejedelem levelezése*, p. 534. La 18 ianuarie 1658 o solie a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea se afla la Curtea lui Constantin Şerban, ceea ce dovedeşte o vie activitate diplomatică în această vreme (A. Veress, *Documente*, X, p. 322).

[47] Cronica ţării susţine că la mazilirea domnului ar fi contribuit şi slujitorii fugiţi peste Dunăre, care l-au pîrît la Poartă „că iaste hain despre împărăţie şi iaste una cu Racoţi şi cu Ştefan vodă" (Radu Popescu, *Istoriile*, p. 118). Vezi şi RIAF, 1910, p. 160. *Călători străini*, VI, p. 244 ; *Hurmuzaki*, V/2, p. 39. Vezi şi Al. Cioranescu *op. cit.*, p. 75-76.

[48] *Călători străini*, VI, p. 244.

[49] S-a păstrat răspunsul vizirului adresat boierilor munteni la 28 ianuarie 1658, în care se arată că domnul fusese chemat la Poartă ca să facă „închinarea" obişnuită sultanului, după care urma să se întoarcă în ţară „îmbrăcat cu purpură şi caftan". Acesta refuzase însă, „spunînd că boierii nu vor să-l lase". Ca urmare, sultanul numise domn pe Mihnea al III-lea ; vizirul cere boierilor să se supună noului domn, ameninţîndu-i : „voi singuri ştiţi dacă vreţi ca de hatîrul unui voevod să vă pierdeţi femeile, copiii şi averea", ceea ce i-a determinat pe boieri la obedienţă (RI, 1934, p. 383).

Într-o variantă a *Letopiseţului Cantacuzinesc* se susţine că sultanul şi vizirul i-au cerut domnului, fie să meargă la Ţarigrad, fie să dea plocon 300 de pungi. Domnul ar fi răspuns că merge, dar banii nu-i dă „ca să facă obicei. Apoi nici la Ţarigrad n-a vrut să meargă" (RIAF, 1910, p. 161).

[50] *Călători străini*, VI, p. 244 ; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 238.

[51] *Călători străini*, VI, p. 244-245.

[52] *Ibidem*, p. 245.

[53] *Ibidem*. Constantin Şerban nu avea prea mare încredere în oştenii săi cu plată, datorită comportării lor în cursul evenimentelor din 1655. La 16 decembrie 1657 domnul scria principelui, care aflase că oştenii vor să-l părăsească pe voievod : „nu putem şti de unde au scornit-o, căci noi acum i-am încercat din nou, cine vrea să rămînă în slujba noastră să rămînă şi să slujească şi, dacă vor să rămînă, să jure din nou ; dacă nu mai vrea cineva să rămînă, e slobod să plece, dar ei toţi sînt gata să jure şi să-şi dea viaţa pentru noi", fapt ce nu s-a întîmplat (MCRT, XXIII, p. 587)

www.dacoromanica.ro

[54] După ştiri din Transilvania, Rákóczi ar fi trimis 7 000 de oşteni, conduşi de fraţii Mihai, Koloman şi Gheorghe Mikes (MCRT, XI, p. 380 ; *Quellen*, VI, p. 114 şi 151). Principele dorea să oprească în Muntenia trecerea turcilor şi tătarilor spre Transilvania *(ibidem*, p. 115). Vezi şi Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 78.

[55] BCI, 1934, p. 119.

[56] *Hurmuzaki*, V/2, p. 48 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 76.

[57] *Cronici turceşti*, II, p. 174, 271, 294 ; *Călători străini*, VI, p. 248, 269.

[58] *Cronici turceşti*, III, p. 114-115.

[59] *Ibidem* ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 77-78. Paul de Alep confirmă şi el întîrzierea atacului lui Fazîl paşa, care a rămas la Giurgiu *(Călători străini*, VI, p. 248). Mituindu-l pe Fazîl paşa pentru a întîrzia acţiunea militară, Constantin Şerban se conforma sugestiei primite de la Gheorghe Rákóczi al II-lea, care-i scrisese că, o dată cu venirea primăverii, gîndurile comandantului otoman se vor topi întocmai ca şi gheţurile Dunării (MCRT, XI, p. 342 şi urm., 350 şi urm.).

[60] *Hurmuzaki*, V/2, p. 54 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 78.

[61] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 238.

[62] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 77.

[63] *Relaţiile istorice*, II, p. 304. După ştiri aflate în Transilvania, ar fi avut loc o înţelegere între Gheorghe Ştefan şi tătari, care i-au promis domnului că, dacă îi va lăsa să treacă nestingheriţi prin Moldova, îi vor cruţa ţara *(Quellen*, VI, p. 116). „Deşi trăda în felul acesta încă o dată prietenia pe care o arătase faţă de Constantin şi îl lăsa descoperit în faţa acestor năvălitori, domnul Moldovei fu mulţumit de pactul acesta şi se învoi să-i lase să treacă, bucurîndu-se de făgăduielile lor şi nădăjduind că astfel îşi va mîntui tronul", observă pe bună dreptate Al. Ciorănescu, un bun cunoscător al epocii (BCI, 1935, p. 84).

[64] *Călători străini*, VI, p. 320 ; Hurmuzaki, V/1, p. 44-45.

[65] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 78-79.

[66] *Călători străini*, VI, p. 248. Hanul Mehmed Ghirai al IV-lea îl sfătuise pe domn să se închidă într-un loc întărit, trimiţîndu-i asigurări că va lupta doar de formă împotriva lui, spre a da urmare la porunca Porţii (MCRT, XI, p. 364-365). Constantin Şerban nădăjduise probabil că se va găsi şi printre tătari un Fazîl paşa, motiv pentru care spera că va rezista în tabăra întărită pînă la trecerea pericolului. „Ascultînd de acest sfat, el se hotărîse să-şi aşeze tabăra tocmai la poalele munţilor, lăsîndu-şi astfel capitala şi aproape întreaga ţară în mîinile năvălitorilor", remarca Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 80.

[67] *Călători străini*, VI, p. 248-249.

[68] *Ibidem*, p. 249. Vezi şi N. Iorga. *Studii şi documente*, IV, p. 247-248.

[69] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 79. Despre refuzul mercenarilor de a lupta contra tătarilor vezi şi BCI, 1934, p. 127.

[70] *Calatori straini*, VI, p. 249.

www.dacoromanica.ro

[71] *Ibidem*, p. 250. Vezi și MCRT, XI, p. 364-365 ; Hurmuzaki, V 1, p. 43-44, 46 și Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 79-80.

[72] *Călători străini*, VI, p. 250.

[73] *Ibidem*, p. 251. Pierderile suferite de populația civilă cu prilejul invaziei otomano-tătare din iarna anului 1658 sînt greu de calculat cu exactitate. La 6 aprilie Gheorghe Ștefan aprecia că ar fi fost robiți peste 100 000 de oameni (AARMSI, 1933, p. 213). După opinia lui G. Kraus, „multe mii de suflete au pierit în munți din pricina frigului și a foametei, iar 165 000 de oameni au fost răpiți" *(Cronica Transilvaniei*, p. 255). Paul de Alep el însuși oscilează între 70 000, „după spusele unora", și 150 000, „după alții" *(Călători străini*, VI, p. 257). Paul de Alep adăuga faptul că mulți robi au fost răscumpărați de noul domn venit în țară.

Numeroase documente interne stau mărturie pentru dramele pe care le-au trait atunci mii de oameni. Astfel, la 27 aprilie 1658, Călina din Mătășești vinde mănăstirii din Vaideei un pogon de țelină la Năeni cu 3 galbeni pentru a se răscumpăra din robie de la tătari. „Iar zapisele care am avut — continuă Călina — au pierit de tătari" (Arh. St. Buc., M-rea Slobozia lui Ianache și Apostolache, ms. 314, f. 330 v.). La 28 aprilie 1658 Nicula vinde jupanului Radu biv vel logofăt din Popești toată moșia lui din Dîrza, județul Ialomița, cu 50 galbeni, fiind „la vremea nevoi mele cînd am căzut la robie la tătari" (Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, VIII/13 ; ms. 256, f. 418 v.). Cîteva luni mai tîrziu, la 4 iunie 1658, Calea, soția popii Dragomir, vinde jupanului Dona Pepano 40 stînjeni de moșie în Mărculești, județul Ilfov, cu 9 galbeni, „căci întîmplatu-să fata noastră de au căzut la robie împreună cu feciorul ei, anume Manea, cînd au robit tătarii acum în zilele măriei sale domnu nostru Io Mihail i [sin] Radul voievod i gospodin" (Arh. St. Buc., M-rea Bradu, XIV/10).

Ni se pare greu de acceptat opinia cronicarului Stoica Ludescu după care turcii și tătarii au fost povățuiți de dorobanți și semeni pentru a robi și pe cei ascunși prin locurile mai ferite „pre unde niciodată răutățile n-au umblat" *(Istoria Țării Românești*, p. 131).

[74] *Călători străini*, VI, p. 252 ; G. Kraus, *op. cit.*, p. 268.

[75] *Hurmuzaki*, V 2, p. 41 ; MHHD, XXIII, p. 610-612 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 83 ; *Călători străini*, VI, p. 252.

[76] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 277 ; *Quellen*, VI, p. 132. La 14 martie Gheorghe Rákóczi scria comitelui Drugeth de Homonnay despre „situația incertă" din Muntenia și despre fuga oștilor muntene de frica tătarilor *(Hurmuzaki*, V/1, p. 43). Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 277. În același timp circulau de la Poartă spre Italia sau de la Praga spre Veneția zvonuri despre alianța dintre cei trei principi sau chiar despre unele succese ale lor ; de pildă, la 10 aprilie, din Praga, B. Nani anunța Senatului Veneției o victorie a lui Constantin Șerban împotriva turcilor *(il principe Constantino habbi battuto e disfatto li Turchi)* (BCI, XIII, 1934, p. 125). Peste alte 7 zile, același Nani

www.dacoromanica.ro

confirma că pașa de Silistra fusese, într-adevăr, bătut și respins de forțele muntene, dar că, unindu-se apoi cu tătarii, trecuse prin foc și sabie țara *(ibidem,* p. 127).

În aceeași vreme se aflase în Polonia faptul că principele Rákóczi „s-a aliat cu cei doi principi ai Valahiei și Moldovei, care refuză să se supună Porții" *(s'est confedéré avec les deux principes de Valachie et de Moldavie, qui refusent d'obéir à la Porte)* (Pierre des Noyers, *Lettres,* p. 400). Numai că cei doi principi nu mai dispuneau de forțele militare necesare pentru a-l ajuta pe Rákóczi.

[77] Dintre aceștia amintim pe : Stroe Leurdeanu mare logofăt, Pană Filipescu mare spatar, Radu Fărcășanu mare stolnic, Radu Mihalcea mare comis, Ivașco Ceparul mare armaș etc. (N. Iorga, *Studii și documente,* IV, p. 56-57 ; *Quellen,* VI, p. 57).

[78] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei,* p. 262.

[79] La 20 martie 1658 Mihnea al III-lea ruga pe Gheorghe Rákóczi al II-lea să îngăduie boierilor refugiați în Transilvania sa se întoarcă în țară, asigurîndu-i că nu vor avea nimic de suferit (A. Veress, *Documente,* X, p. 327-328). Vezi și *Călători straini,* VI, p. 258.

www.dacoromanica.ro

ÎNCERCĂRILE LUI CONSTANTIN ȘERBAN DE A REDOBÎNDI TRONUL

Pregătirea revanșei. Constantin Șerban între Gheorghe Rákóczi al II-lea și Mihnea al III-lea

Ajuns în Transilvania, Constantin Șerban s-a grăbit să se întîlnească cu principele Gheorghe Rákóczi. După ce a stat o zi la Rîșnov, la 14 martie Constantin Șerban se găsea la Codlea împreună cu soția și tezaurul pe care l-a putut salva. De aici s-a îndreptat spre Iernut, reședința principelui, unde cei doi au făurit planuri de întoarcere în domnie [1].

Cei doi principi s-au mai întîlnit o dată la Ocna Sibiului, prilej cu care Constantin Șerban a căpătat îngăduința de a recruta lefegii din Transilvania în vederea realizării unui scop comun : lupta împotriva otomanilor. De aici s-a îndreptat spre Sibiu, unde a fost primit cu toată cinstea cuvenită, și apoi spre Făgăraș, strîngînd trupe în așteptarea momentului potrivit pentru recîștigarea tronului.

Pe cînd se afla la Mediaș, 700 de oșteni, din cei 1 300 care-l însoțiseră în pribegie, l-au părăsit, îndreptîndu-se spre Brașov pentru a trece în țara sa. La 26 aprilie Kelemen Mikes, fostul tovarăș de arme al lui Constantin Șerban, i-a atacat însă și le-a capturat toate bunurile [2].

După plecarea fostului domn, în Țara Românească ostașii rămași sau întorși în țară au început să se „închine" noului voievod adus de turci, dezvinovățindu-se că tot ce se întîmplase „nu se făcuse cu voia lor, ci de frica lui Constantin". Mihnea al III-lea a trimis scrisori în toate județele, „vestind pace și iertare și poftind pe toți băjenarii să se reîntoarcă la casele lor" [3].

Între timp, la 22 martie, mitropolitul Ștefan — cel repus în scaun de Constantin Șerban — episcopii Serafim și Ignatie, împreună cu numeroși boieri au trecut de

www.dacoromanica.ro

partea lui Mihnea al III-lea. Ei au intervenit pe lîngă principe pentru a le permite boierilor refugiați în Transilvania să revină în Țara Românească, asigurîndu-l pe Mihnea al III-lea, că va primi sprijinul lor deoarece îl considerau „om drept și cu frica lui Dumnezeu“ [4].

„Înțelegîndu-și interesele, Rákóczi nu întîrzie să prin ească aceste învățături ; silindu-se să menajeze în același timp și pe Constantin, din a cărui avere se alimenta necontenit în aceste vremuri de lipsă, el răspunse în chip favorabil tuturor cererilor domnului muntean, interzicînd ajutarea rivalului lui în expediția pornită către Muntenia îndată ce începu să se desprimăvăreze [5] și înapoind lui Mihnea tunurile luate lui Constantin“ [6], care a trebuit astfel să renunțe deocamdată la intenția de a-și recîștiga domnia pierdută și să rămînă în Transilvania, amenințată ea însăși de invazia turco-tătară.

La 12 mai fostul voievod se afla la Cluj, unde studenții l-au salutat cu cuvîntări festive și cîntece [7]. El era însoțit de o suită destul de numeroasă, printre care vornicul Gheorghe, postelnicul Stoica și fratele său, Radu Mihai Tîntăveanu paharnicul, precum și de comisarul Ioan Kovács, trimis de principe să-l instaleze pe fostul domn pe domeniul acestuia de la cetatea Piatra Șoimului, de lîngă Șinteu.

Între timp Poarta a cerut de mai multe ori lui Rákóczi extrădarea celor doi domni români refugiați în Transilvania, dar acesta a refuzat să se supună [8]. Marele vizir Mohamed Köprulu a hotărît atunci o mare expediție în Transilvania ; la 8 mai 1658 el scria contelui Anibal de Gonzaga, președintele Consiliului imperial de la Viena, că pregătește această expediție pentru a pedepsi un vasal care nu se supune ordinelor Porții ; principele era acuzat în primul rînd de organizarea campaniei din Polonia, împotriva voinței sultanului, și apoi de faptul că adăpostește în Transilvania voievozii rebeli din Țara Românească și Moldova, deși capitulațiile încheiate cu Poarta prevedeau predarea lor [9].

A urmat expediția otomană în Transilvania, în urma căreia a fost cucerită cetatea Ineu (2 septembrie 1658), iar Transilvania a avut mult de suferit [10]. La campanie au luat parte — după cum spunea Gheorghe Rákóczi

www.dacoromanica.ro

însuși — tătării și oștile celor doi noi domni ai țărilor române extracarpatice *(duobus de novo constitutis palatinis Valachiarum)* [11]. În oastea moldoveană se găsea și tînărul Miron Costin, care a privit cu tristețe „răutățile" întîmplate fraților săi din Transilvania, condamnînd cu asprime pe Gheorghe Rákóczi al II-lea, pentru ale cărui fapte — spunea el — „aceste părți 1 000 de ani or plînge" [12].

*

Încă înainte de mazilirea sa, Constantin Șerban își asigurase un adăpost în Transilvania. După cum aflase cronicarul Ioan Szalardi, Gheorghe Rákóczi al II-lea îi zălogise domnului, „înainte de alungarea sa din Țara Românească, cetatea Șinteu cu moșiile de la Aleșd pentru suma de 40 000 de taleri" [13]. După mazilirea lor, la 7 mai 1658, Gheorghe Ștefan a preluat, în numele rudei sale Constantin Șerban, de la reprezentanții principelui „posesiunea veșnică a sa, a soției și copiilor săi, cetatea Șinteu din comitatul Bihor, cu toate bunurile aparținătoare, cu locurile ce aduc venituri [...] pe viață, pentru 33 000 de taleri". Noul proprietar se obliga să întrețină în bune condiții domeniul ca acel loc să nu se pustiască"; după moartea sa satele urmau a fi restituite urmașilor lui Gheorghe Rákóczi al II-lea [14]. Într-unul din satele acestui domeniu compus din 33 de așezări, la Tinăud, Gheorghe Ștefan a construit o biserică.

La 10 mai — pe cînd se afla la Iernut — Gheorghe Ștefan plătea principelui, în contul moșiei achiziționate, suma de 5 962 de galbeni și 14 000 de taleri „lipsiți de zimți", la care s-au adăugat apoi alți 2 233 „pentru împlinirea lipsei" acestora [15].

De altfel, după cum recunosc contemporanii, *Gheorghe Rákóczi s-a menținut pe tron în primul rînd datorită sumelor de bani pe care i le furniza fostul domn al Țării Românești* [16]. La 14 martie 1659 Acațiu Barcsai — adversarul lui Rákóczi — scria marelui vizir : „am aflat că *armata lui Rákóczi a fost plătită cu banii primiți de la cei doi voievozi;* de curînd, certîndu-se Rákóczi cu Constantin vodă, din care cauză acesta nu mai vrea să-i dea bani, armata a început să-l părăsească pe Rákóczi". Este

www.dacoromanica.ro

o recunoaștere deschisă a importanței averilor aduse de cei doi domni pribegi pentru subvenționarea acțiunilor lui Rákóczi, ca și a interesului acestuia de a păstra lîngă el pe cei doi voievozi, care-l subvenționau [17].

Un timp (pînă în toamna anului 1659), cei doi voievozi au locuit împreună la Aleșd, unde se străduiau prin solii și scrisori să obțină sprijinul Curții imperiale din Viena, al Poloniei sau al altor puteri europene, dar cererile lor au rămas fără rezultat. De pildă, la 9 octombrie 1658, „Constantin Șerban Dei Gratia Princeps Transalpinae Valachiae eiusdemque perpetuus Herres ac Dominus" adresa o cerere de ajutor regelui Suediei, fostul aliat al lui Gheorghe Rákóczi al II-lea din 1657 [18].

Mai tîrziu, la 27 martie 1659, palatinul Wesseleny recomanda împăratului de la Viena pe doi trimiși ai domnilor „Illustrissimi Domini Stephanus Moldauiae, nec non Constante Transalpinae Principes", izgoniți din țările lor [19].

Peste o lună, la 26 aprilie, trimisul venețian la Viena comunica : „săptămîna trecută au venit aici doi trimiși de la Constantin, domnul mazilit al Valahiei, și de la Ștefan al Moldovei care se țin pe lîngă Rákóczi". Cei doi domni își ofereau serviciile împăratului, care i-a sfătuit să se liniștească și să-și dezarmeze trupele „per non provocare" [20]. La 4 iunie se transmitea în Italia știrea că „principii mazili ai Moldovei și Valahiei care sînt cu Rákóczi au trimis la dieta (din Varșovia — *n.n.*) rugînd să fie ajutați pentru a se întoarce în țările lor și, deși au făcut promisiuni bogate nu au găsit nici un credit" [21]. Prin urmare, cei doi domni nu găseau nici un sprijin la suveranii cărora li se adresau, care se temeau de complicații cu Imperiul otoman.

În afară de aceste intervenții, Constantin Vodă își petrecea timpul cu vînătoarea împreună cu principele, ambii vînători pasionați, și cu fostul domn al Moldovei, făurind împreună planuri de viitor cu sprijinul lui Rákóczi, care-i ocrotea pe amîndoi. „Împărțiți între grija averii și nădejdea unei fericite întoarceri" [22], cei doi trebuiau să răspundă la apelurile tot mai dese de bani pe care le făcea ocrotitorul lor, în vreme ce în țările părăsite de ei se statorniceau cele două domnii cu orientări politice diferite

www.dacoromanica.ro

de ale lor. Constantin îndeosebi îl îndemna într-una pe Rákóczi să intre în acțiune „deoarece împrumuturile forțate pentru care acesta făcea necontenit apel la vistieria lui îi făcuseră șederea în Ardeal atît de costisitoare, încît bietul pribeag nu știa dacă e mai bine să plece în lume sau să aștepte vremuri mai milostive“ [23].

Cînd a aflat că Rákóczi și Mihnea al III-lea s-au înțeles să-l sprijine pe Constantin Șerban să ocupe tronul Moldovei, fără consultarea sa [24], Gheorghe Ștefan a pretextat că este bolnav, a părăsit domeniul Șinteului și s-a stabilit la Munkács (Mukačevo). Constantin Șerban s-a văzut obligat să-i plătească lui Rákóczi suma de 6 000 de taleri, cu care acesta pretindea că Gheorghe Ștefan îi rămăsese dator (6 octombrie 1659) [25].

*

În timpul ședерii sale în Transilvania, Constantin Șerban a făcut pregătiri febrile pentru a dobîndi tronul uneia dintre cele două țări române extracarpatice. În vederea realizării acestui scop, fostul domn și-a recrutat ostași cu leafă îndeosebi dintre locuitorii de același neam cu el ; iobagii români — care considerau că sosise vremea să lupte și ei o dată sub un steag românesc — s-au înscris în număr mare în oastea lui Constanțin Vodă. De pildă, iobagul român Ștefan din satul Tileagd, după ce a răsculat poporul din comitatul Bihor, jefuind și pedepsind pe nobilii care îi asupriseră, a mers cu cîteva sute de iobagi români la Aleșd, punîndu-se la dispoziția domnului român pentru a-l ajuta în lupta sa pe care o considerau și a lor [26].

Nobilimea maghiară din comitatul Sătmar a protestat împotriva prezenței celor doi voievozi români care recrutau iobagi în oastea lor ; o adunare comitală ținută în satul Cegheld a hotărît ca cei doi să fie scoși din comitat, declarînd „trădători de patrie“ pe toți iobagii care intrau sub steagul de luptă al voievozilor valahi [27].

După terminarea pregătirilor, la 29 septembrie 1659, în fruntea trupelor sale care numărau circa 3 000 de oameni, Constantin Șerban s-a întîlnit cu principele Gheorghe Rákóczi la Tîrgu Mureș pentru a definitiva planul comun de acțiune. Este interesant de amintit fap-

www.dacoromanica.ro

tul că, după relatarea unui martor ocular, muzicantul călăreților lui Constantin Vodă „zicea cîntecul fetei române care și-a pierdut caprele în munți și le căuta plîngînd“ [28], o dovadă a vechimii acestui cîntec românesc, ca și a faptului că oștenii erau în mare parte români.

Primul obiectiv al lui Constantin Șerban a fost recîștigarea tronului Țării Românești la care nu renunțase [29]. Relațiile fostului domn cu înlocuitorul său la tron au fost încordate pînă în toamna anului 1659. Numeroase documente ale vremii vorbesc de dușmănia dintre cei doi domni, ca și de teama lui Mihnea al III-lea că își va pierde tronul [30].

La 15 iulie 1659, din Alba Iulia, principele Acațiu Barcsai comunica sibienilor că Mihnea al III-lea se afla în tabără *„temîndu-se foarte mult de năvălirea lui Constantin vodă“*.

La 16 iulie se știa la Constantinopol că fostul principe al Valahiei amenință pe actualul domn cu oastea pe care a strîns-o. Se afirma chiar că fostul domn „l-a provocat la duel cu o scrisoare insultătoare“, sfidare rămasă fără răspuns din partea lui Mihnea al III-lea [31].

Tensiunea dintre cei doi principi a durat pînă spre sfîrșitul lunii septembrie 1659, cînd Mihnea al III-lea a ajuns la alianță cu Gheorghe Rákóczi al II-lea. La 22 septembrie o solie a domnului cerea principelui Transilvaniei să nu mai sprijine pe Constantin Șerban, carea dorea să-i ocupe tronul [32]. „Să ia măria ta seama și despre partea domnului Constantin, ca să-l îndepărteze cu orice chip de la sine, ca să nu mai fie lîngă măria ta, căci, atîta vreme cît va sta el lîngă măria ta și știind oastea noastră că se află acolo, niciodată nu va avea pace, ci va fi cu inima îndoită, căci știe măria ta că există o neîmpăcată dușmănie între ei“ [33]. Mihnea avertiza deci pe principe că oastea sa nu va mai lupta cu aceeași hotărîre știindu-l pe Constantin Șerban în preajma lui Gheorghe Rákóczi, aliatul domnului muntean [34].

Este foarte probabil că după această dată a fost pusă la cale acțiunea de întronare a lui Constantin Șerban în Moldova, unde domnea Gheorghe Ghica, un voievod supus Porții. În felul acesta Gheorghe Rákóczi

www.dacoromanica.ro

al II-lea nu făcea altceva decît să imite acţiunea tatălui său din 1653, cînd acesta a susţinut, împreună cu Matei Basarab, pe Gheorghe Ştefan împotriva lui Vasile Lupu, cu scopul de a restabili *unitatea de acţiune a ţărilor române*. Astfel trebuie privită expediţia forţelor muntene şi transilvănene în Moldova pentru stabilirea ca domn a lui Constantin Şerban.

Constantin Şerban domn al Moldovei (octombrie—noiembrie 1659)

Ideea de a fi instalat Constantin Şerban pe tronul Moldovei a fost a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea [35], care i-a comunicat-o lui Mihnea al III-lea înainte de 29 septembrie 1659 (stil vechi), cînd domnul confirma primirea scrisorii principelui Mihnea se declara de acord cu acest plan şi-l îndemna pe principe să nu zăbovească în realizarea lui : „ci cum mai în grabă să meargă, cu ajutorul măriei tale şi cu ale dumnealui oşti ce va avea, nimic să nu zăbovească" [36].

Pentru a-i face pe voie principelui şi a lucra în „folosul creştinităţii", Mihnea al III-lea se oferea să contribuie şi el la expediţia din Moldova, cu „pînă la 10 000 de oşti, tot oameni aleşi şi seimenime, călări cu puşti lungi şi ţăcăluşe" (puşti mici), care urmau să fie la hotarul cu Moldova „peste 2-3 zile". Mihnea îl asigura pe principele Transilvaniei că îl va considera pe noul domn al Moldovei „ca pe un frate [. . .] în vecinătatea i oastră" [37].

La 1 octombrie 1659 principele îl asigura, la rîndu-i, pe domnul Ţării Româneşti că „nu va avea nici o supărare din partea lui Constantin vodă" şi că „numai moartea, nimic altceva" nu-l mai putea despărţi de Mihnea [38]. La 5 octombrie, aflat tot la Tîrgu Mureş, Gheorghe Rákóczi comunica veneţienilor realegerea sa ca principe şi alianţa cu domnul Ţării Româneşti *(illustrissimus Michael Transalpinae princips)*, în vederea luptei împotriva otomanilor, „communem hunc hostem" [39].

Peste cîteva zile, la 10 octombrie, Annibal Gonzage înştiinţa pe vizirul de Buda despre alianţa lui Rákóczi cu

www.dacoromanica.ro

domnii Moldovei și Munteniei, alianță cu care principele Transilvaniei se mîndrea și care inspira temeri atît Porții cît și Imperiului habsburgic, aflat în bune relații cu sultanul.

Situația lui Rákóczi depindea în mare măsură de ajutorul militar al lui Mihnea al III-lea și de banii lui Constantin Șerban ; după cum spunea N. Iorga, „Rákóczi nu era decît fantoma puterii sale de odinioară" [40], o fantomă în care se puneau totuși speranțe.

Tratativele dintre Rákóczi și Constantin Șerban au avut loc în primele zile ale lunii octombrie, cînd trupele lor se aflau în preajma Brașovului. La 12 octombrie în cetatea Bran, între cei doi principi s-a încheiat o înțelegere prin care Constantin Șerban se obliga să renunțe la „dreptul" său asupra tronului Țării Românești în favoarea lui Mihnea al III-lea, „spre marele bine al creștinității" ; acesta, în schimb, i-a promis lui Constantin Vodă „oștire și sprijin pentru ocuparea scaunului domnesc în Moldova". La rîndul său, principele a promis și el ajutor lui Constantin Șerban „atît pentru ocuparea, cît și pentru păstrarea domniei Moldovei" [41].

În schimbul acestui ajutor, Constantin Vodă își asuma unele obligații față de principele Transilvaniei. El promitea acestuia să nu se despartă niciodată de el și să-l ajute „cînd dorește [...], imediat și fără excepție". Constantin Șerban se obliga apoi să nu facă nici un fel de înțelegere cu nimeni fără știrea principelui pe care trebuia să-l sprijine „atît la Poartă, cît și în altă parte [...], cu toată puterea" [42]. Totodată, voievodul se angaja să plătească lui Rákóczi anual de 20 000 de taleri, în afară de suma globală de 150 000 de taleri ce reprezentau prețul ajutorului. Constantin Șerban mai promitea principelui să-i trimită anual „din cei mai buni cai înșeuați și alte daruri" și să scutească de vamă mărfurile aduse în Moldova de secuii din Ciuc și Trei Scaune.

La 15 octombrie Gheorghe Rákóczi se întîlnea la Rucăr cu Mihnea al III-lea, pentru a perfecta înțelegerea stabilită între ei. După cronica țării, principele a făcut „legătură și jurămînt mare" cu Mihnea al III-lea în vederea luptei comune împotriva turcilor [43]. *Se consti-*

www.dacoromanica.ro

tuia astfel o alianță puternică, în care cei trei principi își puseseră mari speranțe.

După întîlnirea dintre Rákóczi, Mihnea al III-lea și Constantin Șerban, se aflase la Adrianopol că aceștia din urmă îl aleseseră pe principe „generalissimo della loro fazione", pe Gheorghe Ștefan general, pe Constantin Șerban domn al Moldovei, iar pe Mihnea al III-lea domn al Țării Românești [44]. Ca mulțumire pentru recunoașterea sa, ultimul dăruise principelui o blană foarte frumoasă de zibelină și un cal de rasă.

Între timp, Gheorghe Ghica, domnul Moldovei, care aflase că Gheorghe Ștefan strînge ostași de la cazaci ca să-și reocupe tronul, își aranjase tabăra la Cîrniceni, în nordul țării. Cînd a aflat că planurile s-au schimbat și că fostul voievod muntean este „gata să vină asupra țării, direpț peste munți", „s-au mutat cu tabăra la Capul Stîncii, despre Țutora", ca să fie mai aproape pe tătari, aliații săi [45].

Planul stabilit de cei trei principi aliați era ca expediția în Moldova să se desfășoare concomitent cu atacul lui Mihnea al III-lea împotriva otomanilor, pentru a-i sili pe aceștia să-și împartă forțele [46]. Ei contau pe sprijinul locuitorilor Moldovei deoarece se știa că Ghica Vodă era urît de popor care dorea să scape de domnia lui. Era într-un fel reeditarea evenimentelor din aprilie 1653, cînd moldovenii, nemulțumiți de domnia lui Vasile Lupu, l-au alungat din Moldova.

Constantin Șerban a plecat din regiunea Brașov la 22 octombrie [47] și a intrat în Moldova prin pasul Oituz. După opinia lui Miron Costin, domnul dispunea doar de 5 000 de oșteni ; cifra este mult prea mică, ținînd seama de efectivele de oșteni puse la dispoziție de Gheorghe Rákóczi al II-lea [48] și de Mihnea al III-lea. După părerea unuia din cei mai avizați cercetători ai epocii, Al. Ciorănescu, Constantin Șerban ar fi avut circa 30 000 de ostași, din care 10 000 promiși de Mihnea al III-lea (deși nu există dovezi că acesta i-ar fi trimis pe toți) și circa 10 000 trimiși din Transilvania, din care 4-5 000 puși la dispoziție de principe ; la aceștia se adăugau cele cîteva mii de lefegii ai lui Constantin Șerban, precum și o parte

www.dacoromanica.ro

din oastea lui Gheorghe Ghica s-a raliat noului domn după intrarea sa în Moldova [49].

La 26 octombrie principele poruncea bistrițenilor să afle știri din Moldova, unde ceruse cîmpulungenilor și altor „moldoveni mărgineni" să-l sprijine pe Constantin Șerban; totdeodată, le ordona să-i deschidă acestuia calea spre Moldova, „să nu-l tulburați" [50].

Principalul izvor pentru expediția în Moldova este cronica lui Miron Costin, participant la evenimente [51]. Cînd Gheorghe Ghica a aflat de apropierea oastei, a trimis împotriva ei „toată călărimea", condusă de hatmanul Grigore Hăbășescu și de Grigore Miclescu paharnicul; „iară singur Ghica vodă, cu toată pedestrimea și cu pușcile (tunurile — n.n.), au trecut la Țuțora, în ceia parte Prutul".

Călărimea moldoveană s-a îndreptat spre Iași; noaptea, în rîpile Tătărăștilor, comandanții au hotărît că nu vor putea „să dea război cu singuri călăreții, fără foc, fără pedestrime", deoarece Constantin Vodă avea „nemți călări cu [arme de] foc și săimeni pedeștri și oaste ungurească".

Ținînd seama de inferioritatea de forțe, călărimea trebuia să se retragă „la ceialaltă oaste", rămînînd doar 200 de oameni, conduși de căpitanul Voicehovski — care era „un mare viteaz" — „ca-n chip de strajă". Mai sus de Movile straja a întîmpinat oastea lui Constantin Vodă „viind în tocmală", adică în ordine.

Călărimea nu și-a îndeplinit misiunea să se retragă la Țuțora, ci a rămas la Iași, unde a dat iama „pen pivnițe slobode cu vinuri"; în zadar îi băteau căpitanii pe oșteni „să-și margă la steaguri".

Între timp, oastea lui Constantin Vodă a ajuns la Copou, unde — constatînd dezordinea în care se găsea călărimea lui Ghica Vodă — s-a pregătit de luptă. Înfruntarea propriu-zisă a fost precedată de acțiuni de hărțuire, începute de trupele lui Gheorghe Ghica. Grosul oastei lui a primit ordin să intre în dispozitiv pe înălțimea de la Capul Stîncii. Miron Costin apreciază această dispoziție ca o „proastă poruncă", deoarece limita drastic orice posibilitate de repliere.

www.dacoromanica.ro

Totuși, pe cîmpul de luptă, oastea lui Constantin Șerban a fost inițial pusă într-o situație critică, ca urmare a atacului executat de cavaleria opusă împotriva dragonilor „nemți". Surprinși, călărețiii lefegii au intrat oarecum în derută. În acel moment periculos a intervenit Constantin Vodă, contraatacînd cu grosul efectivelor și împingînd steagurile lui Gheorghe Ghica spre albia Jijiei. Terenul strîmt, „loc foarte rău" și imposibilitatea de a folosi valurile pentru traversarea Jijiei — au obligat trupele să se dirijeze spre singurul pod existent în zonă, unde s-a iscat o mare îmbulzeală : „la pod nu încăpea și, buldzîndu-se, cădea de îmbe părțile pe lîngă pod acei de pe laturi într-apă, cît de îmbe părțile pe lîngă pod cuprinsă era Jijia de cai și de oameni. Și acolea multă oaste de a noastră au perit, și mulți de apă", constată Miron Costin.

Principala cauză a înfrîngerii oastei lui Gheorghe Ghica la Capul Stîncii a fost deci *alegerea unei poziții nefavorabile*, poziție de care a știut să profite Constantin Șerban, care a împins trupele lui Gheorghe Ghica în rîpile și apele Jijiei. Numeroși boieri au căzut prizonieri în mîinile învingătorului : Miron Băcioc, Buhuș slugerul, jitnicerul Gavriliță Costache și alții, pe care noul domn al Moldovei i-a iertat și „i-au pus iară la boierii și slobodzi, fără nici o pază", aceasta pentru a atrage boierimea moldoveană de partea sa.

Ghica Vodă, avînd oastea „spăimată", s-a retras spre Lăpușna „cu pedestrimea și cu pușci", anunțînd pe yali-agăsi de Bugeac de cele întîmplate [52]. Parte din trupele sale, dorobanții și seimenii, cîștigați de Constantin Vodă, au luat tunurile și s-au întors la Iași, unde s-au „închinat" noului domn. Acesta i-a primit cu bucurie că își întărește oastea cu „700 de oameni, cu foc și cu tunuri".

Rămas numai cu boierii credincioși, Ghica Vodă s-a retras spre Tighina, oprindu-se la Luțeni, unde a așteptat pe tătari.

La 2 noiembrie Constantin Șerban anunța cu mîndrie pe Rákóczi că a zdrobit armata lui Gheorghe Ghica și a cîștigat toată Moldova, ai căror locuitori i s-au supus. La auzul știrii, adepții lui Rákóczi calculau succesele pe care cele trei țări române unite le-ar fi obținut împotriva

www.dacoromanica.ro

turcilor. Rákóczi comunica la rîndul lui Veneției *„perfetta unione con il Valacco et Moldavo"*, cu care spera să obțină victoria contra otomanilor [53]. *Era momentul realizării alianței celor trei țări române care urmăreau același scop.*

*

Așezîndu-se în scaunul Moldovei, Constantin Vodă a trimis o solie la Țarigrad, „cercînd cu făgăduință să-și tocmească domniia" ; domnul nu a apucat să primească răspunsul deoarece curînd va fi alungat de oștile otomano-tătare. El a trimis o solie și la Moscova, ajunsă acolo la 26 noiembrie, după înfrîngerea domnului [54]. Ambele solii nu i-au fost de nici un folos.

Între timp, aga de Bugeac a venit cu „o samă de oști", iar Galga sultan a înaintat pe Prut pînă lîngă Țuțora, unde a pus la dispoziția lui Ahmed aga, yali-agasi de Bugeac toată oastea „sprintenă de război tătărască și pre toți boierii cu cîtă gloată avea". (Între timp, Gheorghe Ghica fusese înlocuit la domnie cu Ștefăniță Lupu [55], el trecînd în Muntenia, în locul „hainului" Mihnea al III-lea).

Informat că oștile tătare sînt aproape, Constantin Vodă „ș-au rădicat oastea den tîrg și s-au mutat la Galata de Sus", unde „au pus dărăbanii noștri (moldoveni — n.n.) și pe săimeni și cîți pedestrași au avut și el de au săpat un șanț pe deasupra pîrîului carele să desparte den pîrîul Bîrnovei și vine pre supt Galata de Sus și ocolea după șanț au descălecat toată pedestrimea, iară călărimea în deal și au stătut acolea cu tabăra toată" [56].

Șanțul avea menirea să protejeze pedestrimea de iureșul necruțător al călăreților tătari care au început atacul, înaintînd pînă la pîrîu ; înfricoșați, dorobanții „vărsa focul fără ispravă în hart [...] și pre nimeni nu răniia".

Spre seară, o seamă de seimeni care trecuseră de partea lui Constantin Șerban au ieșit din tabără, au trecut podul peste Bahlui și au început să tragă în tătari cu sinețele. Fără să se teamă de focul seimenilor, tătarii i-au pus pe fugă pe ei și două steaguri de cătane.

www.dacoromanica.ro

Lăsîndu-se noaptea, lupta a încetat ; dorobanţii şi seimenii „toată noaptea au dat cu sineţele", stricînd praful de puşcă în vînt.

A doua zi, 21 noiembrie, în sunete de tobe şi trîmbiţe, oştenii lui Constantin Şerban [57] au coborît de pe dealul unde se fortificaseră pînă la Galata de Jos. În faţa lor se găseau circa 3 000 de tătari [58], plus 300 de moldoveni, pe care el agasi „i-au tocmit [...] dencoace de Ciric, pe podiş asupra Tătăraşilor, aşteptînd pre Constantin Vodă forţele în ordine de bătaie.

Oastea lui Constantin Şerban avea cîteva tunuri „bune şi mari, de acele puşci ce făcuse Ştefan vodă Gheorghie la Liov" ; se spera că ele vor speria pe tătari, ceea ce nu s-a întîmplat.

Fără să ştie exact unde se aflau tătarii, oastea lui Constantin Şerban a început să treacă Bahluiul şi să suie „pre la marginea Tătăraşilor la deal". Anunţat de un tătar de venirea oastei lui Constantin Vodă, el agasi s-a repezit „ca un leu şi după dînsul toată oastea" la atac. „Au slobozit dărăbanii şi săimenii toţi focùl şi puşcile, de care durît (zgomot — *n.n.*) a sineţelor să oprisă tătarii cîtva, iară dacă văzură că nu cade nime den sineţele lor, au răbdat pînă-au început a să mai rări focul".

Cînd au văzut că tătarii nu sînt opriţi prin foc, dorobanţii „de la coadă" au început să fugă, ceea ce a provocat derută în rîndurile ostaşilor. Tătarii au profitat imediat de situaţia ivită şi „orbi au năvălit şi au intrat în pedestrime cu sabiile zmulte", începînd măcelul „ca lupii în oi".

Martor şi parţicipant la luptă, Miron Costin exclamă : „Să prăveşti moarte, să vedzi osînda şi aşea de sîrg vărsare de sînge de oameni ! Era trei iazuri de trupuri, cum sta trei rînduri de pedestrime, unul peste altul, de pe supt mal pînă la pîrîul Bahluiului". În acest măcel „s-au topit mulţi unguri (transilvăneni — n.n.) şi den călărime şi mulţi au dat şi de pe iaz în hăleşteu, mulţi ş-au pus capetele şi pen codri" [59].

Constantin Vodă a fugit pe „drumul cel mare" spre Scînteia „cu puţinei oameni", iar călăreţii „care încotro au putut" ; cei ce n-au izbutit să fugă au căzut robi la

www.dacoromanica.ro

tătari, printre ei aflîndu-se şi banul Gheorghe Băleanu, comandantul corpului muntean de oaste trimis în ajutorul lui Constantin Şerban, care va rămîne în robie doi ani.

Într-o variantă a *Letopiseţului Cantacuzinesc* se relatează că domnul a fost salvat de o slugă a sa, care s-a lăsat prins de tătari : „iar lui Constandin vodă i s-au înnoroit calul în Bahluiu şi, eşind pedestru, s-au prilejit o slugă a lui anume Stan pîrcălabul din Comişani şi îndată au descălecat dupre calul lui şi l-au dat domnu-său de au scăpat, iar pre el l-au luat tătarii" [60]. Fără calul devotatului său slujitor, Constantin Şerban ar fi fost luat rob de tătari şi foarte probabil că nu ar mai fi scăpat cu viaţă.

În mîinile tătarilor au căzut toate carele cu provizii şi muniţii ale lui Constantin Şerban, rămase la Galata de Sus ; tătarii au luat mulţi robi dintre tîrgoveţii şi sărăcimea Iaşilor, care au trebuit să plătească sume mari de bani pentru a se răscumpăra din robie.

Date suplimentare despre înfrîngerea trupelor lui Constantin Şerban ne oferă însemnările lui Ioan Nemeş : „la 21 noiembrie a bătut voevodul Ghica cu tătarii pe voevodul Constantin şi pe ungurii din Ardeal şi Ţara Ungurească, care s-au dus cu el ; acolo s-au pierdut 6-7 000 de unguri" [61]. Mikes, generalul lor, a fugit prin Oituz ; voievodul a fugit către Ţara Românească, prin pasul Buzău". El a ajuns la Braşov doar cu 50 de ostaşi [62].

Ştirile despre înfrîngere au ajuns curînd şi în Imperiul habsburgic şi în Italia, unde lupta unită a ţărilor române împotriva otomanilor era urmărită cu multă atenţie ; se vorbea despre înfrîngerea totală a oastei lui Constantin Şerban „rămînînd toţi [oştenii] sau morţi sau prizonieri, cu totala exterminare a ţării şi cu luarea în robie a unui număr infinit de ţărani săraci" [63].

La rîndul său, rezidentul imperial la Poartă comunica cu maliţie dezastrul cu care se terminase expediţia pe care Rákóczi o lăudase atît : „oastea sa (a lui Constantin Şerban — n.n.) a fost tăiată toată în bucăţi şi au fost făcuţi prizonieri toţi aceşti supuşi nevinovaţi". Domnii Moldovei şi Munteniei, scria rezidentul, „au ajuns deja

www.dacoromanica.ro

în abisul infernului" [64]. Căderea lor va atrage mai tîrziu și căderea lui Rákóczi.

Se mai cuvine remarcat faptul că *acțiunea celor trei principi s-a terminat fără succes pe toate cele trei fronturi și aproape în același timp* : Constantin Șerban a fost înfrînt la 21 noiembrie, iar Gheorghe Rákóczi a pierdut bătălia foarte sîngeroasă de la Poarta de Fier la 22 noiembrie, după care Mihnea al III-lea a părăsit și el lupta, deși obținuse o victorie la 23 noiembrie. Singurul care a continuat rezistența a fost principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi.

Cronicarul muntean judecă cu multă asprime modul cum a acționat principele Transilvaniei în toamna anului 1659 ; acesta „nu căuta să-și isprăvească treaba sa den Ardeal cu turcii, apoi să se apuce de domniile acestea, ci vrea să facă multe trebi deodată și pă urmă nici una n-au putut isprăvi. Că, răschirîndu-și oștile pen țările rumânești și Racoți rămîind cu oaste puțină, avînd războiu cu turcii la Ghiula (Gyula ; este vorba de Floreşti — *n.n.),* l-au biruit și l-au rănit la cap" [65].

Fără să neglijăm împrejurările externe nefavorabile, considerăm că *principalul vinovat al nereușitei a fost Rákóczi, care nu a trecut hotărît la acțiune o dată cu cei doi aliați ai săi.* Cînd Constantin Șerban a declanșat expediția din Moldova, principele a declarat : „și noi sîntem gata, așteptăm numai să vedem sfîrșitul treburilor din Moldova" [66]. După ce a aflat despre succesul inițial al acestei expediții, principele a găsit un nou pretext : „noi sîntem gata, așteptăm numai pe Mihnea vodă, ce va face la Giurgiu" [67]. „Curios fel de a face războiul, lăsînd pe aliați să se descurce singuri, pentru a făgădui o intervenție personală numai pentru momentul în care ei ar fi biruit", remarca pe bună dreptate Al. Ciorănescu [68].

Cît privește pe Mihnea al III-lea, istoriografia mai nouă a apreciat ca pozitivă intenția acestuia de a imita pe marele său model, primul unificator al țărilor române, și de a uni eforturile celor trei țări surori în vederea luptei comune împotriva turcilor. Dar *istoria judecă asemenea întreprinderi nu după intenții ci după rezultatele lor,* care au fost dureroase pentru țările române.

www.dacoromanica.ro

După înfrîngerea oștilor lui Constantin Șerban și Mihnea al III-lea a urmat o mare expediție de pradă otomano-tătara ca pedeapsă pentru ridicarea la luptă a celor doi domni; acțiunea de pradă este descrisă cu lux de amănunte și cu satisfacția învingătorilor de Evlia Celebi, care înșiră toate localitățile pe care le-au jefuit și incendiat forțele de învazie, ce au luat zeci de mii de robi [69].

Întrucît cei doi voievozi fugari puteau fi urmăriți de tatari, principele Acațiu Barcsai — înlocuitorul lui Rákóczi — după înfrîngerea acestuia a dat ordin ca trecătorile de la Turnu Roșu și Bran să fie pazite pentru a nu permite intrarea urmăritorilor; totodată, a poruncit ca cei doi domni fugiți în Transilvania să fie prinși [70].

*

După eșuarea încercării sale de a deveni domn al Moldovei, Constantin Șerban s-a refugiat din nou în Transilvania. La 10 februarie 1660 el se găsea pe domeniul său de la Aleșd, de unde scria lui Gheorghe Rákóczi — „principe al nostru părinte binevoitor" — că va veni la Cluj să-l vadă [71].

Între timp — fără să-și piardă speranțele că va ajunge din nou domn, de data aceasta în Țara Românească — Constantin Vodă strîngea din nou oaste. La 15 martie se găsea la Ocna Sibiului, unde împrumuta lui Gheorghe Rákóczi — mereu strîmtorat de lipsa banilor — suma de 5 000 de galbeni, pentru care principele îi dădea ca zălog orașul Diosîg cu satul Ianca [72].

La începutul lui aprilie 1660 Constantin Șerban și Mihnea al III-lea se aflau împreună la Satu Mare, unde Mihnea își va găsi sfîrșitul la 5 aprilie. După opinia cronicarului Georg Kraus, în lunea paștelor, „Constantin îl avea la masă pe Mihnea; acesta era voios și sănătos. De la ospăț se întoarse acasă la mireasa lui cercheză-tătară, crăpă în aceeași noapte și dimineața fu găsit mort. Cum i s-a întîmplat nu se poate întreba. Omul de rînd trebuia să socotească că-l lovise damblaua, pe jumătate sau în întregime. Oricum i s-a întîmplat, este destul că a murit fulgerător. Las pe alții să judece" [73]. Din relatarea lui Kraus, destul de ambiguă, ar rezulta că Constantin

www.dacoromanica.ro

Șerban ar fi pus la cale uciderea fostului său rival, devenit apoi aliat.

O parere oarecum asemănătoare are și un alt cronicar contemporan, I. Szalárdi, care susține că Șerban „a dat un prînz domnesc în Sătmar și atîta l-a ospătat pe Mihnea vodă că a sucombat“ [74]; aici nu este vorba de otravă, ci de decesul petrecut după un prînz mult prea bogat, ceea ce se întîmpla în acea vreme.

Sînt însă mai multe izvoare care atribuie vina uciderii lui Gheorghe Rákóczi. Miron Costin — de pildă — înregistrase zvonul: „așea spun că l-au otrăvit Racoții“ [75]. După mărturia lui Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, Mihnea al III-lea „a murit la un banchet în Transilvania și Rákóczi a luat imediat în stăpînire tezaurul său; Constantin al Moldovei a fost și el muribund, deoarece a fost la același prînz, avînd indicii evidente, și unul și altul, de otrăvire (venin)“ [76]. Din această relatare rezultă deci că atît Constantin Șerban, cît și Mihnea al III-lea au fost otrăviți la același prînz, ceea ce exclude posibilitatea ca primul să fi pus la cale asasinatul căruia era gata să-i cadă el însuși victimă. Faptul că Rákóczi și-a însușit imediat comorile fostului domn al Munteniei dovedește că nu putea fi străin de banchetul fatal.

Tot despre o otrăvire cu venin a lui Mihnea al III-lea de către Gheorghe Rákóczi informează și nuntiul apostolic din Viena într-o scrisoare din 24 aprilie 1660, unde citim că fostul domn a încetat din viață „la puține ceasuri după ce a dejunat cu Rákóczi; și întrucît acesta a pus stăpînire pe 100 000 de florini pe care i-a găsit după moartea (lui Mihnea al III-lea) se crede că transilvăneanul s-a slujit de otravă pentru a pune mîna pe acești bani necesari pentru nevoile sale actuale“. Domnul ar fi fost deci otrăvit de principe care avea mare nevoie de banii acestuia pe care și i-a însușit [77].

Astfel stînd lucrurile, *este greu de spus cu certitudine cine este vinovat de moartea lui Mihnea al III-lea,* dacă aceasta va fi fost într-adevăr otrăvit și nu va fi murit de apoplexie, așa cum este de asemenea posibil.

Fără să căutăm să-i luăm apărarea lui Constantin Șerban, considerăm că N. Iorga, cu adînca sa înțelegere

www.dacoromanica.ro

a istoriei și a oamenilor, are perfectă dreptate cînd spune : „nimic din caracterul lui Constantin, cu mult superior asociatului său de nevoie, nu îndreptățește bănuiala, ce s-a răspîndit, că el ar fi dat otravă cuiva care, în starea în care se afla, nu putea să reprezinte nici o primejdie“ [78], ceea ce ni se pare perfect logic.

„Îndată după această moarte atît de neașteptată și care simplifica atît de multe lucruri, Rákóczi luă întreaga avere a lui Mihnea [...] ; moștenirea, evaluată la 100 000 de galbeni era destul de mare ca să îndreptățească omorul“, conchide Al. Ciorănescu, exegetul domnului dispărut în condiții atît de misterioase [79].

Expediția din Țara Românească (aprilie-mai 1660)

După moartea lui Mihnea al III-lea, Constantin Șerban s-a considerat eliberat de acordul prin care renunțase în favoarea acestuia la tronul Țării Românești. În consecință, avînd la dispoziție 1 200 de oșteni, el s-a deplasat spre Sibiu, unde se afla Gheorghe Rákóczi al II-lea. După o înțelegere cu principele, care i-a pus la dispoziție încă 500 de oșteni din trupele sale, Constantin Șerban s-a îndreptat din nou spre Țara Românească, unde domnea — într-o țară pustiită de oștile otomano-tătare și nemulțumită — bătrînul Gheorghe Ghica, favoritul marelui vizir Mohamed Köprülü și fost domn al Moldovei. „Nu se poate înțelege, cu primejdia de totală distrugere în care se afla Rákóczi însuși, ce l-a putut îndemna pe neastîmpăratul domn la o asemenea lovitură“, spunea N. Iorga [80]. Este posibil însă chiar ca principele — ocupat cu asediul Sibiului, unde se găsea închis Acațiu Barcsai — să fi dorit această diversiune, avînd probabil și promisiunea lui Constantin Șerban că-i va aduce bani din comorile sale rămase în țară.

După informațiile cunoscute lui G. Kraus, Constantin Șerban a trimis vorbă boierilor că nu-i va cruța dacă nu se vor lepăda de Ghica și nu vor trece de partea sa. După ce a primit asigurări din partea boierilor, fără știrea domnului, „Constantin și-a continuat . și mai liniștit dru-

www.dacoromanica.ro

mul“ [81]. La 24 aprilie (stil vechi) oastea sa trecea munții pe la Turnu Roșu.

„Iar cînd au fost în april 26 din (zile — *n.n.*) 7168 (= 1660), venit-au la Ghica vodă veste cum vine Constandin vodă cu ungurii (transilvăneni — *n.n.)* pre la Căineni aicea în țară. Și numaidecît s-au sculat cu toți boiarii țării și cu toate jupînesele lor și cu toți coconii lor de s-a dus la Giurgiu. Iar Costandin vodă au intrat în București, mai 1 dni“. [82]

Vestea venirii domnului a stîrnit multă bucurie în rîndurile slujitorilor : „și s-au adunat toți dorobanții și siimenii lîngă dînsul și veniră și din roșii și din toate cetele de să închinară lui“. Cronicarul notează mai departe : „Și să apucară iar de hoțiile lor cele obicinuite, stricînd și jefuind bucatele boiarilor și tot ce găsiră ; și făcură și alte nebunii multe“. [83] După plecarea lui Ghica, boierii l-au invitat pe Constantin Șerban să ocupe scaunul domnesc rămas liber.

În fruntea armatei sale Costandin vodă a atacat prin surprindere cetatea Giurgiu „pre în revărsatul zorilor. Și carii cum putură scăpară, unii în cetate, alții în șăici, alții în prund ; mulți s-au și înecat ; pre mulți i-au și prins afară. Și ce aflară luară tot“, după care „s-au învîrtejit înapoi la București“. [84]

După opinia autorului *Istoriilor domnilor Țării Românești* — care pune greșit expediția ca fiind îndreptată împotriva lui Mihnea al III-lea — „Costandin vodă s-au tras de au venit în țară pentru că au avut avuție înnecată în burie (butoaie — *n.n.*) în heleșteul de la Dobreni și, neluînd-o cînd s-au dus întîi, acum au venit dă o au luat. Ci aceasta iaste vorbă de la oameni, iar adevărul nu să știe“. [85]

Este greu de crezut că Șerban Vodă va mai fi găsit ceva din comorile îngropate, oricît de mari vor fi fost acestea, deoarece — după unele știri — Mihnea al III-lea i-o luase înainte ; la 5 septembrie 1659 se aflase la Pojon că acesta găsise comorile îngropate în locuri subterane de predecesorul său și că ele sînt de o valoare deosebită. Capturarea acestor mari comori îi permisese lui Mihnea al III-lea, „pieno di superbia e di fasto“, să ofere sultanului un milion și jumătate de taleri dacă îl învestește ca

www.dacoromanica.ro

principe al Transilvaniei.[86] Zvonurile despre comorile lui Constantin Șerban sînt deci contradictorii ; oricum, rapiditatea cu care acesta s-a îndreptat spre Giurgiu (în apropierea căruia se găsește satul Dobreni) pare a acredita ideea că expediția fostului domn viza nu atît ocuparea tronului — pe care nu-l putea menține în condițiile date, fără sprijinul lui Rákóczi — cît recuperarea averilor sale, atît de necesare într-o pribegie în care nu vroia să renunțe la ambițiile sale de a reocupa unul din tronurile țărilor române.

Starea de nesiguranță creată de venirea oștilor lui Constantin Șerban ne este relevată și de un document emis de Grigore Ghica la (1663—1664), din care rezultă că „pre vremea cînd au pogorît Constantin vodă [. . .] de au venit aici în țară asupra domniei părintelui domniei mele", locuitorii s-au retras „la baltă [. . .] la băjenii". Cu acest prilej a încercat să-și salveze unele bunuri și banul Mano — unul din adversarii fostului domn — „iar oamenii lui Constantin vodă le-au întîlnit și le-au luat cu totul"[87].

După cum arată și cronicarul, în armata lui Gheorghe Ghica s-au produs cu acel prilej unele defecțiuni, pe care domnul le-a sancționat cu asprime după întoarcerea sa în scaun. Astfel, la 10 iunie 1660, Gheorghe Ghică confiscă satul Cotroceni al lui Ghioca căpitanul, pe motiv că „pre vremea ce au arădicat Constantin vodă sabia asupra împărății și au trecut preste munte hoțește, iar Ghioca căpitan el n-au vrut să se ție de domnia mea și unde au fost steagul împărății, ca toți boiarii țărăi, ce s-au sculat și el ca un ficlean înpărății și domnii mele, de au arădicat sabia asupra împărății și domnii mele".[88] Solidar cu interesele Porții, domnul considera deci că Șerban Vodă se ridicase în primul rînd împotriva acesteia și apoi împotriva sa.

Aflați la Giurgiu, Gheorghe Ghica și boierii săi „trimiseră cărți la împărăție și la vizirul, cu lacrămi și cu plecăciune, să nu trimiță oștile pre robie (cum făcuseră în 1658 — *n.n.*) ci numai să gonească dușmanii afară din țară"[89]. Trupele otomane — conduse de Geani Aslan pașa și de Kenan pașa — și cele tătărăști s-au deplasat cu

www.dacoromanica.ro

repeziciune la Giurgiu, pregătindu-se să atace Bucureștii, unde se găsea Constantin Șerban.

Aflînd de intențiile trupelor otomano-tătare, mult mai numeroase (circa 4 000 de oameni), la 21 mai Constantin Șerban „au fugit cu mulți din munteni și la mai 25 dni au trecut muntele și au pribegit în Țara Cărăcească" [90]. Între timp, la 23 mai, Gheorghe Rákóczi a fost învins și ranit în bătălia de la Florești, iar peste cîteva zile a murit la Oradea.

Miron Costin relatează că, înainte de a trece munții, fiind urmărit de tătari, Constantin Șerban — care avea „oaste foarte bună", formată din „leși și nemți și unguri și sîrbi lefecii" — și-a organizat o tabără în munți, într-un loc întărit de la natură, pe care tătarii nu-l puteau cuceri prea ușor. Tătarii care-l urmăreau au dat de o strajă, pe care au pus-o pe fugă. Cei din tabără, înspăimîntați, nu s-au mai gîndit „să să apuce de război", ci „care încotro au putut au plecat fuga și au lăsat toată tabăra pustie". În această situație, Constantin Șerban și-a strîns lefegii rămași și a traversat și el munții [91].

În acest mod s-a terminat și cea de a doua încercare a lui Constantin Șerban de a ocupa tronul uneia din țările române. Eșecul nu l-a descurajat însă pe ambițiosul voievod, care va mai face o tentativă asemănătoare și în anul următor.

Drumul său prin Transilvania a fost presărat cu primejdii, deoarece principele Acațiu Barcsai — supus otomanilor — aflînd că fugarul este urmărit de trupele adverse aflate în Muntenia și că tătarii aflați în Moldova îl pîndesc ca să-l prindă, a dat ordin „să se facă peste tot o pază sîrguincioasă". Cînd voievodul cu cei 3 000 de oameni ai săi au ajuns lîngă Brașov, oastea de acolo l-a atacat, dar fără prea mare succes. Trecînd apoi pe lîngă cetatea Rîșnov, cei din cetate au deschis un foc puternic împotriva oastei lui Constantin Șerban ; același lucru s-a întîmplat și la Hărman, după care oastea a trecut rîul Olt și a intrat în scaunele secuiești, unde voievodul a fost bine primit. Locotenentul Gaspar Barcsai, împreună cu 500 de otomani și cu parte din oastea de țară, a încercat să-i ațină calea lîngă Tg. Mureș, dar secuii l-au ajutat să fugă prin munți în Maramureș și de acolo la cazaci [9-].

www.dacoromanica.ro

Este important de reținut faptul că *otomanii au încercat cu orice preț să-l prindă pe voievod*; vizirul de Buda a avertizat pe judele Bistriței că, dacă fugarul va scăpa prin ținutul său, el va fi tras în țeapă, iar orașul nimicit pînă la temelie. Se înțelege că, dacă ar fi fost prins, otomanii l-ar fi ucis pe „hainul" care le provocase atît de multe dificultăți. În același timp, sultanul a cerut dietei Transilvaniei ca principele Munteniei să fie proscris, căci altfel toată mînia sa va cădea asupra țării.

Pentru a doua oară domn al Moldovei (ianuarie-februarie 1661)

După tentativa nereușită din Țara Românească și moartea aliatului său Gheorghe Rákóczi al II-lea, lipsit de alt sprijin și neputînd să mai rămînă în Transilvania, Constantin Șerban s-a îndreptat spre cazaci, cu care întreținuse relații bune în timpul domniei sale; în plus, el se asigurase încă din 1660 de protecția regelui Poloniei, care-i acordase un „universal protectorial", la intervenția marelui cancelar Nicolae Prazmowski, prietenul fostului domn [93].

La 16 iulie 1660 Constantin Șerban — care se intitula acum „domn al Țării Românești și al Moldovei" — se afla la Korsun, unde a luat parte la sfatul cătăcesc. Voievodul a scris cu acest prilej țarului de la Moscova, rugîndu-l să ia sub ocrotirea sa Moldova și Țara Românească, amenințate cu „desrădăcinarea credinței pravoslavnice"[94]; scrisoarea a rămas fără nici un rezultat, ca toate cele precedente. Rusia nu dorea să ajute țările române deoarece întreținea relații bune cu Imperiul otoman.

În vara aceluiași an, Ștefăniță Lupu, tînărul domn al Moldovei, a comis greșeala de a organiza o expediție împotriva Rașkovului, pe teritoriul cătăcesc, pentru a-și recupera sora, pe frumoasa domniță Ruxandra, văduva lui Timuș Hmelnițki, care refuza să se întoarcă în țară. Este posibil ca, în același timp, forțele sale să fi încercat să-l prindă și pe Constantin Șerban, considerat concurent primejdios la tron, aflat la cazaci. Expediția nu a reușit să-și atingă scopul; în schimb, i-a determinat pe cazaci să-l

www.dacoromanica.ro

sprijine cu oaste pe Constantin Șerban ca să cîștige tronul Moldovei.

Înainte de a primi răspunsul țarului, Constantin Șerban a început pregătirile pentru a ocupa a patra oară un tron domnesc. În august 1660 el se afla la Mohilău, pe Nistru, cu cîteva mii de oșteni ; dieta de la Halici solicită regelui polon să-l îndepărteze de la graniță, să nu turbure pacea cu Imperiul otoman [95].

La 9 decembrie 1660 solii cazaci trimiși la Viena relatau că „prietenul" lor Constantin Șerban a fost izgonit pe nedrept din țară și că „a recurs la protecția armatei noastre". Ei considerau că „este un lucru drept să fie restituit în demnitatea avută, deoarece domnul Ștefan [Lupu] a oferit pricina, arzînd multe pămînturi și sate" ale Ruxandrei [96].

Expediția proiectată de cazaci avea deci două obiective : să se răzbune pe tînărul domn care le arsese satele și să-l ajute pe Constantin Șerban să-i ocupe tronul. Expediția căzăcească a fost provocată deci de greșeala lui Ștefăniță Vodă, iar Constantin Șerban a știut să profite de această greșeală, punîndu-se în fruntea cazacilor nemulțumiți.

Pe la mijlocul lunii ianuarie 1661 [97], însoțit de un contingent de 4 000 de cazaci [98], Constantin Șerban a trecut Nistrul pe la Soroca, „ispitind în divuri (după noroc — *n.n.*), în chipuri, să încapă la domnie", după cum spune Miron Costin, a cărui cronică cuprinde numeroase amănunte despre această nouă acțiune militară. Auzind de venirea cazacilor, tînărul Ștefăniță și-a aranjat tabăra la Coiceni, dincolo de Prut. Din cauza foametei el dispunea de resurse slabe și de o oaste „prea puțină", care nu putea face față forțelor conduse de rivalul său.

La comanda celor aproape 2 000 de călărași de țară și mazili sprinteni, domnul a numit serdari (comandanți — *n.n.*) pe Grigore Hăbășescu mare paharnic, pe Gheorghe Catargi pîrcălabul de Orhei și pe tînărul serdar Mihalcea Hîncu, toți trei slabi comandanți, „fără crieri", după opinia lui Miron Costin. Lovită prin surprindere, într-o noapte, de cazaci, oastea a fost risipită „cu mare ocară" ; rămasă pe jumătate după această nefericită împrejurare,

www.dacoromanica.ro

oastea lui Ștefăniță „au stătut de straje pînă au sosit și Constantin Vodă cu tabăra".

Aflînd că Ștefăniță Lupu se găsește la Coiceni cu restul oastei sale, Constantin Șerban a încercat să-l prindă înaintînd în jos pe Prut. Anunțat de căpitanul Voicehovski, tînărul domn s-a retras spre Iași, stabilindu-și tabăra la Tomești pe Bahlui, unde aștepta pe rivalul sau. După ce oastea lui Constantin Șerban a trecut Prutul, Ștefăniță s-a retras din nou spre Bugeac, lăsînd cazacilor calea liberă către Iași, spre care aceștia s-au și îndreptat.

Între timp, fiind vestit Șah Bulat, el agasi din Bugeac, acesta a venit cu oștile sale și s-a unit cu mica oaste a lui Ștefăniță la codrul Chigheciului ; împreună, cei doi dispuneau de 3 000 de oameni, cu care „au purces direpț asupra lui Constantin vodă la Iași" [99].

În acest timp — fapt pe care îl omite Miron Costin — *Constantin Șerban ocupase pentru a doua oară tronul Moldovei,* avînd în jurul său „cîțiva boieri suseni", adică din țara de sus. La 30 ianuarie se știa în Transilvania că Moldova avea un nou domn.

Comparația dintre membrii sfatului domnesc al lui Ștefăniță Vodă de dinainte și de după expediția lui Constantin Șerban ne arată că domnul a păstrat aceiași dregători, ceea ce dovedește că aceștia i-au rămas credincioși. Doar Dumitrașco Epure pîrcălabul de Soroca și-a pierdut dregătoria, foarte probabil ca pedeapsă pentru faptul că nu luase măsurile cuvenite de a anunța la timp incursiunea[100].

Dintre puținii susținători ai lui Constantin Șerban este cunoscut Vasile Gialalăul cămăraș de ocnă, care-i dăduse o sumă de bani „din venitul țării". El a fost pedepsit de către Ștefăniță Lupu cu tăierea capului și cu confiscarea averii, fiind considerat „hiclean". În documentul emis de Eustratie Dabija la 20 aprilie 1665 — în care se povestesc evenimentele — Constantin Șerban este acuzat că a ocupat tronul „în sila lui, fără știrea împărăției" [101].

În calitatea sa de domn al Moldovei, Constantin Șerban a avut timpul să emită și unele documente, ca

www.dacoromanica.ro

cel din 26 ianuarie, prin care scutește de camănă și bezmăn o pivniță și o dugheană a mănăstirii Aron Vodă din Iași, al cărui egumen îi fusese probabil favorabil[102].

La 16 26 februarie 1660 se știa în Transilvania că trupele tătare și contingentele lui Ștefăniță Vodă înaintau spre Iași [103], amenințînd să învăluiască oștile lui Constantin Șerban. „El agasi îndată au ales o samă de tătari sprinteni și i-au trimis să lovască Iașii fără veste. Și așea degrabă au lovit, cît au luat orașul în lung, de au apucat mulți oameni în robie den tîrg.

Constantin Vodă, vădzînd că-i vin tătarii asupră, au ieșit cu tabăra și au stătut cu oastea de laturea tîrgului, pre pîrîul Cacainii, mai gios de podul lui Ștefan vodă".

Atacați de tătari, comandanții cazacilor „au ieșit la el agasi la voroavă"; acesta a cerut să-i fie predat Constantin Vodă, iar cazacii să plece liberi. „Pre un (fir de) păr au stătut atuncea viața lui Constantin vodă", observă Miron Costin, aceasta deoarece comandantul cazacilor, Stamatenco, era gata să se înțeleagă cu tătarii și să-l sacrifice pe domnul abia instalat pe tronul Moldovei. Constantin Vodă le-a promis cazacilor „ de tot omul" cîte 20 lei și a dat pe loc „o samă de bani" sotnicilor. În fața acestor promisiuni cazacii și-au adus aminte de cinstea lor, începînd să strige: „să nu piară cinstea noastră", asigurînd pe domn că nu-l vor trăda.

A doua zi pe la amiază a început retragerea oștirii lui Constantin Șerban; au avut loc unele lupte sporadice „la suitul malului pre de laturea Tătarașilor" și „pre deal spre Aron Vodă", unde oastea Moldovei a înfrînt pedestrimea căzăcească și a ajuns pînă la carele acesteia.

A doua domnie a lui Constantin Șerban în Moldova se terminase înainte de 17 februarie 1661, cînd Ștefăniță Lupu dădea un hrisov de stăpînire unui boier al său[104] a doua zi, la 18 februarie, tînărul domn confisca averile lui Vasile Gialalăul, care-și pierduse capul pentru hiclenie, așa cum am arătat mai sus.

Scăpat și de această dată „de supt cumpăna mare a vieții", Constantin Șerban „n-au mai cercat zarve de atuncea, ce s-au aședzat în crăiia leșască" [105]. Înainte de aceasta însă, el a avut „mare nevoie" din partea cazacilor pentru banii promiși acestora în Moldova [106].

www.dacoromanica.ro

„Bietul pribeag apucă drumul spre hotarul leşesc, petrecut de duşmani care erau bucuroşi să-l vadă plecînd şi el se pierdu în Polonia, de unde numai odată mai veni sub steaguri să ceară »moştenirea« sa ori domnia străină", spune N. Iorga [107].

NOTE

[1] *Quellen*, VI, p. 245-246 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 277. După informaţiile aflate de Paul de Alep — care se adăpostea în această vreme în mănăstirea întărită Cîmpulung-Muscel — Gheorghe Rákóczi a fost foarte supărat pe domn pentru că fugise din ţară fără să lupte, atribuind domnului fugar vina pentru tot ceea ce va păţi în viitor Transilvania *(Călători străini*, VI, p. 253). Informaţia corespunde cu opinia exprimată de principe, care recunoaşte el însuşi că domnul se retrăsese peste munţi împotriva voinţei sale (Hurmuzaki, V/1, p. 47).

[2] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 262.

[3] *Călători străini*, VI, p. 257.

[4] MHHD, XXIII, p. 612-613 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 118-119.

[5] La 28 aprilie, cînd se zvonise că Şerban Vodă s-ar fi întors în Ţara Românească, Gheorghe Rákóczi cerea să se ia măsuri speciale de pază „aşa încît nimeni să nu mai fie lăsat să treacă în Muntenia pe hotarul vre unui sat, căci pe primarul acelui sat îl vom trage în ţeapă" (BCI, XIII, 1934, p. 160). Măsura era luată, desigur, pentru a nu provoca forţele otomano-tătare care devastau Ţara Românească.

[6] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 119. La p. 86-87 autorul susţine la începutul lunii mai Constantin Şerban ar fi făcut o incursiune pînă la Dobreni, unde îşi avea îngropată o comoară ; întrucît Mihnea al III-lea — retras la Giurgiu — venea cu oaste otomană fostul domn a trecut în grabă munţii, „încheind fără folos şi fără vărsare de sînge o ciudată incursiune". Vezi şi Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 120-121, unde expediţia nu este datată, putînd fi vorba de acţiunea din 1660.

[7] Despre trecerea lui C. Şerban prin Cluj vezi A. Bitay, *O ştire privitoare la pribegia lui Constantin vodă Basarab Cîrnul* (RI, 1929, p. 265).

[8] La 13 iunie Gheorghe Rákóczi considera că războiul cu Imperiul otoman era inevitabil : „chiar dacă ţara ar alege alt principe, n-am avea pace fără o mare sumă de bani şi fără a preda pe cei doi voievozi, Constantin şi Ştefan" (S. Szilagyi, *II Rákóczy György levelei Rhédei Ferenczhez* [Scrisorile lui G.R.II către Francisc Rhedei], în „Történelmi Tár", 1892, p. 97).

În acelaşi timp, vizirul Mohamed paşa de Buda scria „sfaturilor" (dietei) ardelene că sultanul era furios pe Rákóczi care adăpostea pe cei doi voievozi fugari : „dacă vreţi să vă ierte păcatele, trimiteţi la Poartă, legaţi împreună, pe Rákóczi şi pe

www.dacoromanica.ro

cei doi voievozi români ; dacă n-o faceţi, turcii vor veni contra voastră cu toată puterea lor ca să vă pedepsească" (G. Bethlen Imre, *Második Rákoczy György idije*, Aiud, 1829, p. 173-175).

Cînd adversarii săi i-au imputat faptul că adăposteşte pe cei doi domni români mazili, la 12 ianuarie 1659, Rákóczi a replicat că exista o hotărîre mai veche a ţării şi a dietei să-i primească pe domnii din Muntenia „cînd sînt nevoiţi să vină în Ardeal şi să nu-i dea la cererea Porţii" ; în plus, exista o „confederaţie" între principe şi domnul Constantin Şerban, prin care Rákóczi se obliga să-l ajute chiar şi împotriva Porţii (*Hurmuzaki*, V/1, p. 62). În concluzie, „creştinătatea" poruncise principelui să adăpostească pe cei doi voievozi mazili, iar el nu-şi putea călca cuvîntul.

[9] *Hurmuzaki*, V/1, p. 50. Autorul *Istoriilor domnilor Ţării Româneşti*, p. 121, a înregistrat ştirea că Mihnea al III-lea şi Gheorghe Ghica l-au pîrît la Poartă pe Gheorghe Rákóczi că îi ajută pe cei doi domni fugiţi în Transilvania, din care cauză „nu pot să se odihnească de Constantin vodă şi de Ştefan vodă", care „vin de calcă şi strică ţara împăratului". *Acesta ar fi fost motivul principal al expediţiei otomane în Transilvania din vara anului 1658.*

În vara anului 1658 se şi stabilise însă o „strînsă amiciţie" *(stretta amicitia)* între Gheorghe Rákóczi al II-lea şi Mihnea al III-lea (BCI, 1934, p. 135 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 120-121). Domnul Munteniei a întîrziat cu două luni expediţia marelui vizir în Transilvania (*ibidem*, p. 131).

[10] Despre această expediţie vezi : *Călători străini*, VI, p. 463-466 ; *Cronici turceşti*, II, p. 175 şi urm., 297 şi urm. ; *Quellen*, VI, p. 109-110, 134 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 130 şi urm.

[11] Despre atitudinea binevoitoare faţă de locuitorii Transilvaniei a lui Mihnea al III-lea vezi BCI, 1934, p. 166 şi Hurmuzaki, XV/2, p. 1285.

[12] Miron Costin, *Opere*, p. 185.

[13] J. Szalardi, *Siralmas krónika*, p. 467. Vezi şi Liviu Borcea, *Satele din Bihor ale lui Gavrilaş Movilă şi Constantin Movilă. (Schiţă monografică a domeniului cetăţii Şinteu)* („Crisia", VII, 1977, p. 108).

[14] Al. Szilágyi, *Transylvania et bellum boreo-orientale*, II, Budapesta, 1891, p. 499-500. Cf. Ştefan Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 71 şi Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 108-109.

[15] A. Veress, *Documente*, X, p. 328.

Aflat în lipsă de bani, la 8 august 1666, fostul domn a restituit cetatea Şinteu şi curia de la Aleşd văduvei lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, de la care a primit suma de 10 000 de taleri (A. Veress, *op. cit.*, XI, p. 64-65). Cu toate acestea, la 11 april 1674, cînd era pribeag în Polonia, Constantin Şerban scria principelui Mihai Apaffy că îşi cumpărase moşia şi că nu avea „nici

www.dacoromanica.ro

un folos de atîta timp şi altul, care nu are nici un drept la ea, se îngraşă din veniturile ei şi eu mă uit din depărtare". Ţinînd seama de faptul că se considera încă stăpînul moşiei, el o cere înapoi *Török magyar — Kori állam-okmánytár*, VII, Budapesta, 1871, p. 219). Vezi şi Ştefan Meteş, *Moşiile domnilor* ..., p. 73-74; N. Iorga, *op. cit.*, p. 259-260.

[16] La 17 august 1658 se ştia la Viena că Gheorghe Rákóczi, „sub diverse pretexte, l-a deposedat în parte de tezaurul pe care-l adusese" *(sotto varii pretesti [...] lo va a parte spogliando del thesoro c'haveva seco apportato)* (BCI, XIII, 1934, p. 136).

Acelaşi tratament era aplicat şi lui Gheorghe Ştefan, care se plîngea, la 4 noiembrie 1658, că „aşa am sărăcit, că abia trăim; d-voastră ştiţi firea măriei sale principelui, lîngă care ne-am prăpădit aproape tot, încît nu ştim cu ce vom trăi, căci aproape din toate ne-am sleit" (Ştefan Meteş, *Domni din Principatele Române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, Cluj, 1934, p. 28).

[17] *Török — magyarkori állam — okmanytar*, III, p. 451; cf. Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 112-113; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 161.

[18] *Hurmuzaki*, IX/1, p. 106.

[19] *Ibidem*, V/1, p. 56.

[20] *Ibidem*, IX/1, p. 125-126.

Este interesant să amintim aci că la 1660, pe cînd era pribeag, Gheorghe Ştefan promitea, printre altele, împăratului de la Viena că va fi prieten şi tovarăş credincios cu domnul Valahiei (probabil Constantin Şerban, tovarăşul său din pribegie) *(„tractare cum domino principe Vallachiae Transalpinae, dummodo erit meus amicus et fidelis socius, ut ille quoque eadem in sua provincia faciat et exequatur")* (N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 254-255).

[21] BCI, 1934, p. 141.

[22] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 88.

[23] *Ibidem*, p. 171.

[24] După cum arată G. Kraus, Gheorghe Ştefan se pregătise să intre cu oaste în Moldova, fără să ştie nimic despre înţelegerea dintre G. Rákóczi şi Constantin Şerban; la 3 octombrie el solicita încă sprijinul principelui pentru a ocupa tronul Moldovei, considerînd că „acum e vremea ca să putem şi noi să ne întoarcem" (MHHD, XXIII, p. 655-656). Cînd a aflat de înţelegere, „se întoarse foarte mihnit înapoi", şi-a licenţiat cei circa 4 000 de oşteni pe care-i angajase şi s-a retras la Şinteu *(Cronica Transilvaniei*, p. 306), de unde a plecat apoi la Munkacs.

[25] După unele informaţii italiene, obţinute de la un trimis al lui Rákóczi, în schimbul renunţării la tronul Moldovei, Gheorghe Ştefan primise de la Constantin Şerban unele castele în Transilvania (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 149). Conform opiniei cro-

www.dacoromanica.ro

nicarului Ioan Szalardi — care l-a cunoscut pe Gheorghe Ştefan — acesta ar fi fost convins de Rákóczi, prin intermediul lui Mihail Mik s, să cedeze domnia Moldovei lui Constantin, iar el să ţină moşiile din Moldova şi să trăiască ca fraţii ; Gheorghe Ştefan urma să-şi reocupe tronul după moartea lui Constantin Şerban, plan din care nu s-a ales însă nimic (*Siralmas magyar kronikaja*, Pesta, 1853, p. 464-465).

[26] La 26 april 1659, într-un raport veneţian, forţele militare de care dispunea fostul domn erau evaluate la 2 000 de ostaşi (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 125).

Referindu-se la modul cum îşi recruta mercenarii fostul domn al Munteniei, cronicarul Szálardi afirma că „i se făcu un asemenea bine, încît i se dădu voie să-şi adune oaste în stăpînirile înălţimii sale împăratului roman (german), care, pentru că nu-i era milă de bani, plătea cu mînă largă oştile care curgeau spre el din toate părţile. Erau primiţi pe banii săi (ai lui Constantin Şerban — n.a.), dar depuneau jurămînt deopotrivă pentru credinţă şi slujbă şi faţă de principe (= Rákóczi). Aceştia (mercenarii) tot mai mult făceau jafuri mari, hoţii, omucideri" (Liviu Borcea, *Unitatea de acţiune antiotomană a ţărilor române în anii 1658-1660 oglindită în cronica transilvăneanului Ioan Szalardi*, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural naţional. Valorificare-cercetare*, I, Rm. Vîlcea, 1980, p. 365).

[27] Ştefan Meteş, *Contribuţii nouă despre voievozii români în Ardeal*, Cluj, 1922, p. 15 ; idem, *Moşiile domnilor ...*, p. 73.

[28] MCRT, XII, p. 358-360 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 189.

[29] Miron Costin, *Opere*, *p. 185*, afirmă că „la anul 7166 (= 1658)", fără să precizeze luna şi ziua, Constantin Şerban fusese „orînduit" de Gheorghe Rákóczi „iară în Ţara Muntenească", avînd pregătiţi pentru această acţiune „ca 4 000 de oameni lefecii". Gheorghe Ştefan era „mai slab", dispunînd doar de 500 de oameni. După aceea Rákóczi „şi-au schimbat sfatul într-alt chip".

[30] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 166.

[31] BCI, 1934, p. 143, 167 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 166-167.

[32] Solia lui Mihnea al III-lea, trimisă la G. Rákóczi spre a-i povesti isprăvile domnului — care tocmai ucisese pe toţi turcii din ţară —, a întîlnit din întîmplare pe un cleric întors dintr-o solie la cazaci, unde îl trimisese Constantin Şerban, de la care a aflat că fostul voievod nu renunţase la planurile sale de a reciştiga tronul Munteniei, în care scop căuta alianţe şi sprijin (Al. Ciorănescu, *op. cit.* p. 182). Despre intenţia lui Constantin Şerban de a trece munţii în Ţara Românească vezi scrisoarea lui Stefan Tököly, din 19 iunie 1659, la N. Iorga, *Recherches dans les Archives royales de la Haye*, Bucureşti 1936, p. 8-9 (extras din „Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine").

www.dacoromanica.ro

După opinia lui N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 230, începutul apropierii lui Mihnea al III-lea de Rákóczi a avut loc în vara anului 1659, cînd Ioan Kemeny a fost eliberat din robia tătarilor prin insistențele domnului Țării Românești.

[33] A. Szilagyi, *Transylvania et bellum boreo-orientale*, II, p. 557-558; cf. Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 184-185, care analizează pertinent situația în care se afla principele Transilvaniei, obligat față de Constantin Șerban care-l ajutase cu bani, dar care trebuia să țină seama și de succesele obținute de Mihnea al III-lea în lupta antiotomană.

[34] Arătînd o deosebită înțelegere lui Mihnea al III-lea, exegetul său, Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 186, susține că acesta, fiind „silit să-și treacă vremea în tîrguieli cu Rákóczi și să-și împartă atenția între luptele de aici și primejdia de acolo, nu putu să profite prea mult de cele dintîi biruințe; nesigur de cele ce puteau să-i vină de peste munți, el trebui să renunțe la gîndul de a continua și peste Dunăre, pe pămîntul turcesc, o expediție la început victorioasă". *Credem că acesta a fost motivul care l-a determinat pe Rákóczi să-i schimbe destinația lui Constantin Șerban spre Moldova, acceptîndu-l pe Mihnea ca domn în Țara Românească.*

[35] Aceasta este și opinia lui Miron Costin, *Opere*, p. 186, care afirmă că — după ce principele s-a înțeles cu Mihnea al III-lea să lupte împreună împotriva turcilor — „au schimbat sfatul și au lăsat Țara Muntenească să cîrmuiască Mihnea vodă despre acea aripă, fiind pre loc cu domnia și cu prilej de oaste, iară pre Constantin vodă l-au orînduit asupra Moldovei, avînd iarăși și Constantin vodă oaste mai gloată și prilej a ținere oaste". Din textul lui M. Costin rezultă că Gheorghe Ștefan a ieșit din competiție deoarece nu dispunea de oaste, neavînd mijloacele materiale ale lui Constantin Șerban. Același lucru îl aflase și ambasadorul Aloise Molin la Bratislava de la un trimis al lui Rákóczi: fusese preferat Constantin Șerban deoarece Gheorghe Ștefan nu dispunea de forțele necesare pentru a reocupa tronul (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 146); vezi și *ibidem*, p. 149.

Nu trebuie să uităm, de asemenea, că Gheorghe Ștefan mai încercase să-și reocupe tronul, fără succes însă, fiind înfrînt la Strunga de oastea lui Gheorghe Ghica, ajutat de tătari. Înfrîngerea a contribuit, fără îndoială, la compromiterea sa față de cei doi aliați, deși Miron Costin afirmă că Ștefan Vodă era „om deplin, cap întreg, hire adîncă" (*Opere*, p. 180). Despre încercările lui Constantin Șerban de a reocupa tronurile Munteniei și Moldovei vezi și N. Bejenaru, *Pribegia lui Constantin vodă Șerban* („Arhiva", 1926, nr. 1, p. 35-45 și nr. 3-4, p. 192-204).

[36] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 58.

[37] Tratatul încheiat între Mihnea al III-lea și Rákóczi a fost publicat de S. Szilagyi, *Török — magyarköry allam-okma-*

www.dacoromanica.ro

nytar, III, p. 456-457 ; vezi si „Traian", 1874, p. 133 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCC.

[38] A. Veress, *Documente*, X, p. 339.

[39] *Hurmuzaki*, V/2, p. 49. După cum înştiinţa Aloise Molin pe dogele Veneţiei la 10 octombrie 1659, prin unirea sa cu cei doi domni români Rákóczi spera să reziste forţelor marelui vizir, ba chiar să-l înfrîngă (*Hurmuzaki*, IX/1, p. 143). Peste 6 zile, Annibale Gonzaga aflase că Rákóczi se laudă în public că domnii Moldovei şi Munteniei sînt aliaţii săi. (*ibidem*, p. 144). Conform opiniei lui N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 234, era vorba de o nouă învoială „dacică", asemănătoare aceleia din 1595, prin care „se stabilea rostul pe care trebuia să-l îndeplinească fiecare din asociaţii cu interese aşa de divergente" şi cu „înlăturarea batrînului moldovean sărac".

[40] *Ibidem*, p. 233.

[41] A. Veress, *Documente*, X, p. 339-340. Clauzele tratatului sînt publicate în MCRT, XII, p. 411-413.

[42] *Ibidem*. Vezi şi Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 204-205.

[43] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 139. Textul tratatului este publicat în MCRT, XII, p. 413-415, iar peceţile boierilor munteni aplicate pe tratat sînt reproduse de A. Veress, *op. cit.*, pl. p. 140. Vezi şi *Quellen*, VI, p. 117, 179 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 197-198 ; G. Kraus, *op. cit.*, p. 305.

Despre întrunirea de la Rucăr şi alianţa stabilită vezi M. Cristodor, *Rucărul medieval şi evenimentele politice din Ţara Românească dintre anii 1655-1660* („Studii şi comunicări", Piteşti, 1971, p. 217-227). Alianţa lui Rákóczi cu Mihnea al III-lea a fost privită cu unele rezerve în Transilvania. De pildă, Ioan Haller remarca : „nici noi singuri nu sîntem în stare să ne apărăm şi totuşi mai apărăm şi pe alţii", iar diacul Petru Budai avertiza : „În scurt timp se vor convinge bieţii maghiari că românii îl vor părăsi pe Mihnea vodă şi vor veni împotriva lui şi a noastră cu voievodul pe care-l vor numi turcii, ca şi anul trecut. Mă mir de ce fel de gînd se lasă furaţi cei care cred în apărarea românilor, cînd ştiut este că duşmanul firesc al românului e maghiarul. Şi eu le recunosc vitejia (românilor — *n.n.*), însa toată lumea trebuie să ştie că pentru Mihnea nu vor rupe ei legăturile cu Înalta Poartă, ci, dimpotrivă, au să-şi plece capul, dînd şi multe dări" (Al. Szilagyi, *Transylvania et bellum boreo-orientale*, II, p. 548-549). Vezi şi Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 203-204. În scrisoarea sa către sibieni din 26 octombrie 1659, Mihnea al III-lea îi asigura că luptă împotriva turcilor „nu numai pentru noi, ci pentru binele şi pentru folosul dumnilor voastre" (BCI, 1934, p. 171).

[44] *Hurmuzaki*, V/1, p. 58 ; BCI, 1934, p. 148.

[45] Miron Costin, *Opere*, p. 186.

[46] Este posibil ca domnul Ţării Româneşti — ştiind că va fi înlocuit cu Gheorghe Ghica — să-l fi utilizat pe Constantin Şerban

www.dacoromanica.ro

ca diversiune în Moldova pentru a întîrzia astfel atacul proiectat împotriva sa de forțele otomano-tătare care trebuiau să-l aducă pe succesorul său nedorit.

[47] *Quellen.* VI, p. 138, 173. Informația din *Istoria Țării Românești*, p. 140, după care Constantin Vodă a intrat în Moldova la 5 septembrie este greșită. La 21 octombrie principele Rakoczi anunța că: „Vayuoda quoque Constantin" înaintează cu armată transilvăneană și muntеană în Moldova, în timp ce el, împreună cu oștile sale și cele muntene, aștepta succesul expediției (*Hurmuzaki*, V/1, p. 58).

[48] La 11 noiembrie 1659 se aflase la Bratislava că Gheorghe Rákóczi: „a expediat un mare număr de oameni (ostași — *n.n.*) pentru a stabili pe Constantin în principatul Moldovei, unde era chemat de supuși (locuitori — *n.n.*)" (BCI, XIII, 1934, p. 149). Vezi și știrea din 7 noiembrie unde se afirmă că Șerban Vodă mergea în Moldova „cu oaste bună", chemat de „stările" (Stații) țării (*Hurmuzaki*, IX 1, p. 153). Opinia lui Evlia Celebi potrivit careia Constantin Cîrnul ar fi dispus de 50 000 de „ghiauri" este, evident, exagerată (*Călători străini*, VI, p. 342). Vezi și *ibidem*, p. 460, unde efectivele sînt mărite la 60 000, din care 45 000 de robanți pușcași și 15 000 de călăreți. Vestitul călator oriental avea obiceiul de a exagera efectivele; după părerea sa, tătarii care-l înfruntau pe Constantin Șerban erau în număr de 40 000, iar domnul Gheorghe Ghica ar fi dispus și el de încă 30 000 de oșteni. Ar fi vorba — după Evlia — de o luptă uriașă, în care se înfruntau 60 000 de osteni ai lui Constantin Șerban cu 70 000 de tatari și moldoveni; în realitate, efectivele au fost mult mai mici. Despre efectivele cu care a venit Constantin Șerban în Moldova vezi și C. Rezachevici, *Efectivele oștilor din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea* („Studii de muzeografie și istorie militară", 6, 1973, p. 110).

[49] Al. Cioranescu, *op. cit.*, p. 143.

[50] *Hurmuzaki*, XV 2, p. 1288.

[51] Miron Costin, *Opere*, p. 186-193. Vezi și N. Iorga, *Studii si documente*, IV. p. CCCIII-CCCIV, care judecă cu multă asprime expediția în Moldova.

[52] Informația lui Evlia Celebi, după care Gheorghe Ghica ar fi fugit pînă la Bachceserai, capitala hanatului Crimeii, este deși greșită (*Călători străini*, VI, p. 455).

[53] *Hurmuzaki*, IX/1, p. 157, 158. După știri externe, victoria forțelor aliate muntene și transilvănene ar fi fost obținută la 14 noiembrie (*ibidem*, p. 152); peste 7 zile, știrea înaintării trupelor lui Constantin Șerban era comunicată la Veneția de Aloise Molin (*ibidem*, p. 156-157).

[54] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 207.

[55] La 12 mai 1659 noul domn pornea în grabă de la Adrianopol spre Moldova (*Hurmuzaki*, V/2, p. 63, 67). În alaiul său s-a aflat și Evlia Celebi, care descrie drumul spre Moldova (*Călători străini*, VI, p. 456-457).

www.dacoromanica.ro

[56] După opinia cronicarului turc Mustafa Naima, Constantin Șerban avea în fața orașului Iași „șeapte tabere și, afară de alți luptători, pusese în tabără și vreo 13 000 de pușcași și așezase în fața lor 12 tunuri" (*Cronici turcești*, II, p. 306). Cifrele sînt greu de controlat; oricum, ele par exagerate.

[57] La 19 noiembrie 1659 Gheorghe Rákóczi scria că primise știrea că au sosit în ajutorul lui Constantin Șerban 6 000 de cazaci (S. Szilagyi, *Rákóczy György levelei Rhédei Ferenchez*, în „Történelmi Tar", 1892, p. 121). Prezența acestor cazaci nu este confirmata de alte izvoare.

[58] Cifra de 50 000, indicată de G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 307, este mult exagerată, motiv pentru care dăm crezare lui Miron Costin, martor al evenimentelor.

[59] De la Evlia Celebi — participant și el la luptă în oastea otomano-tătară — ne-a rămas o altă descriere a luptei: după ce oastea lui Constantin Șerban a părăsit tabăra de la Galata, calga sultan a ocupat tabăra și a început să o devasteze, ceea ce a provocat fuga oastei domnului spre Iași; 5 000 dintre ei s-au înecat în lacul de lîngă Galata, alți 12 700 au fost trecuți prin tăișul sabiei într-un măcel ce a durat doar o jumătate de oră și vreo 10 000 au fost luați prizonieri. (*Călători străini*, VI, p. 461–462). După Evlia Celebi, pierderile oastei lui Constantin Șerban ar fi fost de circa 28 000 de oameni! Cronicarul turc Mustafa Naima vorbește de o stratagemă utilizată de oastea islamică: potrivit versetului „folosește în luptă șiretlicul", oștirea otomano-tătară „se prefăcea că este înfrîntă și se dădea înapoi" pentru a-i determina astfel de „ghiauri" să-și părăsească tabăra și să-i atragă în cîmpie, unde „să-i nimicească cu ușurință" (*Cronici turcești*, II, p. 260).

Spre deosebire de tatăl său, Radu Șerban, care în lupta de la Ogretin nu s-a lăsat păcălit de tătari și nu și-a părăsit tabăra, Constantin Șerban s-a lăsat atras în capcană și a fost înfrînt.

[60] *Istoria Țării Românești*, p. 140.

[61] După calcule aproximative, din oastea care l-a însoțit pe Constantin Șerban ar fi murit circa 6 000-7 000 de oameni din contingentul transilvănean și alți 6 000 din cel muntean, deci un total de circa 13 000 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 278; BCI, 1934, p. 154). Evaluarea se potrivește cu aprecierile cronicarului turc Mustafa Naima, care admite că „ghiaurii" au pierdut 12 700 de oșteni (*Cronici turcești*, III, p. 126), cifră pe care o reproduce și Evlia Celebi. Cifrele sînt însă în contradicție cu știrea aflată în Transilvania la 30 noiembrie, cînd circa 4 000 de oșteni din efectivele trimise în ajutorul lui Constantin Șerban în Moldova se întorseseră în țară (S. Szilagy, *A ket Rákóczi György*, p. 579-580). După *Istoria Țării Românești*, p. 140, tătarii „tăiară pedestrimea toată, ca 2 000, și călărimea așișderea și-i robiră din dăstul" (Cu o pagină înainte se afirmă însă că voievodul muntean plecase cu 20 000 de oameni, din

www.dacoromanica.ro

care 1 000 din Transilvania și 10 000 de munteni). Vezi și Al. Cioranescu, *op. cit.*, p. 213.

[62] N. Iorga, *op. cit.*, p. 278. Potrivit altor surse, Constantin Șerban s-ar fi dus întîi la Mihnea al III-lea, care — supărat ca i-a pierdut mai mult de jumătate din oastea încredințată — l ar fi ținut închis cîteva zile, după care s-a retras și el spre nordul Munteniei (BCI, 1934, p. 175). Tătarii veneau să-l instaleze domn pe Gheorghe Ghica.

[63] *Hurmuzachi*, IX/1, p. 162.

[64] *Ibidem*, p. 163.

[65] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 124. După opinia autorului *Istoriei Țării Românești*, p. 141, Mihnea al III-lea a aflat în același timp despre înfrîngerea aliaților săi din Moldova și Transilvania, ceea ce l-a înspăimîntat rău ; „și socoti că nu va face singur nimic", din care pricină a părăsit și el cîmpul de luptă, simțind că „i s-au tăiat toate puterile", cum spunea Radu Popescu, *op. cit.*, p. 125.

[66] *Hurmuzaki*, V/1, p. 58 ; MCRT, XII, p. 415.

[67] S. Szilágyi, *II. Rakoczy György levelei*, p. 121.

[68] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 211.

[69] Porunca trimisă hanului suna : „distrugeți și devastați populația și țara și gustați belșugul prăzilor de acolo" ; la asemenea poruncă, „fiecare tătar se prefăcu în balaur cu șapte capete", mărturisește satisfăcut Evlia Celebi (*Călători străini*, VI, p. 463).

[70] BCI, 1934, p. 178-179 ; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 219.

[71] MHHD, XXIII, p. 661.

[72] A. Veress, *Documente*, X, p. 344-345.

[73] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 332.

[74] I. Szalardi, *op. cit.*, p. 346.

[75] Miron Costin, *Opere*, p. 193.

[76] *Hurmuzaki*, IX/1, p. 173. O opinie asemănătoare la Evlia Celebi : Mihnea al III-lea a fost ucis de craiul Rákóczi și de I. Kemeny care i-au luat averea (*Călători străini*, VI, p. 470).

[77] BCI, 1934, p. 156 ; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 306. După moartea lui Mihnea al III-lea „au rămas de la el bunuri de milioane", comunica palatinul Francisc Wesselényi lui Ștefan Zicky la 16 april 1660, cînd îl îndemna „să se învîrtească repede cu sacul gol" pentru a pune mîna pe uriașa avere care s-ar fi cuvenit regelui Leopold I ; sacul a rămas însă gol deoarece cel care a pus mîna pe comorile fostului domn a fost lacomul principe Rákóczi (*Hurmuzaki*, V/1, p. 60). Vezi și A. Veress, *Documente*, X, p. 349-350.

[78] N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 238.

[79] Al. Cioranescu, *Mihnea al III-lea*, p. 221.

[80] N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, p. 238.

www.dacoromanica.ro

[81] G. Kraus, *op. cit.*, p. 235.

[82] *Istoria Țării Românești*, p. 142. Afirmația lui Radu Popescu, *op. cit.*, p. 126, că vodă Constantin Șerban „vrea să fie el domn", este greu de crezut, ținînd seama de împrejurările total nefavorabile reluării tronului. La 10 mai 1660, Gheorghe Rákóczi scria lui Francisc Rhedei că protejatul său intrase în Muntenia „fără moarte de om". („Tortenelmi Tár", 1892, p. 123). Vezi și Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 251-253.

[83] *Istoria Țării Românești*, p. 142.

[84] *Ibidem.*

[85] Radu Popescu, *Istoriile*, p. 120. Informația dată de cronicarul muntean este confirmată și de memorialistul sas Georg Kraus, care aflase din alte surse că fostul domn „n-ar fi avut altă pricină să vină în țară decît ca să-și ia înapoi mai ușor o comoară foarte mare de aur și argint pe care fusese silit s-o scufunde și s-o ascundă într-un iaz sau lac cînd trebuise să părăsească țara prima oară" (*Cronica Transilvaniei*, p. 334).

[86] Hurmuzakii IX/I, p. 125 ; BCI, 1934, p. 144-145.

[87] Arh. St. Buc., Documente istorice, XXXV/39.

[88] Idem, m-rea Cotroceni, LXI/20.

[89] *Istoria Țării Românești*, p. 142.

[90] *Ibidem*, Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 253-254.

[91] Miron Costin, *Opere*, p. 194-195.

[92] Amănunte la G. Kraus, *op. cit.*, p. 360-362. După opinia lui Miron Costin, *Opere*, p. 196, Constantin Șerban — însoțit doar de 800 de oameni, „tot într-ales lefecii" — s-au suit cu munții alăturea în sus și, aproape de Maramorăș, pe la Bistriță, au luat potica preste munți, pre la Dorna și au ieșit pe la Cîmpul Lung al țării noastre și, trecînd mai pe den sus de Suceavă, au lovit pre la Hotin și au trecut Nistrul la căzaci pre la Movileu, ispitindu-să și despre aceia aripă". A fost deci un drum lung și plin de primejdii, pe care fostul domn, urmărit de inamicii săi, le-a înfruntat cu bărbăție.

[93] Th. Holban, *Contribuție la pribegia lui Constantin Șerban* (RI, 1935, p. 48-49).

[94] Acad. România, ms. 5244, p. 104.

[95] *Akta grodzkie i ziemskie*, XXIV, p. 169.

[96] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCCVIII-CCCIX. Vezi și N. Bejenaru, *Constantin vodă Șerban față de Imperiali și de cazaci* (RA, 1926, nr. 3, p. 403-404).

[97] Știrea intrării lui Constantin Șerban în Moldova se aflase în Transilvania la 17/27 ianuarie 1661, cînd I. Kemény scria bistrițenilor : „nouă ne-au dat de știre oamenii noștri cu siguranță că Ștefăniță [Lupu] a fugit din țară și acum Constantin e acolo înlăuntru" (Hurmuzaki, XV/2, p. 1 305). La 10 februarie 1661 se aflase la Constantinopol vestea izgonirii lui Ștefăniță

www.dacoromanica.ro

Vodă din Moldova (*ibidem*, IX/1, p. 182). Data de 31 ianuarie indicată de N. Iorga, după Nekesch-Schuller, este deci greşită (*Studii şi documente*, IV, p. CCCVIII). Miron Costin, *Opere*, p. 195, plasează şi el greşit expediţia toamna şi afirmă că ea ar fi avut loc la îndemnul lui Rákóczi. „Ridicarea" lui Constantin Şerban este evocată şi de alte izvoare, dintre care amintim: un zapis din 23 ianuarie, alcătuit în cetatea Neamţului, „cînd s-au ridicat Constantin vodă Şerban pre Şerban voda, feciorul lui Vasile vodă". (V. A. Urechia, *Biserica din Cetatea Neamţu şi documente relative la domniţa Ruxandra*, în „Conv. literare", 1888, p. 970) şi o inscripţie săpată pe un fragment de piatră care a folosit ca uşor la o uşă din cetatea Neamţului („Mitropolia Moldovei", 1968, nr. 1-2, p. 85). Pentru detalii vezi Constantin Andreescu şi Constantin Stoide, *Ştefăniţă Lupu domn al Moldovei (1659-1661)*, Bucureşti, 1938, p. 57-63.

[98] Este cifra indicată de un raport veneţian din Istanbul (Hurmuzaki, IX/1, p. 182). M. Costin, *Opere*, p. 196, afirmă că Şerban Vodă avea la dispoziţie 5 000 de cazaci, „den toate polcurile aleşi", plus 1 000 de lefegii ai săi. Printre moldovenii trecuţi de partea sa se afla şi Durac „carele au pribegit printre-alte ţări străine de scîrba şi de urgia lui Gheorghe Ghica vodă" (N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 83). Vezi şi Hurmuzaki, V/2, p. 74.

[99] După unele ştiri italiene, moldovenii nu l-au sprijinit pe Ştefăniţă Lupu din cauza nemulţumirilor cauzate de domnia acestuia (Hurmuzaki, IX/1, p. 182). Cît priveşte pe hanul tătarilor, acesta nu se prea grăbea să-l ajute pe domn; la începutul lunii februarie se ştia în mediile diplomatice de la Poartă că paşa de Silistra şi tătarii primiseră ordin să alunge pe noul domn al Moldovei şi să-l restaureze pe Ştefăniţă, dar că hanul era supărat pe domnul alungat (*Tartarus scripsit penes Constantinum ad Portam, agit nimium partes ipsius ex eo, quod a Cosacis emerit captivum Tartarum sanguine iunctium chano Tartarorum, quem eidem dono praesentavit).* Vezi MCRT, XXVI, p. 493.

[100] După cum susţin unii cercetători, între cei care l-ar fi susţinut pe Constantin Şerban se număra şi spătarul Nicolae Milescu, care a fost însemnat apoi la nas de Ştefăniţă Lupu, devenind astfel şi el „Cîrnul", ca şi Constantin Şerban. Vezi Paul Cernovodeanu şi Olga Cicanci, *Ştiri noi despre spătarul Nicolae Milescu şi relaţiile lui cu teologul anglican Thomas Smith* (BOR, 1971, nr. 3-4, p. 329). Conform opiniei lui Ion Neculce, Constantin Şerban ar fi fost chemat din ţara leşască „ca să se ridice de acolo cu oşti, să vie să scoată pre Ştefăniţă vodă din domnie" de Nicolae Milescu, care ar fi scris nişte „cărţi viclene" pe care le-a pus „într-un băţ sfredelit". Refuzînd oferta, Constantin Şerban ar fi trimis băţul cu cărţile lui Ştefaniţă Lupu, care i-a tăiat apoi nasul lui Nicolae Milescu (ed. Iorgu Iordan, Buc. 1955, p. 121). Ţinînd seama de faptele

www.dacoromanica.ro

cunoscute din alte izvoare, informația cronicarului moldovean este greu de crezut.

[101] B. P. Hașdeu, *Un document relativ la invasiunea lui Constantin Șerban în Moldova contra lui Ștefan Lupul* („Arhiva istorică", II, 1865, p. 80-81). Și alte documente amintesc expeditia lui Constantin Șerban în Moldova. La 20 martie 1661 marii boieri ai Moldovei amintesc faptul că — atunci cînd a venit „acel dușman" Constantin Vodă cu cazacii pînă la Iași — cazacii l-au jefuit pe Necula vistier luîndu-i mult aur, pietre scumpe, bani și alte „unelte" de mare preț de la Țibănești — Vaslui (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 82-83). Într-un alt document, din 20 aprilie 1661, Ștefăniță Lupu amintește vremea cînd „acel dușman al împăratului și a țării, Constantin voevod, a venit asupra noastră și ne-au clătit din scaun și-au apucat scaunul el, două, trei zile" (Arh. St. Buc., A. N., MXCIX/1).

[102] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCCIX.

[103] Într-un raport olandez de la Poartă, din 22 februarie 1661, se arată că fostul domn izgonit din Valahia „a intrat în Moldova cu o oaste puternică ; împotriva lui s-au trimis trupe turcești și tătare" (*cum valido exercitu, invaserit Moldaviam ; contra quem iam et turcicae et tataricae copiae mittuntur)* (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCCIX).

[104] C. Andreescu — C. Stoide, *op. cit.*, p. 63.

[105] Ca să scape de cazaci — cărora le rămăsese dator — Constantin Șerban a încercat să se refugieze din nou în Transilvania, unde I. Kemény — urmașul lui Gheorghe Rákóczi — nu l-a mai primit, amenințîndu-l chiar cu moartea (Hurmuzaki, V 2, p. 75).

[106] După un raport italian din Pera, „văzîndu-l pierdut și fugar", cazacii l-au jefuit pe fostul domn, care era să-și piardă viața ; a scăpat cu mare greutate în cetatea Camenița *(ibidem*, p. 81).

[107] N. Iorga, *op. cit.*, p. CCCX.

www.dacoromanica.ro

PRIBEGIA ÎN POLONIA (1661) [1] ȘI MOARTEA DOMNULUI (1685)

În martie 1661 Constantin Șerban se afla la Cameniţa [2], unde era gata să fie ucis de niște oameni „doritori de sîngele" său, după cum declara pribeagul în iunie 1662, cînd se găsea la Podhaecz, unde spera că-și va putea aduce și doamna, rămașă în Transilvania.

În timpul acesta Poarta îl urmărea cu înverșunare pentru a pune mîna pe el ; la 20 mai 1661 — cînd o solie polonă se afla la Istanbul — marele vizir a cerut să-i fie predat „Costantino Vaivoda di Valachia", care se retrăsese la Cameniţa [3]. Întrucît solul a răspuns că nu știe nimic despre această problemă, s-a expediat un curier la Varșovia pentru a cere regelui să-l prindă și să-l trimită la Poartă că „rebel". Dacă regele s-ar fi conformat cererii, Constantin Șerban și-ar fi terminat viaţa în chip tragic, ca Miron Barnovschi sau Constantin Brîncoveanu. Cererea de extrădare a fost repetată de mai multe ori în lunile iunie-iulie.

Îngrozit, fostul domn scria regelui polon Ioan Cazimir și cancelarului Nicolae Prazmowski, la care a trimis soli după soli, rugîndu-se să nu fie predat „păgînilor, care vor să bea sîngele meu". El arăta că „nu pentru aceasta m-am pus sub apărarea unui domn creștin, măria sa regele [...] ca să fiu predat, ci știind cu siguranţă că este un lucru neauzit vreodată să fie dat cineva păgînilor, m-am adăpostit de-a dreptul sub aripa măriei sale regelui". El promitea regelui că va rămîne totdeauna gata la poruncile acestuia „ca un fiu ce se cuvine să fie ascultător". [4] Se vede că regele s-a lăsat convins de rugămințile fostului

www.dacoromanica.ro

domn, în care vedea un viitor pretendent la tronul Moldovei.

La 4 noiembrie — aflat tot la Camenița de unde urmărea cu atenție evenimentele din Moldova — Constantin Șerban anunța cancelarului polon moartea tînărului Ștefăniță Vodă, eveniment ce-i deschidea noi perspective spre tron [5].

Într-o altă scrisoare, din 6 iulie 1662, fostul domn mulțumea lui Nicolae Prazmowski pentru sprijinul acordat și se declara gata să execute „orice ordin vine din partea prea măritului meu binefăcător", care era regele Poloniei. El relata cu tristețe despre starea jalnică în care se afla : dezamăgit de oamenii din suita sa, fusese obligat să-i elibereze după un an și jumătate, rămînînd singur, lipsit de mijloace și urmărit de creditori, care nu aveau ce să-i mai ia. [6]

Aflat în Polonia, la 24 iulie 1662, Constantin Șerban, povestea cu tristețe unele din peripețiile prin care trecuse „după ce fu voia lui Dumnezeu și a împăratului de fum lipsiți de țară și de scaunul nostru". El afirmă că, după expediția în Moldova, „ne aduse Dumnezeu la locul cel de nevoi în Țara Leșească și fum opriți în Camenița, fiind la atîta lipsă și întristare ca aceea. Atunci ne lăsară credincioșii și luptătorii cei ce biruesc neaverea".

Dintre apropiații săi — mărturisea domnul mai departe — o deosebită credință i-a dovedit Negoiță cuparul, fiul lui Vasile stolnicul, care „lăsă și părinții săi și moșiele sale și urmînd după noi în țări străine, în locuri depărtate, printr-atîtea țări îmblînd și pentr-atîta război, petrecînd multe nevoi [7] și strădanie pentru libovul (iubirea — *n.n.*) nostru și pentru credința lui cea bună [...], ferindu-ne de multe primejdii". Ca recompensă pentru „slujba și credința lui cea bună", fostul domn i-a dăruit satul Retevoiești pe care îl cumpărase încă de pe vremea cînd era boier. [8]

Singurul dintre marii săi dregători care l-a însoțit în pribegie a fost marele postelnic Neagoe Săcuianu pe care l-a utilizat în diverse solii. La 17 februarie 1665, cînd fostul postelnic revenise în țară, Radu Leon îi întărește stăpînirea asupra satului Bărbătești-Teleorman, pe care i-l

www.dacoromanica.ro

dăruise Constantin Șerban pentru că îl însoțise în pribegie în Transilvania și în Polonia, „umblînd prin solii pe la Moscu și printr-alte părți" și slujindu-l cu dreptate „și zi și noapte", [9] dînd astfel un frumos exemplu de credință.

Fiind lipsit de fonduri, fostul domn a încercat să-și recupereze parte din banii împrumutați principilor ardeleni. La 15 april 1666, aflat în castelul Borș, Constantin Șerban solicita restituirea sumei de 5 000 de galbeni, împrumutați lui Acațiu Barcsi pentru plata tributului Transilvaniei, precum și a 1 000 de taleri prețul unei blăni de samur dată aceluiași principe. Cererea sa a fost respinsă de principele Mihai Apafi, pe motiv că nu el primise banii. La 11 august 1670, aflat la Iastrzebiec, „Constantinus Basaraba, Dei gratia terarum Moldaviae princeps", solicita din nou restituirea banilor, cu același rezultat. Între timp însă, primise suma de 10 000 de taleri de la văduva principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea, pentru răscumpărarea cetății Șinteu și a curiei de la Aleșd. [10]

Constantin Șerban — deși lipsit de posibilitățile materiale de odinioară — a început să spere din nou că va ocupa tronul unei țări românești în 1672, cînd a izbucnit războiul turco-polon ; în acest an — cu voia regelui Poloniei — aduna sub steagurile sale oșteni dintre rebelii fugiți din Ungaria [11].

La 11/21 noiembrie 1673 a avut loc faimoasa luptă de la Hotin, unde generalul Ioan Sobieski a obținut o strălucită victorie asupra otomanilor [12]. În oastea cu care Sobieski a trecut Nistrul se aflau și două steaguri de români *(Wolochi)*: unul condus de „serenisimul domn Constantin", iar celălalt de boierul Durac, avînd fiecare cîte 100 de călăreți [13].

După biruința de la Hotin, *Constantin Șerban a început din nou să spere că va ocupa tronul Munteniei,* o solie de boieri cerîndu-l ca domn hatmanului Ioan Sobieski, biruitorul de la Hotin. La scurtă vreme după luptă, într-o însemnare alcătuită de diaconul Ursu din Suceava, se spunea că „toți hatmanii leșești au venit în țară și au adus pe Constantin vodă la Suceava să-l pue domn în Țara Muntenească" [14].

www.dacoromanica.ro

La 29 decembrie 1673, aflat la Iași, Constantin Șerban comunica principelui Mihai Apafi bucuria sa că-și va reocupa tronul, promițînd să-i fie un vecin bun și recunoscător ; fiind convins că va pleca în curînd spre București, el ruga pe principe să dea voie boierilor munteni pribegi în Transilvania să se întoarcă la casele lor.[15] Dar Sobieski nu era omul capabil de asemenea fapte, astfel încît expediția de înscăunare nu a avut loc ; între timp, Grigore Ghica — trecut și el de partea polonilor la Hotin — se împăcase cu Poarta și fusese numit din nou domn al Munteniei.

La 31 decembrie, aflat tot la Iași, „Constantin Șerban voevoda, oblăduitor Țării Muntenești", împreună cu prietenul său Ștefan Petriceicu, adresa o scrisoare țarului de la Moscova în care-i relatau „multele și grealele supărări și marile strîmbătăți cari tragem de către nesățioșii păgîni ; avînd ei a lor spurcată lăcomie, scosu-ne-au din toate obiceaiurile ceali vechi careli mai denainte vreme au fostu legat și tocmitu de la moșii și de la strămoșii noștri, adăugîndu-ne dările și stricîndu-ne obiceaiurile din an în an și supseră sîngele creștinesc, care nu mai putum birui".

Mai departe se relatau „pătemele și cazna săracilor de creștini" cauzate de marea expediție otomană din 1672, ca și luptele de la Hotin, cînd cei doi voievozi au trecut de partea oștilor polone și au făcut „război asupra neamului păgînesc".

Cei doi domni cereau țarului de la Moscova să împiedice pe tătari să atace Moldova și să-i scoată „de suptu robia păgînească",[16] cerere rămasă fără rezultat, ca atîtea altele trimise țarilor ruși, considerați „protectorii" popoarelor ortodoxe doar pe baza unității de credință.

Ultima știre despre legăturile lui Constantin Șerban cu Moscova datează din 15 iunie 1675, domnul trimite două scrisori pecetluite țarului.[17]

Între timp, Constantin Șerban — căruia noul rege Ioan Sobieski îi promisese tronul Țării Românești în ianuarie 1675 — continua să lupte contra turcilor în Ucraina, în fruntea unui mare detașament de 6 000 de oșteni. Fostul domn s-a purtat cu o deosebită vitejie, reușind pentru

www.dacoromanica.ro

ultima oară să mai pună piciorul pe pămînt românesc, la Soroca [18].

După încheierea luptelor, Constantin Șerban s-a stabilit la Wulka, un sat situat lîngă Jastrzebiec, unde a rămas mai mulți ani. În 1679 scria regelui Ioan Sobieski, rugîndu-se să-l scuze că nu s-a putut prezenta personal din cauza bătrîneții ; îl anunța, totdeodată, că îi trimite o slugă ce venise din Muntenia „de la nepotul meu de soră, cu o scrisoare pecetluită către măria ta". [19] Acest „nepot de soră" nu era altul decît Șerban Cantacuzino, fiul Elinei, sora fostului domn, care întreținea corespondență cu regele Poloniei prin intermediul bătrînului pribeag. Acum, „cînd o rudă apropiată domnea în țară, pentru domnul retras în Polonia nu mai era nici un motiv să mai ceară scaunul de odinioară și de aceea el se mulțumea să țeasă înțelegeri tainice între patria sa și Polonia", susține P.P. Panaitescu, cel care a studiat cu atenție pribegia fostului domn. [20]

La 21 august 1681, „Constantin voevod, domn al țării Ungro-vlahiei și a toată Dunărea", împreună cu soția sa Nedelea, dăruiau bisericii Sf. Onufrie de la Schitul Nou din Lawrow (cercul Nowi Sambor) o bucată de lemn din crucea Mîntuitorului „pentru iertarea păcatelor și pentru sănătatea noastră trupească și sufletească". În cronica mănăstirii, fostul domn este numit „domnul Moldovei, voevod al Ungrovlahiei și al întregului ținut de la Nistru stăpînitor" [21], titlu pe care nu-l mai purtase nici un alt voievod român.

În anul următor, la 22 iunie, regele Ioan Sobieski i-a dăruit fostului domn „cheia" Waniowice, din domeniile regale, un complex de mai multe sate ce aveau să constituie moșia bătrînului pribeag. Regele își motiva dania făcută „prea puternicului Constantin Șerban, voevod și domn al țării Moldovei", prin faptul că acesta „pentru slujba noastră și a Republicii și-a pus în cumpănă sănătatea și averea și s-a lipsit de bunurile sale". După moartea bătrînului voievod, moșia Waniowice urma să rămînă în posesia soției sale, „prea puternica doamnă Nedelea". [22]

În 1939 se mai vedeau încă la Waniowice, pe malul înalt al Nistrului, ruinele unui mic castel, avînd o poartă

www.dacoromanica.ro

mare de piatră, în care a locuit cîțiva ani Constantin Șerban.

În vecinătatea sa, la o distanță de numai 16 km, locuia un alt bătrîn pribeag care-și pusese și el speranțele în biruințele lui Sobieski : Ștefan Petriceicu, fostul domn al Moldovei, care va mai ajunge să-și reocupe tronul în 1683-1684.

În mijlocul acestor noi împrejurări războinice care purtau oștile polone prin Moldova fără prea multă izbîndă, se stingea din viață, bătrîn și uitat, după 25 de ani de pribegie și speranțe, fostul domn al Țării Românești ; a *fost cea mai lungă pribegie a unui domn român.*

La 28 februarie 1685, cînd își făcea testamentul, voevodul cerea „să fie îngropat lîngă trupurile străbunilor mei în Țara Românească", cerere ce nu a putut fi îndeplinită. În fața morții, bătrînul oștean amintea în testamentul său vremea cînd „la Hotîn, precum și în Ucraina, am fost cu steagul pe care l-am avut din voia și grația însăși a măriei sale regelui" [23].

Acum, la sfîrșitul vieții, „nici un boier sau vreo slugă din țară nu rămăsese pe lîngă domnul mort între străini [...] Viața lui de lupte se termină pe o notă minoră, bătrîn și uitat într-un sat de la marginea pădurilor mari ale Carpaților Galiției" [24].

Constantin Șerban s-a stins din viață înainte de 7 iulie 1685 [25], cînd soția, Nedelea, își înscria pe numele său actul de proprietate. El a fost îngropat, foarte probabil, la mănăstirea Lawrow, situată în apropierea moșiei sale.

După moartea Nedelei, moșia Waniowice a intrat în stăpînirea altor pribegi, boierii moldoveni filopoloni Ilie Moțoc și Nicolae Murguleț, nevoiți să-și părăsească și ei țara din cauza sentimentelor antiotomane.

NOTE

[1] Despre plecarea și șederea lui Constantin Șerban în Polonia vezi Th. Holban, *Contribuție la pribegia lui Constantin vodă Șerban* (RI, 1935, p. 46-54) și P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamenturile lor,* București, 1939 (extras din AARMSI, s. III, t. XXI, 1939, p. 373-432).

www.dacoromanica.ro

[2] Ştirea transmisă din Viena la 6 iulie 1661, potrivit căreia alaturi de trupele lui I. Kemeny — se aflau moldoveni şi valahi „sotto'l commando del Constantin Veida" este greu de crezut, ţinînd seama de faptul ca, la data respectivă, fostul domn se afla la Cameniţa. Vezi „Diplomatarium Italicum", 1925, p. 247.

[3] Hurmuzaki, V 2, p. 82, 85.

[4] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 36.

[5] *Ibidem*, p. 38.

[6] Th. Holban, *op. cit.*, p. 53-54.

[7] Starea precară în care se afla Constantin Şerban a fost motivul principal al părăsirii lui de către foştii săi dregători. La 5 decembrie 1661, unul dintre aceştia, Stoian postelnic, declara ca nu-l putuse sluji pe fostul domn deoarece ajunsese „în stare foarte scăzută", motiv pentru care s-a întors în ţară (A. Veress, *Documente*, XI, p. 8).

[8] Arh. St. Buc., Copie după actul prezentat de generalul Caracaleteanu (Copii sub dată).

[9] Arh. St. Buc., ms. 690, f. 135 (Condica m-rii Cotroceni). Deşi departe de ţara, fostul domn păstra legătura cu aceasta; dovadă scrisoarea trimisă de el, la 13 martie 1665, mitropolitului Ştefan prin care îi cerea să se prezinte cu această scrisoare la domnul Radu Leon pentru a mărturisi că fostul voievod cumparase cu banii sai trei moşii pe care le dăruise Mitropoliei, ctitoria sa. Pe baza acestei scrisori, domnul a întărit Mitropoliei stăpînirea asupra celor trei sate dăruite de Constantin Şerban (G. M. Ionescu, *Istoria mitropoliei Ungrovlahiei, 1359-1718*, Bucureşti, 1906, p. 171-173).

[10] *Török — magyar allam okmanytar*, IV, p. 44-45 şi N. Iorga, *Studii si documente*, IV, p. 260.

[11] I. Hudiţă. *Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumains tirés des archives de France*, Iaşi, 1929, p. 181.

[12] N. Iorga, *Studii si documente*, IX, p. 148-181; Ianusz Wolinsky, *Materialy do dziejow wojny polsko-tureckiej 1672-1676* [Materiale cu privire la istoria războiului polono-turc, 1672-1676] („Studia i materialy po historii wojkowosci", X, 1964, nr. 1, p. 229-267).

[13] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 9. Despre atitudinea favorabilă a moldovenilor faţă de trupele polone — de partea cărora aŭ trecut la Hotin — vezi Th. Holban, *Regele Mihail Wisniowieski şi românii* (CI, XIII-XVI, 1937-1940, nr. 1-2, p. 309-332).

[14] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 9-10.

[15] A. Veress, *Documente*, XI, p. 208.

[16] Th. Holban, *Două acte despre lupta de la Hotin* (RI, 1938, p. 144-147).

[17] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 10.

[18] *Ibidem*, p. 11; I. Hudiţă, *op. cit.*, p. 227-228.

www.dacoromanica.ro

[19] Hurmuzaki, Supl. II/3, p. 126.

[20] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 16.

[21] *Ibidem*, p. 17.

[22] *Ibidem*, p. 47.

[23] *Ibidem*, p. 22-23.

[24] *Ibidem*, p. 24.

[25] Sfîrşitul lui Constantin Şerban a constituit obiectul unei controverse între N. Bejenaru şi P. P. Panaitescu; primul a scris *O ipoteză falsă. Discuţia în jurul sfîrşitului lui Constantin Şerban* („Arhiva", 1927, nr. 1, p. 34-44); a răspuns P. P. Panaitescu, *Sfîrşitul lui Constantin Şerban Cîrnul. Răspuns d-lui N. C. Bejenaru* (RI, 1927, p. 55-61), care a susţinut că fostul domn a murit între 1682-1686; a replicat N. Bejenaru, *Din nou „O ipoteză falsă". Răspuns d-lui P. P. Panaitescu* („Arhiva", 1927, nr. 3-4, p. 115-122). Vezi şi Sever Zotta, *Ultima ştire despre Constantin Şerban voevod* (RI, 1926, p. 213-215), care publică un document din 21 august 1681.

www.dacoromanica.ro

CONSTANTIN ŞERBAN ÎN POSTERITATE

Constantin Şerban, domn al Ţării Româneşti şi Moldovei a fost privit ca o personalitate contradictorie de către contemporani, acţiunile sale fiind analizate din unghiuri diferite în istoriografia română. Pentru cronica ţării — care condamnă cu multă asprime sîngeroasa răscoală a slujitorilor — domnul a fost un „*om bun şi înţelept şi blînd*" sau „*domn bun şi înţelept şi milostiv*", care „*şi-a tocmit ţara foarte bine şi s-au împăcat cu toată vecinătatea*". Fără să-l critice direct, cronica ţării ne lasă să înţelegem că Constantin Şerban Vodă a dat dovezi de slăbiciune în timpul răscoalei din 1655, cînd „nu avea putere din domniia lui cît ar fi o cîrtă", suporta multe batjocuri de la răsculaţi, care-l suduiau „în tot chipul şi-i da cu lemne în ochi", în timp ce el „căuta cu ochii ca un dobitoc şi la unii şi la alţii".

Dintre contemporani, Gheorghe Rákóczi al II-lea l-a judecat cu cea mai mare asprime ; el considera că voievodul nu moştenise „nici priceperea militară, nici înţelepciunea şi prudenţa lui Matei vodă" *(Bonus Vaiuoda, cum alteri Vaiuodae Matthaeo nec in militia, nec in intelectu et prudentia successerit)* [1].

În schimb, Paul de Alep are cuvinte de laudă despre voevodul Munteniei, la înscăunarea căruia a participat ; el susţine că — spre deosebire de Matei Basarab care „nu cunoştea decît limba sa, cea românească" — noul domn era un poliglot, cunoscînd limbile : greacă, maghiară şi turca literară, astfel încît patriarhul Macarie al Antio-

www.dacoromanica.ro

hiei putea vorbi cu el fără tîlmaci. Paul de Alep laudă și mărinimia domnului care le-a făcut numeroase daruri și le-a oferit mese foarte bogate [2].

Trecînd acum la istoriografie, vom începe cu cel mai mare dintre istoricii români, cu Nicolae Iorga, care nu are o opinie prea bună despre Constantin Șerban, pe care-l consideră — împreună cu Gheorghe Ștefan „dregători" ai lui Rákóczi, care-i ținea în ascultare cu sinetele ca și cu străjile lui" și căruia trebuiau să se supună. Marele istoric judecă cu prea multă asprime acțiunile militare ale domnului ; modul cum a organizat apărarea țării în 1658 a fost un „război de batjocură", iar expediția din octombrie 1659 în Moldova o „încercare nebună". Deși dispunea de mijloace suficiente în timpul acestei expediții (luptători, arme, hrană), „Constantin vodă nu era dintre aceia care fac cu aceste mijloace să se cîștige o biruință" ; în plus, el era un domn „care nu știa niciodată să apere ceea ce apucase a cîștiga". După opinia aceluiași istoric, Constantin Șerban nu s-a arătat vrednic „de descendența sa dintr-un mare ostaș și nici de așteptările puse într-însul" [3].

O părere mult mai bună și-a exprimat P.P. Panaitescu, care a fost impresionat de lunga pribegie de aproape 30 de ani a fostului domn, despre care s-a ocupat. După opinia sa, Constantin Șerban „n-a lăsat mai niciodată sabia din mînă", era un om ce „avea înțelegere întreagă a menirii sale domnești". Deși era mai învățat decît predecesorul său, nu avea însă „acea sănătoasă înțelepciune țărănească a lui Matei vodă", fiind „un om înfocat, nu totdeauna prudent, îndărătnic și viteaz".

„Aceste note sufletești lămuresc măcar în parte zbuciumul eroic și nefericit al domnului muntean după căderea din domnie (care) mereu, ani de-a rîndul, cu tenacitate, fără a pierde nici o clipă nădejdea, încearcă rînd pe rînd să ocupe tronul Țării Românești, apoi al Moldovei, cu ajutor de la ardeleni, de la poloni sau de la muscali. Și totdeauna, timp de mai bine de 25 de ani, îl vedem căpitan de oaste, năvălind în persoană cu oștenii lui, turburînd pe domnii așezați de turci și cutezînd să se măsoare fără frică cu dînșii [...] Și totuși, aceste

www.dacoromanica.ro

sforţări eroice nu avură nici un rezultat şi Constantin Şerban se stinse uitat şi ruinat în surghiun, nădăjduind în pensia ce i-o da regele Poloniei, Sobieski"[4].

Fără îndoială, pribegia şi sfîrşitul trist al bătrînului domn, departe de ţara sa, pot să impresioneze, dar nu prin această prizmă sentimentală trebuie judecate domnia lui Constantin Şerban, ca şi încercările sale repetate de a ocupa tronurile Ţării Româneşti sau Moldovei după 1658.

Constantin Şerban, dincolo de ezitările şi nereuşitele domniei sale, se înscrie în seria principilor români ce s-au opus politicii de expansiune a Imperiului otoman. Perseverenţa cu care şi-a urmărit scopurile de natură diplomatică şi militară, consecvenţa cu care a pledat pentru consolidarea alianţei ţărilor române, fac din el un personaj istoric interesant şi din viaţa şi activitatea sa un obiect aparte de studiu.

Din punct de vedere militar, la Constantin Şerban trebuie apreciat efortul de mobilizare a disponibilităţilor umane şi materiale depus în serviciul cauzei luptei antiotomane. Pe de altă parte, nu i se pot nega domnului calităţile personale de oştean, vitejia şi curajul, în primul rînd. Deşi nu a avut simţul strategic al predecesorilor — Mihai Viteazul, Radu Şerban, Matei Basarab — Constantin Şerban nu a fost mai puţin preocupat de puterea armată a ţării. A apreciat importanţa generalizării armamentului de foc, a întrebuinţat corpuri de oaste de profesie, acţionînd după cele mai moderne procedee tactice ale epocii. Domnul a probat capacităţi reale de a organiza şi executa acţiuni prin surprindere, în viteză, cu efective relativ reduse ; în apărare, a fost depăşit de forţe superioare în număr şi mijloace de luptă, unele dintre înfrîngeri datorîndu-se fie capriciilor trupelor de lefegii, fie slabei susţinerii externe. Refugiat în Polonia, s-a comportat ca un brav oştean, fiind remarcat pentru comportamentul deosebit în campaniile antiotomane.

Domn de spadă, într-o perioadă frămîntată din istoria românilor — marcată de marele război de apărare din

www.dacoromanica.ro

1658-1662 purtat împotriva Înaltei Porți — Constantin Șerban nu a întinat numele țării, asumîndu-și responsabilitățile politice și militare impuse de dramaticul moment istoric de la mijlocul secolului XVII.

NOTE

[1] Hurmuzaki, V/1, p. 47. O opinie asemănătoare avea și Iacob Harsányi, reprezentantul principelui la Poartă (L. Démény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 253).

[2] *Călători străini*, VI, p. 135.

[3] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLXXXVIII, CCCIII, CCCVI-CCCVII și idem, *Istoria românilor*, VI, p. 222.

[4] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 2, 3, 24.

www.dacoromanica.ro

ABREVIERILE FOLOSITE

AARMSI =	Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice.
AIIAI =	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași.
BCI =	Buletinul Comisiei Istorice.
BOR =	Biserica Ortodoxă Română.
DIR =	Documente privind istoria României.
DRH =	Documenta Romaniae Historica.
MCRT =	Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae.
MHHD =	Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria.
MO =	Mitropolia Olteniei.
RA =	Revista arhivelor.
RI =	Revista istorică.
RIAF =	Revista pentru istorie, arheologie și filologie.
SMIM =	Studii și materiale de istorie medie.

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

Constantin Şerban înainte de domnie. Alegerea ca domn 7

Politica internă 22

- *Dezvoltarea economică şi socială* 23
- *Organizarea statului* 27
- *Răscoala din 1655 şi urmările ei* 33
- *Realizări artistice şi culturale* 48

Politica externă. Mazilirea domnului 61

- *Mazilirea lui Constantin Şerban. Încercări de organizare a rezistenţei. Fuga domnului în Transilvania* 72

Încercările lui Constantin Şerban de a redobîndi tronul . 85

- *Pregătirea revanşei. Constantin Şerban între Gheorghe Rákóczi al II-lea şi Mihnea al III-lea* . . 85
- *Constantin Şerban domn al Moldovei (octombrie-noiembrie 1659)* 91
- *Expediţia din Ţara Românească (aprilie-mai 1660)* 102
- *Pentru a doua oară domn al Moldovei (ianuarie-februarie 1661)* 106

Pribegia în Polonia (1661) şi moartea domnului (1685) . 122

Constantin Şerban în posteritate 130

Abrevierile folosite 134

www.dacoromanica.ro

Redactor : DIȚĂ ALEXANDRU
Tehnoredactor : SĂRACU MARIA

Bun de tipar : 22.06.1990. Apărut 1990.
Coli de tipar : 8½. B10590. Comanda nr. 1019

Tipografia Militară
a Ministerului Apărării Naționale

www.dacoromanica.ro

ISBN 973-32-0142-1

Lei 18

www.dacoromanica.ro